

ਸੈਚੀ २

ਅੰਕ ੧

੧ ੬

ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੁੱਤ੍ਰ

ਵੈਮਾਨ, ਜੋਨ, ਹਾਜੂ

੪੮੨ ਗੁ: ਨਾ: = ੨੦੦੭ ਬਿ: = ੧੯੫੦ ਈ:

ਮਿਥ ਰਿਸਟਰੀ ਸੇਸ਼ਨਿਟੀ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ

ਆਰੰਭਕ ਸ਼ਬਦ

ਇਹ 'ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ' ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਪੋਥੀ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ 'ਵਾਰ ਕਾਨੂ ਕੰਸ ਕੀ', 'ਪ੍ਰੀਮ ਰਾਧੇ ਕਿਸ਼ਨ ਕਾ', 'ਸਾਖੀ ਭਾਈ ਲਾਲੇ ਦੀ', 'ਗਰਭ ਗੀਤਾ' 'ਬਾਰਾ-ਮਾਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਾ' 'ਮੌਜਲ ਸਿੰਘ ਗੁੰਬ ਕਿੱਸਾ ਸੋਹਣੀ ਮਹੀਂਵਾਲ ਦਾ' ਕਵਿ ਹਾਸ਼ਮ ਕ੍ਰਿਤ, ਆਦਿ ਕੁਝ ਹੋਰ ਭੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

'ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ' ਇਕ ਅਦੁਤੀ ਲਿਖਤ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅਦੁਤੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਾਪੀ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਬਲਕਿ ਇਸ ਕਰਕੇ ਭੀ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਦਰਜ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਮਕਾਲੀ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਤਨਾ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਵਰਣਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਡਿੱਬਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੋਥੀ 'ਬੰਸਾਵਲੀ-ਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ' ਦੇ ਚੰਪਵੇਂ ਚਰਣ ਵਿਚ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਨਾ ਤਾਂ ਇਤਨਾ ਵਿਸਥਾਰ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਖੇੜਾ। ਇਹ ਘਟਨਾਵਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖੀਂ-ਡਿੱਠੀਆਂ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਸੁਣੀਆਂ ਹਨ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਲਾ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇੱਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਸੁਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਖੁਦ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਰਹੀਆਂ। ਉਸ ਨੇ "ਸੰਮਤ ਅਠਰਾਂ ਸੌ ਛੱਤੀ ਬੀਤੇ ਭੋਗ ਪੋਥੀ ਦਾ ਪਾਇਆ" ਅਤੇ "ਅਸੂ ਸੁਦੀ ਇਕਾਦਸੀ ਇਹ ਪੋਥੀ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ" ਜਦ ਕਿ "ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਯਾਗਾਂ ਸੈ ਚੌਰਾਨਵੇਂ ਭਏ" ਸਨ। ਸੰਮਤ ੧੮੩੬ ਬਿਕਰਮੀ, ੧੦ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੯੭੯ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਹੋ ਕੇ ੮ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੯੮੦ ਨੂੰ ਬੀਤ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ੮ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੯੮੦ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਸੰਮਤ ੧੮੩੭ ਬਿਕਰਮੀ ਅਰੰਭ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ੧੯੮੪ ਹਿਜਰੀ ੧੧ ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੯੮੦ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ।

ਇ: ਪੱ: ੧.

੨.

ਸ੍ਰੀ, ਇਸ ਲਈ ਸਨ ੧੯੯੪ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਥਿਤ 'ਅਸ ਸੁਦੀ ਇਕਾਦਸੀ' ਸਨ ੧੯੮੦ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਦੋ ਅਕਤੂਬਰ ਮੰਨ ੧੯੮੦ ਨੂੰ ਬੈਠਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੰਸਾਵਲੀ ਨਾਮੇ ਦੇ ਸਮਾਪਤ ਹੋਣ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਦੋ ਅਕਤੂਬਰ ਮੰਨ ੧੯੮੦ ਨਿਯਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਉਮਰ ਕਾਫੀ ਵੱਡੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਬੰਸਾਵਲੀ-ਨਾਮੇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

"ਸੱਤਰ ਬਰਸ ਸੋਧ ਮੈਂ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਇਹ ਕਬਾ ਬਣਾਈ"

ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਮਤ ਮਹੀਨਾ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਪਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਈ ਜੀ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਦਾ ਸੰਮਤ ੧੯੮੮ ਦੱਸਿਆ ਹੈ।

"ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾਂ ਸੇ ਅਠਾਸੀ ਜਬ ਗਏ।

ਤਬ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਈ ਜੀ ਸੁਰਪੁਰ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਤੇ ਭਏ।"

ਰਾਇ ਚਤਰਮਨਿ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਚਹਾਰ ਗੁਲਸ਼ਨ' ਵਿਚ (ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਸੰਨ ੧੯੭੩ ਹਿਜਰੀ, ਸੰਨ ੧੯੮੮-੯੦ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਮੁਕਾਬੀ ਸੀ) ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਇਕ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਈ ਨੇ ਚਲਾਣਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦਾ ਚਲਾਣਾ ਸੰਮਤ ੧੯੮੭ ਸੰਨ ੧੯੩੦ ਈਥੇ ਬਣਦਾ ਹੈ। (ਭਾਈ ਕਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਦਾ ਸੰਮਤ ੧੯੦੪ ਬਿਕਰਮੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਨ ੧੯੪੭ ਈਸਵੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਬੈਠਦਾ ਹੈ)।

ਜੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਈ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਦਾ ਸੰਮਤ ੧੯੮੮ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਏ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵਾਕਿਆਤ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਭੀ ਸਹੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸੰਮਤ ੧੯੮੮-੯੦ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਦਾਸਿਆ ਜਾਏਗਾ।

'ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ' ਵਿਚ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਸੰਮਤ ੧੯੯੬

ਇ: ਪੰ: ੨.

ਬਿਕਰਮੀ ਰਾਜ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹੀ, ਅਤੇ ਕਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦਾ ਦਿਨ
ਬੈਸਾਖੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਤੀਸਰੇ ਤੇ ਚੌਬੇ ਬੰਦਾਂ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ—

ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾ ਸੈ ਛਿਆਠਿ ਰਾਜ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹੀ
ਚਕੁ ਗੁਰੂ ਕਾ ਘਰੁ ਨਾਨਕ ਕਾ ਦਿਨ ਦਿਨੁ ਕਲਾ ਸਵਾਈ ॥੩॥

ਸਹਲ ਕੰਮ ਥੋਂ ਕਾਵਸ ਉੱਠੀ ਕੀ ਬਾਬਤਿ ਤਰਕਾਰੀ
ਦਿਨ ਬੈਸਾਖੀ ਤੂਤ ਝੜਾਏ ਥੋਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਖਾਰੀ ॥ ੪ ॥
ਸੰਮਤ ੧੭੬੬ ਦੀ ਬੈਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ੨੯ ਮਾਰਚ ਸਨ
੧੭੦੯ ਈਸਵੀ ਸੀ।

ਇਹ ਤਾਰੀਖ ਠੀਕ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹੀ ਰਾਜ
੨੨ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸਨ ੧੭੦੯ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੋ ਕੇ—ਜਦ ਕਿ
ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਐਰੰਗਜ਼ੰਬ ਦੀ ੨੦ ਫਰਵਰੀ ਸਨ ੧੭੦੯
ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਲਾਹੌਰ ਗਈ ਤੇ ਬੈਠਾ ਸੀ—੧੭ ਫਰਵਰੀ
ਸਨ ੧੭੧੨ ਈਸਵੀ ਤੱਕ ਸੀ, ਜਦ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਲਾਹੌਰ
ਹੋਈ ਸੀ।

ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਇਸ ਜੰਗ ਤੇ ਫਤਹ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸੈਪੁਰ-ਰਾਜ ਦੀਆਂ
ਖਬਰਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਆਇਆ ਹੈ। ੨੯ ਰਘੂੰਵੀਂ ਅੱਵਲ ੧੧੨੨ ਹਿਜਰੀ
(੧੮ ਜੇਠ ੧੭੬੭ ਬਿ:) ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ, ਜਦੋਂ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੱਖਣੋਂ ਮੁੜ ਕੇ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਵਿੱਚ ‘ਟੋਡੇ’ ਪੜਾਉ ਤੇ ਪਹੁੰਚਾ;
ਤਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਪੁਰ ‘ਖਾਲਸਾ-ਸਿੱਖਾਂ’ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਬਿਆਨ
ਕਰਦਿਆਂ, ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ, ਕਿ—

“ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੱਲੁਕਾ ਪਰਗਣਾਂ ਪੱਟੀ ਵਿਚ, ‘ਚੱਕ’
ਪਿੰਡ—ਜੋ ‘ਗੁਰੂ-ਚੱਕ’ ਕਰ ਕੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ—ਜੱਧ ਦਾ ਅਉਸਰ
ਬਣਿਆ। ‘ਖਾਲਸਾ-ਸਿੱਖ’ ਜਿੱਤ ਗਏ। ਲਾਹੌਰ ਵੱਲੋਂ ਭੇਜੀ
ਗਈ ਜਮਈਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕਾਬੂ ਨਾਂ ਪਾ ਸਕੀ। (ਸਗੋਂ) ਉਹ
ਜਾਲੀਧਰ ਵੱਲ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਉੱਤੇ ਛਾ ਗਏ, ਤੇ ਲੁੱਟ-ਮਾਰ
ਕਰਨ ਭਹਿ ਪਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੰਗਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ
ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਭੇਜੀਆਂ। ਭਾਵੀ ਵੱਸ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ
ਭੀ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਚੂਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ

ਇ ਪੱਖ: ੩.

੪.

ਪੁੱਤ੍ਰ ਮਾਰ ਘੱਤੇ ਸਨ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ (ਸਿੱਖ) ਉਸ ਨਾਲ
ਦਿਲੀ-ਵੈਰ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਸਬੱਬ ਵਜੀਰ ਖਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ
ਤੱਲੁਕੇ ਅੰਦਰ ਰੌਲਾ ਤੇ ਅਫੜਾ ਤਫੜੀ ਮਚ ਗਈ ਹੈ।
(ਲੇਕਿਨ) ਉਹ ਹਾਲਾਂ ਤੱਕ ਧਨ ਤੇ ਜਨ ਦੇ ਜੋਰ, ਆਪ
ਸੀਰੰਦ ਵਿੱਚ ਭਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।”

ਇਕ ਹੋਰ ਗਵਾਈ ਇਸ ਤਾਰੀਖ (ਬੈਸਾਖੀ ੧੭੬੬) ਦੇ ਠੀਕ
ਹੋਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨਾਜ਼ਮ ਦਾ
ਨਾਮ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਠੀਕ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ
ਬਾਬਾਨਾਹ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਜਹਾਂਦਾਰ ਸ਼ਾਹ
ਦੇ ਵੇਲੇ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਨਾਜ਼ਮ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਖਾਨ ਸੀ ਤੇ ਫੱਰਖਸੀਅਰ,
ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵੇਲੇ ਅਬਦੁਸ਼ਮੰਦ ਖਾਨ ਤੇ
ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਪੋਤਰੇ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਨ, ਯਹਈਆ ਖਾਨ ਤੇ ਸ਼ਾਹ
ਨਿਵਾਜ਼ ਖਾਨ ਸਨ। ਚੂਹੜ ਮੱਲ ਓਹਰੀ ਵੱਲੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ
ਵਿਰੁਧ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ
ਲਿਖਾਰੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ—

ਲਾਹਾਨੂਰ ਉਠਿ ਚਲਿਆ ਸੰਗ ਲੈਂਦਾ ਸੈ ਭਾਈ।

ਜਾਹਿ ਕਰਿ ਕੂਕੇ ਅਸਲਮ ਖਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਸਿੰਘਾਂ ਮੰਦੀ ਚਾਈ। ੮।

* * * * *

ਚੂਹੜ ਬਹੁਤ ਹਿਮਾਇਤ ਆਂਦੀ ਕੁਝ ਮੁੱਲਾਂ ਕੁਝ ਕਾਜੀ।

ਕੂਕੇ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦੇ ਅੱਗੇ ਸਿੰਘਾਂ ਮੰਦੀ ਸਾਜੀ। ੧੩।

ਫੇਰ,

ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਪਰਵਾਨਾ ਭੇਜਿਆ ਸਭ ਜਮਾਤ ਬੁਲਾਈ।

ਦੇਵਾ ਜੱਦ ਸ਼ਤਾਬ ਬੁਲਾਇਓ ਛਿਲਿ ਨਾ ਕਰਹੇ ਭਾਈ। ੨੯।

ਇਕ ਥਾਂ ਹੋਰ,

ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦੇ ਹੋਈ ਜਮੀਅਤਿ ਫਿਰਿ ਜਾਇ ਸੱਡੀ ਲੁਕਾਈ।

ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਖ ਮੁਸੱਦੀ ਕੀਏ ਇਕੱਠੇ ਅਰਜ਼ ਹਜੂਰ ਲਿਖਾਈ। ੪੪।

* * * * *

ਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਲਿਖੀ ਕਿਤਾਬਤ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦੇ ਤਾਈ। ੪੫।

ਇ: ਪੱ: ੪.

ਬੰਸਾਵਲੀ-ਨਾਮੇ ਵਿਚ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਭੀ ਅਸਲਮ ਖਾਨ
ਦਾ ਨਾਜ਼ਮ ਹੋਣਾ ਹੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚੌਧਵੇਂ ਚਰਨ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:—

ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬਾ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ।

ਆਇ ਸਿੱਖਾਂ ਕਿਰਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁਧ ਪਤਿਆ । ੨੪ ।

* * * *

ਹਰਸਾ ਮਾਰਿਆ, ਦੇਵਾ ਨੱਠਾ, ਅਸਲਾਂ ਗਈ ਲਹੌਰ ।

ਖੰਡਾ ਜ਼ੋਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਭ ਕੋਈ ਆਖੇ । ੨੭ ।

‘ਅਸਲਮ ਖਾਨ’ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ‘ਬੰਸਾਵਲੀ-ਨਾਮੇ’ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਣਦੀ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ
ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੰਦਾ; ਅਤੇ ‘ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ’ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਨਾਲ
ਸੁਤੇ ਸਿੱਧ ਹੀ ਹਾਮੀ ਭਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ‘ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ’
ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਸੰਮਤ ੧੭੯੮ ਬਿਕਰਮੀ (ਸਨ ੧੭੦੮ ਈਸਵੀ)
ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ ।

ਆਪਣੀ ਪੋਥੀ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਦੇ ਟੁੱਟ ਜਾਣ ਤੇ ਹੇਠ ਉੱਪਰ
ਹੋ ਜਾਣ ਨੂੰ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਆਪ ਭੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ
ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:—

“ਪੌੜੀਆਂ ਅੰਗ ਭੁਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਸਮਝ ਲਿਖਣੇ ਪੜ੍ਹਨੇ,
ਭਾਜੜ ਵਿਚ ਨੀਂਗਰਾਂ ਪਾੜੀ ਹੈ, ਸੋ ਜੋੜੀ ਹੈ ।”

ਇਸ ਲਈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ
ਤਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਠੀਕ ਹੀ ਰੱਖੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਭਾਜੜਾਂ ਸਮੇ-
ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪਾੜਨ ਪਿਛੇ ਪੋਥੀ ਮੁੜ ਜੋੜਨ ਵੇਲੇ ਵਰਕੇ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ
ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਲੜੀ ਠੀਕ ਨਾ ਰਹੀ ਹੋਵੇ । ਕੁਝ ਭੀ ਹੋਵੇ, ਹਰ
ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਸ ਵੇਲੇ ‘ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ’ ਇਕ ਅਦੁਤੀ ਤੇ
ਅਮੋਲਕ ਲਿਖਤ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਇਕ ਗੁਆਚੀ
ਕੜੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜੋੜ ਦਿਤਾ ਹੈ ।

ਵਾਰ ਦਾ ਕਰਤਾ—

ਇਸ ਵਾਰ ਦਾ ਕਰਤਾ ਕਵੀ ‘ਦਰਸ਼ਨ’ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਰ
ਬੰਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । **ਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਰ**

ਇ: ਪੱ: ਪ.

੬.

ਕਿਧਰੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਬਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ 'ਦਰਸ਼ਨ' ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸੀ ਜਾ ਤਖ਼ਲੁਸ, ਜਾਂ ਉਸ ਦਾ ਅੱਗਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਕਿੱਥੋਂ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਪੁਰਾਤਨ ਰੀਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਵਾਰ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਕੋਈ ਧਾਰਮਕ ਮੰਗਲਾ-ਚਰਨ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗ ਸਕੇ ਕਿ ਉਹ ਸਿਖ ਸੀ ਜਾਂ ਹਿੰਦੂ। ਤੀਸਰੇ ਬੰਦ ਵਿਚ 'ਅੱਬਲ ਨਾਮ ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ ਕਾ' ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇਹਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਝਾ ਹੈ। ਹਾਂ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਫਾਰਸੀ ਦਾ ਅਸਰ ਉਸ ਪਰ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਮਾਲਵੇ ਦਾ ਜੰਮ-ਪਲ ਯਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਉਹ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਦੁਆਬੀਆ ਤੇ ਮੜੀਲ ਭੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਰਾਵੀਓਂ ਪਾਰ ਦਾ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ, ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਝਨਾਓਂ ਪਾਰ ਦਾ ਯਾ ਦੱਖਣੀ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹੀ ਹੋਵੇ। 'ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਅਕਾਬਰ ਮਾਰੇ', 'ਸਿੰਘਾਂ ਖਬਰ ਨਾ ਕਾਈ', 'ਜਾਸਨਿ ਕਿਹੜੀ ਜਾਈ' 'ਕਿਆ ਪਰਵਾਹ ਤਿਨਾ ਕੂ' ਤੇ 'ਸੱਡੀ' ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਲਹਿੰਦੇ ਦਾ ਅਸਰ ਪਰਤੱਖ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਸਤਾਈਵੇਂ ਬੰਦ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ 'ਬ' ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਹੋਏ 'ਬਡੇ ਬਡੇ' ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੱਕ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੇਖਕ ਸ਼ਾਇਦ ਹੋਸ਼ਿਆਰਪੁਰ-ਖਾਨਪੁਰ ਦੇ ਲਾਤੇ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਅਸਰ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਦੁਆਬੀਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਅਗਲੀ ਸਤਰ ਵਿਚ ਲਿਖੇ 'ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਵਰਿਆਮ' ਨੇ ਇਹ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਵਾਰ ਦੇ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਜਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਗਲੀ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਦੁਆਬੀਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਹੀ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ।

ਲਿਖਣ ਦਾ ਸਮਾਂ—

ਜਿਵੇਂ ਪਿਛੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਇਸ ਝਗੜੇ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬਿਸਾਖ-ਸੰਮਤ ੧੭੬੬ ਬਿਕਰਮੀ (੨੯ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੭੦੯ ਈ.) ਨੂੰ ਬੱਝਾ, ਤੇ ਬਾਕੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਭੀ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਸੰਨ ੧੭੦੯ ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਝਾਪਰ ਗਈਆਂ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਾਰ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦੋ ਬੰਦਾਂ ਵਿਚ, ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਸੁਖਦਾਰ ਲਾਹੌਰ ਵਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਭੇਡਿਆਂ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਚੌਪਰੀਆਂ,

ਇ: ਪੱ: ੬.

੭.

ਮੁਲਖਣੀਏ ਅਤੇ ਸਬੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋਈਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਧ ਰਹੇ ਹੋਸ਼ਲਿਆਂ ਤੇ ਤਾਕਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਾਦਸ਼ਾਹ
ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਜੁਆਬ ਵਿਚ
ਆਈ ਕਿਤਾਬਤ (ਚਿੱਠੀ) ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ—

ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਅਕਾਬਰ ਮਾਰੇ ਸੁਣਿਆ ਸਭ ਲੁਕਾਈ ।
ਲਾਹਾਨੂਰ ਦੇ ਦੇਖ ਮੁਸੱਦੀ ਸਭਨਾਂ ਉਂਧੀ ਆਈ ।
ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦੇ ਹੋਈ ਜਮੀਅਤ ਫਿਰਿ ਜਾਇ ਸਡੀ ਲੁਕਾਈ ।
ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਖ ਮੁਸੱਦੀ ਕੀਏ ਇਕੱਠੇ ਅਰਜ ਹਜੂਰ ਲਿਖਾਈ ॥੪੪॥

ਤੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ—

ਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਕਿਤਾਬਤ ਲਿਖੀ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦੇ ਤਾਂਦੀ
ਅਕਲ ਤੁਮਾਰੀ ਖੋਈ
ਘਰ ਨਾਨਕ ਕਾ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੀ ਤਿਸੁ ਪਹਿ ਤੇਗੁ ਉਠਾਈ ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਸਦਾ ਸਦਾ ਹਹਿ ਪੀਰੀ ਮੀਰੀ ਘਰਿ
ਨਾਨਕ ਦੇ ਆਈ । ੪੫ ॥

ਇਸ ਨਾਲ ‘ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ ਸੰਪੂਰਣ ਹੋਈ’ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਸਿੰਘਾਂ ਅਤੇ
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਲੜਾਈ ਫਸਾਦ ਖੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ
ਹੋਇਆ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਾਲ ਤਕ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਧੁੰਮਾਂ ਨਹੀਂ
ਸਨ ਪਾਈਆਂ, ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ
ਮੱਲਾਂ ਮਾਰਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਨੂੰ
ਕੋਈ ਤੌਂਖਲਾ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਾਲ ਤੱਕ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਹੀ
ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਹੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ
ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮੇਲ ਤੇ ਸੰਗ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਸ ਪਰ “ਪੀਰੀ ਮੀਰੀ
ਘਰਿ ਨਾਨਕ ਦੇ ਆਈ” ਦਾ ਤਾਜ਼ਾ ਪਿਆ ਝਲਕਾਰਾ ਪਰਗਟ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ੨ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਈਸਵੀ
ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਨੰਦੇੜ ਸ਼ਹਿਰ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ ਸਨ । ਇਸ ਤੋਂ ਪੌਣੇ
ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਬਾਦ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਇਹ ਕਲਾ ਖੜੀ ਹੋਈ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ
ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ

ਇ: ਪੱ: ੨.

੮.

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਸੱਤ ਮਹੀਨੇ ਪਿੱਛੋਂ ੨੬ ਨਵੰਬਰ ਮੰਨ ੧੭੦੯ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਸਮਾਣਾ ਸੋਧਿਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਬਾਦ ਮਈ ੧੭੧੦ ਵਿਚ ਸਰਹਿੰਦ ਮਾਰੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਰਹਿੰਦ ਵਲੋਂ ਭੇਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਖਬਰਾਂ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦੱਖਣੋਂ ਮੁੜਦੇ ਅਜਮੇਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪੁੱਜੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਲੋਹਾ-ਲਾਖਾ ਹੋਇਆ ਮਾਰੇ ਮਾਰ ਕਰਦਾ ਇਕ ਤਕੜੀ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਲ ਚੜ੍ਹ ਤੁਰਿਆ। ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਸਾਖੀ ਸੰਮਤ ੧੭੦੯ ਬਿਕਰਮੀ (੨੯ ਮਾਰਚ ਮੰਨ ੧੭੦੯ ਈਸਵੀ) ਤੋਂ ੧੩-੧੪ ਮਹੀਨੇ ਬਾਦ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਮਾਝੇ ਤੇ ਦੁਆਬੀ ਦੇ ਸਿੰਘ ਭੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਆ ਰਲੇ ਸਨ ਤੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਰਾਜ-ਰੋਲਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਇਸ਼ਾਰੇ ਮਾਤਰ ਭੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਅਨੁਮਾਨ ਇਹੋ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਾਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਲਿਖੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੰਮਤ ੧੭੦੯ (ਮੰਨ ੧੭੦੯ ਈਸਵੀ) ਦੇ ਲਾਗੇ ਸ਼ਾਗੇ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਵਾਰ ਇਸ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਹੋਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਹੀ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਾਰ ਦਾ ਸਾਰ—

ਸੰਮਤ ੧੭੦੯ ਬਿਕਰਮੀ ਦੀ ਵੈਸਾਖੀ (੨੯ ਮਾਰਚ ੧੭੦੯ ਈਸਵੀ) ਦਾ ਮੇਲਾ ਵੇਖਣ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਛਿਰਦੇ ਫਿਰਾਂਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਬਾਗਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਨਿਕਲੇ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਇਕ ਧੜੀਓ (ਹਟਵਾਣੀਓ) ਚੂਹੜ ਮੱਲ ਓਹਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਾਗ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਤੂਤ ਮੰਗਾਏ। ਓਥੇ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਭੀ ਕੁਝ ਤੂਤ ਮੁੱਲ ਮੰਗੇ*। ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਬੋਲ-ਵਿਗਾੜ ਹੋ ਪਿਆ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਖਾਰੀ ਖੋਹ ਲਈ। ਚੂਹੜ ਮੱਲ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਕੋਈ ਤਕੜਾ ਧਨਾਫ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਧਨ ਦੌਲਤ ਦੀ ਹੈਂਕੜ ਵਿਚ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਹੇਠ ਨਹੀਂ

*ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ, 'ਬੰਸਾਵਲੀ-ਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ'

ਇ: ਪੱ: ੮.

ਸੀ ਲਿਆਉਂਦਾ। ਇਕ ਦਮੜੀ ਦੇ ਤੁਤਾਂ ਦੀ ਨਿਗਣੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਕਿਸੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮੈਦ-ਭਾਵ ਦੀ ਜ਼ਿਦ ਕੱਢਣ ਜਾਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਰਾਜਸੀ ਉਪੱਦਰ ਚਾ ਖੜਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਕੱਢਣ ਦਾ ਦਾਈਆ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਰਾਜ ਅੰਰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਪੁਤਰ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸੀ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਹਾਕਮ (ਨਾਇਬ ਸੂਬੇਦਾਰ) ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਸੀ।

ਚੂਹੜ ਮੱਲ ਨੇ ਆਪਣਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਮਤਾ ਪਕਾ ਕੇ ਕੁਝ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਲਏ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦੀ ਕਚਿਹਗੀ ਨਾਲਿਸ਼ ਜਾ ਕੀਤੀ। ਓਥੋਂ ਕੁਝ ਸਰਕਾਰੀ ਅਹਿਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਕੀਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲਾਹੌਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਧੜੀਆਂ ਸਲਾਹ ਕਰ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਵਕੀਲ ਹੀ ਕੈਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਲਾਹੌਰ ਦਿਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਛੁਡਾ ਲਿਆ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਚੂਹੜ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਕਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਚੂਹੜ ਨੇ ਮੁੱਲਾਂ ਤੇ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਹਿੰਮਾਇਤ ਨਾਲ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਦਦ ਤੇ ਖੜਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਪਰਵਾਨੇ ਲੈ ਕੇ ਪੱਟੀ ਦੇ ਅਮੀਨ ਹਰਿ ਸਹਾਇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਆਸ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਇਆ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਮਾਰ ਕੱਢਣ ਦੀਆਂ ਸੌਹਾਂ ਖਾਣ ਤੇ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਧਰ ਜਦ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੋਂਦਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਤੇ ਤਾਜਨਾ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਚੂਹੜ ਮੱਲ ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਆਸਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਉੱਕਾ ਹੀ ਮਾਰ ਕੱਢਣ ਦੀਆਂ ਵਿਚੁੰਤਾਂ ਬਣਾਈ ਫਿਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਾ ਚਲਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਅੰਤ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਚਾਉਂ ਲਈ ਭਗਉਤੀਆਂ ਚਾ ਲਈਆਂ। ਲੜਾਈ ਹੋ ਪਈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਮੌਰਚੇ ਬੱਧੇ ਹੋਏ ਸ਼ਨ, ਪਹਿਲੇ ਹੱਲੇ ਹੀ ਦਰੜੇ ਗਏ। ਚੂਹੜ ਮੱਲ ਪਰਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਕੰਜੂਸ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਕਿਉਂ ਕਰਨੀ ਸੀ? ਉਹ ਡਰਦਾ ਮਾਰਾ ਭੱਜ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਲੋਟੀ ਪੈ ਗਈ।

ਚੂਹੜ ਮੱਲ ਦੌੜ ਕੇ ਪੱਟੀ ਪੁੱਜਾ ਤੇ ਅਮੀਨ ਹਰਿ ਸਹਾਇ

ਇ: ਪ: ੯.

. ੧੦.

ਪਾਸ ਜਾ ਕੂਕਿਆ । ਹਰਿ ਸਹਾਇ ਨੇ ਮੁਲਖੱਈਆਂ ਤੇ ਛੇੜਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਲਈਆਂ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਿੰਘਾਂ ਉਤੇ ਆ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ । ਸਿੰਘ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਸਨ । ਟਾਕਰੇ ਉਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਧਨਾਫ਼, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਜ਼ੀ ਮੁੱਲਾਂ ਹਮਾਇਤੀ, ਪੱਟੀ ਦਾ ਅਮੀਨ ਹਰਿ ਸਹਾਇ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਛੇੜਾਂ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਸੀ । ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨੇ ਵਧ ਕੇ ਧਾਰਮਕ ਭੇੜ ਦਾ ਰੰਗ ਫੜ ਲਿਆ । ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਭੀ ਬਾਹਰ ਚਿੱਠੀਆਂ ਭੇਜੀਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭੀ ਕੁਝ ਗੁਰ-ਭਾਈਚਾਰਾ ਆ ਪੁੱਜਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਪਵਿੜ੍ਹ ਭੂਮੀ ਤੇ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪੈਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ । ਅੱਠਾਂ ਪਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਵਲਗਣ ਭੀ ਖਿੜ ਲਈ । ਤਿੰਨ ਪਹਿਰ ਡਟਵੀਂ ਲੜਾਈ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਰਿ ਸਹਾਇ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਮੁਰੈਲ ਖੇਤ ਰਹੇ । ਹਰਿ ਸਹਾਇ ਦੀਆਂ ਛੇੜਾਂ ਨੇ ਫੇਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਕੀ ਖੜੋਣਾ ਸੀ, ਭੱਜ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਫਤਿਹ ਹੋਈ । ਇਸ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਵਧ ਗਏ ।

ਹੁਣ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਕੁਝ ਘਾਬਰਿਆ । ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਲਾਹੀਏ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਤੇ ਨੌਸ਼ਹਿਰਾ ਪੰਨਾਂ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਦੇਵੇ ਜੱਟ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ । ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਹੀ ਕਾਂਬਾ ਛਿੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਖੁਫੀਆ ਅਰਜ਼ੀ ਖਾਨ ਸਾਹਿਬ (ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਸੂਬੇਦਾਰ) ਦੇ ਨਾਉਂ ਲਿਖਵਾਈ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਜਾਣ ਦੀ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ । ਹਾਂ, ਜੇ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਫੌਜੀ ਮਦਦ ਤੇ ਖਜ਼ਾਨਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਦਾ ਭਾਰ ਚੁੱਕ ਸਕਾਂਗਾ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਚੱਕੋਂ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ) ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦੇਵਾਂਗਾ ।

ਚਿੱਠੀ ਪੱਜਣ ਪਰ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬੜਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ । ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਡਰ ਨਾਲ ਝੁਰਦਾ ਜਾਵੇ । ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਮਜਲਸ ਬੁਲਾ ਕੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਮੁਰੈਲਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦੇਵਾ ਜੱਟ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਣ ਦਾ ਹੀਆ ਨਹੀਂ ਧਰਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਰਲ ਕੇ ਮਦਦ ਦਿਓ । ਬੱਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ, ਲਾਹੌਰੋਂ ਫੌਜ, ਦਾਰੂ ਸਿੱਕੇ ਦੇ ਗੱਡੇ, ਹਾਥੀ, ਝੰਡੇ

ਇ: ੫: ੧੦.

ਤੰਬੂ ਤੇ ਹੋਰ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਸਾਮਾਨ ਆ ਪੁੱਜਾ । ਹੁਣ ਦੇਵੇ ਨੂੰ ਭੀ ਹੈਂਸਲਾ
ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਲੱਗਾ ਫੜਾਂ ਮਾਰਨ :

ਚੜ੍ਹਿਆ ਦੇਵਾ ਵੱਜਿਆ ਮਾਰੂ ਕੁਹਮਕਿ ਲੈ ਕਰਿ ਭਾਰੀ
ਅੱਗੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁੱਲਾਂ ਲੜਦੇ ਦੇਖ ਅਸਾਡੀ ਵਾਰੀ
ਦਾਰੂ ਸਿੱਕਾ ਬਹੁਤ ਮੰਗਾਹੋਂ ਕਰਸਾਂ ਬਹੁਤ ਗੁਬਾਰੀ । ੩੬ ।

ਕਈ ਜਮਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ਮੁਗਲ, ਪਠਾਣ, ਕੁਰੈਸ਼ੀ ਤੇ ਸੱਯਦ ਭੀ
ਦੇਵੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਆ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ । ਉਧਰੋਂ ਦੇਵੇ ਨੇ
ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਬੁਲਾ ਲਿਆ, ਸਭ ਵਾਹਰਾਂ ਸੱਦ
ਲਈਆਂ ਤੇ ਮੁਲਖੋਈਆ ਭੀ ਆ ਜੁੜਿਆ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਤਕੜਾ
ਲਾਉ-ਲਸ਼ਕਰ ਲੈ ਕੇ ਦੇਵਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁਧ ਚੜ੍ਹੁ
ਧਾਇਆ । ਅਰੁ ਤਿੰਨਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਆ ਡੇਰੇ ਪਾਏ । ਨੀਅਤ ਇਹ ਸੀ
ਕਿ ਰਾਤੀਂ ਅਨੁਰੇ ਵਿਚ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੱਢਿਆ ਜਾਏ ।
ਪਰੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਘੇਰਾ ਘੱਤ ਲਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਕੋਈ ਸਿੰਘ ਨਿਕਲ ਨਾ ਜਾਏ
ਤੇ ਲੱਗੀ ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀ ਵਾੜ ਝੜਨ ਤੇ ਤੋਪ ਤੇ ਤੋਪ ਦਗਣ ।

ਦੁਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸ ਲੜਾਈ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਣਾ
ਸੀ, ਬੰਦੇ ਭੀ ਥੋੜੇ ਸਨ । ਪਰ ਜੋ ਸਨ, ਉਹ ਸਨ ਸਿਦਕ ਤੇ ਭਰੋਸੇ
ਵਾਲੇ ਸਿਰ ਲੱਥ ਸੂਰਮੇ, ਧਰਮ ਜੁਧ ਦੇ ਚਾਚਿ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ
ਪਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ । ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਿਦਕੀ
ਸੁਰਿਆਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਮਾਂਗਵੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਤੇ ਵਗਾਰੀ ਛੇੜਾਂ ਨੇ ਕੀ
ਅੜਨਾ ਸੀ । ਵੈਰੀਆਂ ਪਾਸ ਤੋਪਾਂ ਤੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਸਨ :

ਤੀਰ ਬੰਦੂਕਾਂ ਲੱਗੀ ਡਹਿਬਰ ਅੰਤ ਨਾ ਪਾਇਆ ਜਾਏ ।
ਛੁਟਨਿ ਤੋਫਾਂ ਦਾਰੂ ਸੀਸਾ ਸੂਰਜ ਨਦਰ ਨਾ ਆਵੈ । ੪੦ ।

ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸ ਕੇਵਲ ਤਲਵਾਰਾਂ ਹੀ ਸਨ, ਸੋ ਜਾਂ

ਪਕੜਿ ਭਗਉਤੀ ਚਾਈ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲਿ ਸਭਾ ਉਠਿ ਹੋਈ ।
ਨਿੱਕੀ ਸੁੱਕੀ ਕੇਤੀ ਮਾਰੀ ਦੇਵਾ ਨਸਿ ਗਇਓਈ । ੪੨ ।

ਖਾਨ ਖਨੀਮ ਅਕਾਬਰ ਮਾਰੇ ਦੇਵਾ ਹਥਿ ਨਾ ਆਇਆ ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਪਹਿਲੋਂ ਦਾਰੂ ਸੀਸਾ ਕਬਜ਼ਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਆਇਆ । ੪੩ ।

ਇ: ਪ: ੧੧.

ਤੀਨ ਕੋਹ ਤੇ ਕਤਲਾਮ ਕਰਿ ਮਾਰੇ ਨਾਲੇ ਲੋਟੀ ਹੋਈ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਪਹੁੰਤੀ ਖਬਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਹੰਜੂ ਹਾਰ ਪਰੋਈ। ੪੨।

ਚੌਪਰੀ ਦੇਵੇ ਨੂੰ ਪਈ ਭਾਂਜ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਹਿੰਮ ਨੂੰ ਹੋਈ ਇਸ ਹਾਰ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਧੋਣ ਭੀ ਨਮੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਨੀਵੀਂ ਪੈ ਰਾਈ। ਹੁਣ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਪਾਸ ਇੱਕੋ ਚਾਰਾ ਸੀ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ਰ ਅਰਜੀ ਭੇਜੇ। ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਸੇ ਉਥੇ ਹੀ ਅਰਜੀ ਭੇਜੀ ਗਈ ਜਿਸ ਦੇ ਉਤਰ ਵਿੱਚ ਅੱਗੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮੁੜ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਨੂੰ ਹੀ ਝਾੜ ਪਾਈ ਕਿ ‘ਅਕਲ ਤੁਮਾਰੀ ਬੋਈ...’

ਘਰ ਨਾਨਕ ਕਾ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੀ ਤਿਸ ਪਰ ਤੇਗ ਉਠਾਈ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਸਦਾ ਸਦਾ ਹਹਿ ਪੀਰੀ ਮੀਰੀ ਘਰ ਨਾਨਕ ਦੇ ਆਈ। ੪੫।
ਵਾਰ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ, ਅਤੇ ਭਵਿਖਤ ਪਰ ਅਸਰ—

ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪਾਠਕ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੰਘਰਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਜਰਵਾਣੇ ਰਾਜ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਇਕ ਜੋਤਿ ਜਗਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਚਾਨਣੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਕ ਮਾਨਸਕ ਹਿੱਲ ਜੁੱਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਗਦੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਦੁਸਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਚੁਗਿਰਦੇ ਨੂੰ ਹਿਲਾਇਆ ਤੇ ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਲੜ੍ਹ ਕੰਡਿਆਂ ਵਾਂਗ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਨੇ ਮੀਰੀ ਤੇ ਪੀਰੀ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਹੀਏ ਇਕ ਧੂਰੇ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰ ਜੋੜ ਕੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਸੌਖਿਆਂ ਤੇ ਤੇਜ਼ ਤੁਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਮੱਥਾ ਡਾਹੁਣ ਲਈ ਪਿਰਤ ਪਾ ਦਿੱਤੀ। ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਨੇ ਰਾਜ ਦੇ ਸਹੀ ਤੇ ਨੇਕ ਹੱਕਦਾਰ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਅੰਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਰੋਕ ਪਾਉਣ ਲਈ ਬਿਆਸਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਫੌਜ ਲਿਆ ਖੜੀ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਨੇ ਧਰਮ ਦੀ ਧੁਜਾ ਖੜੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਸੀਸ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਵਿਦਰੋਹੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਾ ਕੇ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਆਰੇ

ਨਾਲ ਦੇ ਫਾੜ ਚਿਰਵਾ ਦਿਤਾ । ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੀ ਪਿਰਤ ਪੈ ਗਈ । ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਦ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੀਲਾ ਸਫਲ ਹੁੰਦਾ ਨਾ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਅੰਤ ਤਲਵਾਰ ਹੱਥ ਲੈ ਲਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਲਈ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਨਿਕਲੇ । ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਰਣ-ਤੱਤੇ ਵਿਚ ਹਸੂੰ ਹਸੂੰ ਜੂਝਣ ਲਈ ਭਗੋਤੀਆਂ ਤੇ ਰਾਮ-ਜੰਗੇ ਦੇ ਕੈ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਅਤੇ ਬਾਰਾਂ ਤੇਰਾਂ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦੇ ਕੇ ਰਾਜ ਨਾਲ ਟੱਕਰਾਂ ਲੈਣ ਤੇ ਅੰਤ ਜਿੱਤਾਂ ਪਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੀਹ ਤੋਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਸੁਆਦ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ।

‘ਦਰਸ਼ਨ’ ਦੀ ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਇਸੇ ਪਿਰਤ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਕੜੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਵਜੀਰ ਖਾਨ ਵੱਲੋਂ ਭੇਜੇ ਹੋਏ ਇਕ ਪਠਾਣ ਹਥੋਂ ਮਾਰੂ ਜ਼ਖਮ ਦੇ ਕਾਰਣ ਨੰਦੇਸ਼ ਸ਼ਹਿਰ (ਦੱਖਣ) ਵਿਚ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਚੁਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਪਰਤੱਖ ਆਗੂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤਾਂ ਭੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਜਗਾਈ ਜੋਤਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਗ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਪਾਏ ਪੂਰਨੇ ਪਰਤੱਖ ਮੌਜੂਦ ਸਨ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਮਾਲ-ਹੈਂਕੜੀ ਧੜੀਆਂ ਨੇ ਜਦ ਦਮੜੀ ਦੇ ਤੂਤਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਨਿਗੁਣੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨੂੰ—ਜਿਸ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਵਾਰ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ—ਐਵੇਂ ਹੀ ਵਧਾ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁਧ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਜਾ ਉਕਸਾਇਆ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨਾਇਬ ਸੁਵੇਦਾਰ ਨੂੰ ਭਰੜਕਾ ਕੇ ਰਾਜਸੀ ਕਲੁਅ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਤਾਂ ਅੱਗਿਉਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੀ ਬਗ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭੀ ਭਗੋਤੀਆਂ ਫੜ ਲਈਆਂ । ਫੇਰ ਜੋ ਅੜੇ ਸੋ ਝੜੇ ਤੇ ਓੜਕ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਹੋਈ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਫਤਿਹ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੋਂਸਲੇ ਦੁਲੇ ਚੌਣੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਤੱਖ ਗਿਆਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਜੇ ਬੱਚੇ ਜਿਹੇ ਸਿੰਘ ਮਾਮੂਲੀ ਭਗਉਤੀਆਂ ਨਾਲ ਹਕੂਮਤ ਦੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਨੂੰ ਭਾਂਜ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਲ ਅੱਗੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਕੀ ਅੜਨਾ ਹੈ । ਮਾਂਗਵੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਭੱਜ ਨਿਕਲਣਗੀਆਂ

ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਫੌਜ ਦੇ ਮਨ ਭੀ ਤਰਾਹੇ ਤਰੱਠੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਡਟ ਨਹੀਂ ਸਕਣਗੇ। ਜਦ ਭੀ ਵਧੇ ਹੋਏ ਹੋਂਸਲਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਕਈ ਕੋਈ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹੱਲਾ ਮਾਰਿਆ ਤਾਂ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਭੈ ਦੇ ਕਾਰਣ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਬਹੁਤਾ ਤਰਾਣ ਲਾਏ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਹਿੱਲ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰਨ ਲਈ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮਨ ਉਤਾਵਲੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਨੇ ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਤੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਤੱਲੁਕੇ ਵਿੱਚ ਆ ਦੜਕਿਆ। ਬੱਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ, ਬਾਉਂ ਬਾਈਂ ਸਿੰਘ ਬਰਸਾਤ ਦੀਆਂ ਖੁੰਬਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਨਿਕਲ ਆਏ ਤੇ ਦਲਾਂ ਦੇ ਦਲ ਵਹੀਰਾਂ ਘੱਤੀਂ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲ ਨੂੰ ਉਛਲ ਪਏ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਾਪੀ ਹੋਈ ਸਰਹਿੰਦ ਵਲ ਉਹ ਅੱਗੇ ਹੀ ਦੰਦੀਆਂ ਪੀਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਾਹਿਬ-ਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤੜਫ਼ਦੀਆਂ ਲੋਬਾਂ ਹਾਲ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੜਫ਼ਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਖਦੀਆਂ ਚਿਖਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਉਣ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਲਾਂਬੂ ਬਲ ਬਲ ਉਠਦੇ ਸਨ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਹਾਕਮ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਭੀ ਚੋਖੀ ਫੌਜ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁਲਖਈਆ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਸਮਾਣੇ ਤੇ ਸਫੌਰੇ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਜੇਤੂ ਮਾਰਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਕੰਬਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਕ ਸੱਟ ਭੀ ਨਾ ਸਹੀ। ਚਪੜ-ਚਿੜੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੇ ਮਰਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਉਹ ਪੱਤਰਾ ਵਾਰ ਗਏ। ਸਰਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਦੋਹੀ ਫਿਰ ਗਈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਰਾਜ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਟਿਕਿਆ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਸਤੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸੈਂਕੜੇ ਨਹੀਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਬਲੀ ਦੇਣੀ ਪਈ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਜਗਾਈ ਹੋਈ ਜੇਤਿ ਵੈਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਤਰਾਣਾਂ ਤੇ ਝੱਖੜਾਂ ਨਾਲ ਭੀ ਬੁਝਾਈ ਨਾ ਜਾ ਸਕੀ, ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਪਿਰਤ ਦੇ ਪੁਰਨੇ ਮਿਟਾਏ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਕਈ ਕਤਲਾਮਾਂ ਹੋਈਆਂ ਤੇ ਘੁਲਘਾਰੇ ਵਰਤੇ, ਪਰ ਸਿੰਘ ਕੌੜੀ ਵੇਲ ਵਾਂਗ ਵਧਦੇ ਹੀ ਗਏ। ਹੰਨੇ ਹੰਨੇ ਮੀਰੀ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਭੂਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਕਿਰਤੀ ਸੰਤ ਰਾਜੇ ਬਣ ਗਏ, ਤੇ ਰਾਜੇ ਭੀ ਉਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਮੁਗਲ, ਮਰਾਠੇ, ਰਾਸ਼ਟੇ ਫਰੰਗੀ ਭੀ ਕੰਨੀ ਕਤਗਾਊਣ ਲੱਗੇ। ਕਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ

ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਿਆ ਪਰਵਾਹ ਤਿਨਾ ਕੂ
ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਿਰ ਸਾਇਆ ॥ ੧੧ ॥

ਇਸ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੜਚੋਲ—

ਸਾਹਿਤਕ ਪੜਚੋਲ ਦੇ ਦਰਿਸ਼ਟੀ-ਕੋਣ ਤੋਂ ਇਹ ਵਾਰ ਕੋਈ
ਬਹੁਤ ਉੱਚੇ ਪਾਏ ਦੀ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਪ੍ਰੇਫੈਸਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ,
ਐਮ. ਐ., ਮਹਿਕਮਾ ਪੰਜਾਬੀ, ਮਹਿੰਦਰਾ ਕਾਲਜ ਪਟਿਆਲਾ, ਆਪਣੀ
੨੨ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੫੦ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ :

ਤੁਹਾਡੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਮੈਂ 'ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਕੀ' ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਸਾਧਾਰਣ
ਜਿਹਾ ਕਵੀਸ਼ਰ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਮਿਲਗੋਭਾ
ਜਿਹੀ ਹੈ, (ਜਿਵੇਂ : ਦਰਸ਼ਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ
ਕੀਤਾ, ਚਉਰਾਸੀ ਦੇ ਵਿਚਿ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੋ ਨੁਵਾਨੁ, ਹੁਕਮ ਰੱਬ
ਕੇ ਤਾਮਸ ਉੱਠੀ, ਸਹਲ ਕੰਮ ਥੋੰ, ਕਿਆ ਪਰਵਾਹ ਤਿਨਾਂ ਕੰ),
ਕਿਰਿਆ-ਰੂਪਾਂ (ਜਿਵੇਂ : ਨਦਰ ਕਰੇਂਦਾ ਭਾਰੀ, ਮੌਰਚੇ ਬੰਨ੍ਹ
ਖਲੋਏ, ਸੁਖ ਨਾ ਕੋਈ ਸੋਏ, ਨਦਰ ਨਾ ਆਵਸ ਕੋਈ) ਤੇ
ਉਚਾਰਣ (ਜਿਵੇਂ : 'ਬਡੇ ਬਡੇ' ਤੇ 'ਵਡੇ ਵਡੇ') ਦੀ ਕਿਸੇ ਇਕ
ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਤੋਂ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਦੇ
ਹੁਨਰ ਵਿਚ ਉਹ ਅਜੇ ਬਹੁਤਾ ਪੱਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ,
ਕਲਮ ਅਜੇ ਰਸੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਬੋਲੀ ਉਪਰ ਪੂਰਾ ਕਾਬੂ
ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਅਜੇ ਬੱਝਣ
ਵਾਲੀ ਸੀ ।

ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਤਤਸਮ ਸ਼ਬਦ
ਬਹੁਤ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਬਹੁਤਾ ਨਾ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਦੇ ਸੂਚਕ
ਹਨ । 'ਲਾਹੌਰ' ਵਾਸਤੇ 'ਲਾਹਾਨੂਰ', 'ਖਾਨਾ ਜੰਗੀ' ਵਾਸਤੇ
'ਜੰਗਾ ਖਾਨੀ', 'ਚਸ਼ਮ ਨੁਮਾਈ' ਵਾਸਤੇ 'ਚਸ਼ਮ ਨਿਵਾਈ',
'ਮੁਦਈ' ਵਾਸਤੇ 'ਮੱਦੀ' ਤੇ 'ਦਰਾਮਦ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਦੁਰਾਮਤ'
ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਭੀ ਇਹੋ ਹੀ ਖਿਆਲ ਬਣਦਾ ਹੈ ।

੧੬.

ਲਫਜ਼ਾਂ ਦਾ ਬਿਗਾੜ, ਪ੍ਰਸੰਗ ਜਾਂ ਛੰਦ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਗਲਤੀ ਕਰ ਕੇ ਨਹੀਂ, ਕਵੀ ਦੀ ਅੱਧ-ਪੜ੍ਹਤਾ ਕਰ ਕੇ ਹੈ—ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਮੈਨੂੰ ਇਉਂ ਹੀ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਇਸ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਪਾਸਿਉਂ ਭੀ ਪਰੋੜ੍ਹਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਸ ਦੇ ਵਰਤੇ ਛੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਛਿੱਲੀਆਂ ਚੂਲਾਂ ਤੋਂ।

ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਕਚਿਆਈ ਇਥੋਂ ਭੀ ਪਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਲਿਖਣ ਤਾਂ ਉਹ ਵਾਰ ਬੈਠਾ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਭੀ ਲੜਾਈ ਭੜਾਈ ਜਾਂ ਜੰਗ ਦਾ ਮੌਕਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ—ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਮੌਕਾ ਵਾਰ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੇਵੇ—ਤਾਂ ਉਹ ਪੋਲੇ ਜਹੇ, ਉਸ ਦਾ ਐਵੇਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਕੇ, ਅਗਲੀ ਗੱਲ ਛੋਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਦਾ ਨਿਰਭਰ ਸੁਧਾ ਜੰਗ ਤੇ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਰੰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਨੇ ਨਾਮ-ਮਾਤਰ ਭੀ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਬੰਨਿਆ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਰੰਗ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਵਿਦਵਤਾ ਤੇ ਕੁਝ ਕਲਪਣਾ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਪਰ ਦਰਸ਼ਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਗੁਣ ਤੇ ਭੀ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਦੀ ਉੱਚੀ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਉਡਾਰੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਦਿਸਦੀ ਹੈ:—

ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਅੰਬਰ ਪਾਟਾ ਕਿਉਂਕਰ ਜਾਈ ਸੀਤਾ।
ਦਰਸ਼ਨ ਪਾੜ ਅਵੱਲਾ ਪਾਟਾ ਕਿਉਂਕਰ ਕੋਈ ਸੀਵੇ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਪਹੁੱਤੀ ਖਬਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਹੰਜੂ ਹਾਰ ਪਰੋਈ।

ਉੱਜ, ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਐਨ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੋਈ ਉਚੀਆਂ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕਵੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਵਾਰ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਦਰਿਸ਼ਟੀ ਕੇਣ ਤੋਂ, ਹੁਣ ਵਾਂਗ, ‘ਅਦੁਤੀ’ ਨਾ ਕਹਿ ਸਕਦੇ।

ਤੁਹਾਡਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਦਰਸ਼ਨ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਉਹ ਝਨਾਊਂ ਪਾਰ ਦਾ ਜੰਮ-ਪਲ ਲਗਦਾ ਹੈ। ‘ਤਾਂ ਵੱਧੇ ਨੇ ਪਰੂ, ਘੱਟੋ ਨੇ ਘੇਰਾ, ਨਸਿ ਨਾ ਕੋਈ ਜਾਏ’, ‘ਸਭਨਾ ਉਧੀ ਆਈ’, ‘ਜਾਇ ਸੱਡੀ

ਇ: ਪ: ੧੬.

ਲੁਕਾਈ', 'ਛਿਲ ਨਾ ਕਰਿਹੋ ਕਾਈ', 'ਕੂੜੇ ਬੋਲ ਅਲੈਂਦਾ', ਆਦਿ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹਨ। ਦਮੇਦਰ ਦੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਹੱਡ-ਚੰਮ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪਛਾਨਣੀ ਆੰਖੀ ਨਹੀਂ। ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਿਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਉਪਰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਮਿਲਗੋਭਾ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਸ਼ੱਕੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਬੀਰ-ਰਸ ਭਰਨ ਲਈ ਝਨਾਊਂ ਪਾਰ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈਣ ਦੀ ਕੋਈ ਰਿਵਾਇਤ ਨਹੀਂ। ਸੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਸਾਖ ਭਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਨਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸਾਹਿਤਕ ਰੰਗ ਭਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਦੀ।

ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਖਾਸੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹੋਏ ਬੇ-ਵਿਚਾਰੇ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੇ ਰੱਲ-ਗਡ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਐਮ. ਐ., ਪਟਿਆਲਾ, ਇਸ ਵਾਰ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਵਿਚ ੧੯੮੫ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੯੮੦, ਦੇ ਆਪਣੇ ਨੋਟ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:-

ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਦਮੇਦਰ ਦੀ 'ਹੀਰ' ਦੇ ਚਾਰ ਤੁਕੇ ਛੰਦ ਨੂੰ ਬੋੜੇ ਜਿਹੇ ਬਦਲਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਚਵ੍ਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਤੁਕਾਂਤ-ਮੇਲ ਹੈ। ਹਰ ਛੰਦ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸਤਰਾਂ ਤੋਲ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰ ਅਤੇ ਦਮੇਦਰ ਦੀ 'ਹੀਰ' ਅਤੇ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਗਿੱਧੇ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਚੌਥੀ ਅੰਤਲੀ ਸਤਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਮਾਤਰਾਂ ਵਧਾ ਕੇ ਤੋਲ ਲਮੇਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਏਸ ਅੰਤਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇ ਵਿਸਰਾਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਵੀ ਨੇ ਇਸ ਚੌਥੀ ਤੁਕ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀਆਂ ਤਿੰਨਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਸਮੇਟਣ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਆਪਣੀ ਅਲੋਚਨਾ ਦੇਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਹੈ।

ਬੋਲੀ ਦੀ ਪਰਧਾਨ ਸਿਫਤ ਤੇ ਲਿਖਤ ਸ਼ੈਲੀ ਕਾਰਣ, ਇਹ ਵਾਰ ਦਮੇਦਰੀ ਸਕੂਲ ਦੀ ਬਿਆਨੀਆ ਕਵਿਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਪਰਤੀਤ ਐਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਾਰੀ ਉਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਤਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਕਾਢੀ ਅਸਰ ਪਿਆ ਹੈ। ਚੜ੍ਹਦੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਭੀ ਹੈ ਤੇ ਮੁਹਾਵਰਾ ਭੀ। ਇਸ ਲਈ ਬੋਲੀ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਸਥਾਨਕ ਰੰਗ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਇੱਕ ਸੱਚਾ ਹੈ।

ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਵਿਸਥਾਰ ਨਹੀਂ, ਸੰਜਮ ਹੈ। ਕਵੀ ਵਿਚ ਰੰਗ ਬੰਨ੍ਹ ਦੇਣ ਦੀ ਸੱਤਿਆ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਫਿਲਮਿਕ ਸੁਸਤੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਗੁਣ ਹੈ। ਬੀਰ ਰਸ, ਜੋ ਐਸਾ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਪਰਧਾਨ ਗੁਣ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਮਜ਼ੇਰ ਤੇ ਨਿਤਾਣਾ ਜਿਹਾ ਹੈ।

ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ 'ਦਰਸ਼ਨ' ਕਵੀ ਦਾ ਇਹ ਟੋਟਕਾ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਤਕ ਗੁਣ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ, ਸਰੋਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਤਾ ਕਰਕੇ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਦੁਰਲੱਭ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਦੋਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣਾ, ਪ੍ਰਫੈਸਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਰਾਨ ਸਿੰਘ, ਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਅਖੀਰਲੇ ਪੜ੍ਹੋਲੀ ਨੋਟ ਲਿਖ ਕੇ 'ਦਰਸ਼ਨ' ਕਵੀ ਦੀ ਰਚੀ ਇਸ ਵਾਰ' ਨੂੰ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਛਟਾਇਆ ਹੈ।

ਪਟਿਆਲਾ,
੨੯ ਨਵੰਬਰ, ੧੯੫੦

ਗੀਡਾ ਸਿੰਘ

ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ

ਕਵਿ ਦਰਸਨ ਰਚਿਤ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਲੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤੇਰਾ ਚਾਰਿ ਕੁਟ ਮਿਲ ਆਵੈ ।
ਦਰਸਨ ਕੀਤੇ ਪਾਪ ਖੰਡੀਆਨਿ ਜਨਮ ਮਰਨ ਮਿਟ ਜਾਵੈ ।
ਚਉਰਾਸੀ ਦੇ ਵਿਚਿ ਪਵਨਿ ਨ ਮੂਲੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੋ ਨੁਾਵੈ ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੇ ਨੁਾਵਨੁ ਕੇ ਵਡਭਾਗੀ ਪਾਵੈ ॥੧॥

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੇ ਦਰਸਨ ਕਾਰਨਿ ਕੇਤੀ ਖੜੀ ਪਿਆਸੀ ।
ਜੋਗੀ ਜੰਗਮ ਅਵਰ ਮੁਨੀਸਰ ਬੈਰਾਗੀ ਸੰਨਿਆਸੀ ।
ਸਿੱਧ ਸੰਤ ਸਭਿ ਸਰਨਿ ਤੁਮਾਰੀ ਤੂੰ ਸੱਚਾ ਅਥਨਾਸੀ ।
ਦਰਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਰਸਨੁ ਕੀਤਾ ਟੂਟੀ ਜਮ ਕੀ ਫਾਸੀ ॥੨॥

ਅੱਬਲ ਨਾਮ ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਜਿਨ ਇਹ ਬਣਤ ਬਨਾਈ ।
ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾ ਸੈ ਛਿਆਠਿ ਰਾਜੁ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹੀ ।
ਚਕੁ ਗੁਰੂ ਕਾ ਘਰੁ ਨਾਨਕ ਕਾ ਦਿਨੁ ਦਿਨੁ ਕਲਾ ਸਵਾਈ ।
ਦਰਸਨ ਹੁਕਮੁ ਰਬੁ ਕੇ ਤਾਮਸ ਉੱਠੀ ਕਿਉਂਕਰਿ ਮੇਟੀ ਜਾਈ ॥੩॥

ਸਹਲ ਕੰਮ ਥੋਂ ਕਾਵਸ ਉੱਠੀ ਕੀ ਬਾਬਤਿ ਤਰਕਾਰੀ ।
ਦਿਨ ਵੈਸਾਖੀ ਤੂਤ ਝੜਾਏ ਥੋਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਖਾਰੀ ।
ਚੂਹੜ ਧੜੀਐ ਤੂਤ ਮੰਗਾਏ ਨਦਰਿ ਕਰੋਂਦਾ ਭਾਰੀ ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਜਿਨ ਕੀ ਨਦਰ ਉਚੇਰੀ ਤਿਨਾਂ ਭਈ ਖੁਆਰੀ ॥੪॥

ਤੂਤਾਂ ਉਪਰੋਂ ਕਾਵਸ ਉੱਠੀ ਸਭ ਅਕਲ ਕੇ ਖੋਏ ।
ਮੈਨੇ ਕਤਰੂ ਤੇ ਪੰਜ ਮਜਬੀ ਸੱਭ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ।
ਚਾਕਰ ਨੰਕਰ ਬਹੁਤੇ ਰੱਖੇ ਮੇਰਚੇ ਬੰਨ੍ਹ ਖਲੋਏ ।
ਦਰਸਨ ਸੁੱਤੇ ਸਿੰਘ ਜਗਾਏ ਲੋਕ ਸੁਖ ਨਾ ਕੋਈ ਸੋਏ ॥੫॥

ਇ: ਪ: ੧੯.

੨੦.

ਸੁਖ ਨਾ ਕੋਈ ਸਉਂਦਾ ਜੀ ਸਭ ਖਲਕ ਇਕੱਠੀ ਹੋਈ।
ਦੌਂਦੇ ਗਾਲੀ ਕਰਨਿ ਹਗਾਮੇ ਮੁਹ ਥੋ ਲੱਖੀ ਲੋਈ।
ਚੂਹੜ ਬੇਲ ਅਵੱਲੇ ਬੋਲੇ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵਸਿ ਕੋਈ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਜੇ ਕੇ ਕਰੈ ਤਕੱਬਰ ਬਾਜੀ ਹਾਰੇ ਸੋਈ ॥੬॥

ਰਲ ਕੇ ਧੜੀਆਂ ਮਸਲਤ ਕੀਤੀ ਕੀ ਬਹਿ ਕਾਰਨੁ ਕਰੀਐ।
ਸਭੇ ਸਿੰਘ ਦਿਵਾਈਅਨਿ ਬੰਦੀ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੋਂ ਡਰੀਐ।
ਲਾਹਾਨੂਰ ਕਚਹਿਰੀ ਸਿਰ ਤੇ ਕੈ ਕੈ ਅੱਗੋਂ ਭਰੀਐ।
ਦਰਸਨ ਪੰਜ ਮੁਸੱਦੀ ਵਿਚਿ ਸ਼ਹਰ ਦੇ ਕੇਹੜਾ ਕੇਹੜਾ ਫੜੀਐ ॥੭॥

ਲਾਹਾਨੂਰ ਉਠਿ ਚੱਲਿਆ ਸੰਗਿ ਲੈਂਦਾ ਸੈ ਭਾਈ।
ਜਾਹਿ ਕਰਿ ਕੂਕੇ ਅਸਲਮ ਖਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਸਿੰਘਾਂ ਮੰਦੀ ਚਾਈ।
ਖਾਣੇ ਵਿਚਿ ਸਉਗੰਦ ਜੁ ਪਾਈ ਨਾ ਉਸ ਭੈਣੁ ਨ ਭਾਈ।
ਦਰਸਨ ਜਾਹਿ ਕੇ ਚੂਹੜ ਅਹਿਦੀ ਭੇਜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਖਬਰ ਨ ਕਾਈ ॥੮॥

ਆਏ ਅਹਿਦੀ ਵਿਚ ਚੱਕ ਦੇ ਆਇ ਦੁਰਾਮਤਿ ਹੋਈ।
ਦਾਣਾ ਘਾਹੁ ਦਿਵਾਇਓ ਇਨ ਕੇ ਬੁਰਾ ਨ ਕਹੀਯੋ ਕੋਈ।
ਜਾਏ ਨਾਲਿ ਵਕੀਲ ਅਸਾਡਾ ਹਾਜਰੁ ਜਾਇ ਖਲੋਈ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਚੂਹੜ ਵਿਚਿ ਕਚਹਿਰੀ ਦੇ ਦੇ ਧਾਹੀ ਰੋਈ ॥੯॥

ਨਾਲਿ ਵਕੀਲ ਚਲਾਇਆ ਸਿੰਘਾਂ ਪੈਂਡਾ ਹੱਡਾ ਲੀਤਾ।
ਵਿਚਿ ਕਚਾਹਰੀ ਲਗੀ ਅਦਾਲਤੁ ਕਹੁ ਸਿੰਘਾਂ ਕਿਆ ਕੀਤਾ।
ਲੱਖੀਂ ਚੂਹੜ ਬਾਗੁ ਬਣਾਇਆ ਪੁਰਜੇ ਪੁਰਜੇ ਕੀਤਾ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਅੰਬਰ ਪਾਟਾ ਕਿਉਂਕਰਿ ਜਾਈ ਸੀਤਾ ॥੧੦॥

ਰਲ ਕੇ ਧੜੀਆਂ ਮਸਲਤ ਕੀਤੀ ਕੈਦ ਵਕੀਲ ਕਰਾਇਆ।
ਲਾਹਾਨੂਰ ਦਿਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਸੁਣਿਆ ਤੁਰਤੁ ਵਕੀਲ ਛੁੜਾਇਆ।
ਚੂਹੜ ਬੋਲੀ ਬੋਲ ਨ ਜਾਣੈ ਸਿੰਘਾਂ ਗੁੱਸਾ ਖਾਇਆ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਕਿਆ ਪਰਵਾਹ ਤਿਨਾ ਕੂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ
ਸਿਰਿ ਸਾਇਆ ॥੧੧॥

ਇ: ਪ: ੨੦.

੨੧.

ਲਾਹਾਨੂਰ ਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੇ ਤਾਈਂ ।
 ਚੂਹੜ ਨਿੱਤ ਹੋਵੈ ਫਿਰਿਆਦੀ ਫਿਰਦਾ ਸਭਨੀ ਥਾਈਂ ।
 ਜੂਠੇ ਕੂੜੇ ਬੋਲ ਅਲੈਂਦਾ ਬੋਲੈ ਬਾਦ ਹਵਾਈ ।
 ਦਰਸਨ ਐਸੀ ਬਿਦਿਤਿ ਵਿਚਿ ਚੱਕ ਦੇ ਵਸਣ ਦੇਵਨਿ ਨਾਹੀ ॥੧੨॥

ਚੂਹੜ ਬਹੁਤ ਹਿਮਾਇਤ ਆਂਦੀ ਕੁਝ ਮੁੱਲਾਂ ਕੁਝ ਕਾਜ਼ੀ ।
 ਕੁਕੇ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦੇ ਅੱਗੇ ਸਿੰਘਾਂ ਮੰਦੀ ਸਾਜੀ ।
 ਪੱਟੀ ਵਿਚਿ ਅਮੀਨ ਤੁਸਾਡਾ ਪਕੜੇ ਬਾਂਹਿ ਅਸਾਡੀ ।
 ਦਰਸਨ ਸਭੇ ਸਿੰਘ ਨਿਕਾਲੀ ਚੱਕੋਂ ਤਦਿ ਮੈਂ ਹੋਵਾਂ ਰਾਜੀ ॥੧੩॥

ਤਾਂ ਕਾਗਲ ਤੇ ਪਰਵਾਨੇ ਲੈ ਕਰਿ ਬਾਹਰਿ ਚੂਹੜ ਆਇਆ ।
 ਅੱਗੋਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਮਿਲਨ ਉਲਾਮੇ ਲੱਖੀ ਬੋਲ ਗਵਾਇਆ ।
 ਮਾਰੀਂ ਸਿੰਘ ਨਿਕਾਲੀ ਚੱਕੋਂ ਤਦਿ ਖਤ੍ਰਿਆਣੀ ਜਾਇਆ ।
 ਦਰਸਨ ਕਾਵਸਿ ਉਠੀ ਮਿਟੇ ਨ ਮੂਲੇ ਕਾਲ ਨਗਾਰਾ ਵਾਇਆ ॥੧੪॥

ਆਇਆ ਚੂਹੜ ਸੁਣਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਕੀਤੀ ਰਸਮ ਨਿਵਾਈ ।
 ਭਲਕੇ ਉੱਠੀ ਕਰੇ ਹਗਾਮੇ ਸੈਨਾ ਸਭ ਬੁਲਾਈ ।
 ਮਰਣ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਚਿ ਚੱਕ ਦੇ ਫੇਰਿ ਨ ਜਣਸੀ ਮਾਈ ।
 ਦਰਸਨ ਸੁਣਿਆ ਖਾਧਾ ਗੁੱਸਾ ਪਕੜਿ ਭਰੌਤੀ ਚਾਈ ॥੧੫॥

ਪਕੜਿ ਭਰੌਤੀ ਚਾਈ ਸਿੰਘਾਂ ਜੰਗਾ ਖਾਨੀ ਹੋਈ ।
 ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਭਇਆ ਇਕੱਠਾ ਸਚੁ ਨ ਆਖੇ ਕੋਈ ।
 ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੋਰਚੈ ਬਧੇ ਆਹੇ ਪਹਿਲੇ ਮਾਰੇ ਸੇਈ ।
 ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਚੂਹੜ ਹੱਥ ਨਾ ਆਇਆ ਬੱਧੇ ਬੈਠੋ ਕੇਈ ॥੧੬॥

ਘਰ ਚੂਹੜ ਦਾ ਲੁਟਣ ਲਗੇ ਨਉ ਹਜ਼ਾਰੀ ਲੱਖੀ ।
 ਕਉਡੀ ਦਾਨੁ ਨ ਕਰਦਾ ਆਹਾ ਮੁਲਿ ਨ ਵੇਖੇ ਅੱਖੀ ।
 ਮਾਇਆ ਬੇਹਿ ਲਈ ਸਭ ਸਿੰਘਾਂ ਕੈਥੇ ਜਾਈ ਰੱਖੀ ।
 ਦਰਸਨ ਮਾਇਆ ਦੇ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਮਾਰੇ ਰੱਤਿ ਭਰੌਤੀ ਚੱਖੀ ॥੧੭॥

ਇ: ਪ: ੨੧.

੨੨.

ਚੱਕੋਂ ਨੱਸਿ ਗਇਓ ਚੂਹੜ ਕਿਉਂਕਰ ਕੋਈ ਜਾਲੇ ।
 ਪੱਟੀ ਵਿਚਿ ਅਮੀਨ ਤੁਸਾਡਾ ਦੇਖ ਜੋ ਬਾਲਣ ਬਾਲੇ ।
 ਲੱਖ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪੱਯੇ ਲਾਏ ਮਾਰੇ ਭਾਈ ਸਾਲੇ ।
 ਦਰਸਨ ਦੇਖ ਮੁਸੱਦੀ ਕੀਏ ਇਕੱਠੇ ਸੱਭੇ ਪੱਟੀ ਵਾਲੇ ॥੧੮॥

ਪੱਟੀ ਵਾਲੇ ਭਏ ਇਕੱਠੇ ਚੂਹੜ ਵਿਚਿ ਪੁਕਾਰੇ ।
 ਚਾਕਰ ਨੌਕਰ ਯਾਰ ਤੁਸਾਡੇ ਸੱਭੇ ਸਿੰਘਾਂ ਮਾਰੇ ।
 ਖਰਚਾ ਲੱਖ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪੱਯੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਵਾਂ ਵਾਰੇ ।
 ਦਰਸਨ ਜੇ ਵੱਸ ਅਸਾਡਾ ਲੱਗੇ ਪੱਟੀ ਲਈ ਇਜਾਰੇ ॥੧੯॥

ਪੱਟੀ ਵਿਚ ਜੋ ਅਮੀਨ ਹਰਿ ਸਹਾਇ ਰੱਯਤ ਸਭ ਬੁਲਾਈ ।
 ਦੇਹੋ ਛੇੜਾਂ ਨਾਲਿ ਅਸਾਡੇ ਢਿਲਿ ਨ ਕਰਹੋ ਕਾਈ ।
 ਮਾਰੀ ਸਿੰਘ ਨਿਕਾਲੀ ਚੱਕੋਂ ਜਾਸਨਿ ਕੇਹੜੀ ਜਾਈ ।
 ਦਰਸਨ ਸੁਣਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਕੀਤੀ ਮਸਲਤ ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ ਲਾਈ ॥੨੦॥

ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ ਲਾਈ ਸਿੰਘਾਂ ਢੋਲ ਸਰਨਾਈ ਵੱਜੇ ।
 ਬਹਿ ਬਹਿ ਚਿਹਰੇ ਲੈਨਿ ਮੁਸੱਦੀ ਕੁਝ ਬੇਹੋ ਕੁਝ ਸੱਜੇ ।
 ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਜਮਾਤੀ ਵਾਲੇ ਕਦਮ ਨ ਧਰਦੇ ਅੱਗੇ ।
 ਦਰਸਨ ਅਮਲਾ ਫੈਲਾ ਭਇਆ ਇਕੱਠਾ ਸਿੰਘ ਅਗੇਰੇ ਗੱਜੇ ॥੨੧॥

ਤਾਂ ਲਿਖਿ ਕਰਿ ਸਿੰਘਾਂ ਚਿੱਠੇ ਭੇਜੇ ਭਾਈ ਮਜਬ ਬੁਲਾਏ ।
 ਜੋਰ ਅਸਾਨੂੰ ਡਾਢਾ ਪਹੁਤਾ ਰਹਿਸਾਂ ਗੁਰ ਕੇ ਸਾਇੇ ।
 ਨਾ ਕੋ ਤਕੀਆ ਤਾਣ ਅਸਾਨੂੰ ਰਖਸੀ ਅਪਣੇ ਸਾਇੇ ।
 ਦਰਸਨ ਭੇਜਿਆ ਚਿੱਠਾ ਛਿੱਲ ਨ ਹੋਈ ਸਿੰਘ ਸਿਤਾਬੀ ਆਇੇ ॥੨੨॥

ਆਏ ਸਿੰਘ ਹੋਏ ਇਕੱਠੇ ਏਕ ਮਜਬ ਕੇ ਭਾਈ ।
 ਅੱਗੇ ਧੜੀਆਂ ਨਾਲ ਅਦਾਵਤਿ ਹੁਣ ਤੁਰਕਾਂ ਰਾਲ ਪਾਈ ।
 ਤੀਨ ਕੋਟ ਕਾ ਕਰਿਓ ਆਹੁਰੁ ਕਿਲਾ ਸਿਤਾਬ ਬਣਾਈ ।
 ਦਰਸਨ ਅੱਠਾਂ ਪਹਿਰਾਂ ਵਿਚਕੋਟਬਣਾਇਓ ਛਿੱਲ ਨ ਕਰਯੋ ਕਾਈ ॥੨੩॥

ਇ: ਪ: ੨੨.

੨੩.

ਤੀਨ ਕੋਟ ਕਾ ਆਹਰ ਹੋਇਆ ਸੁਣਿਆ ਸਭ ਲੁਕਾਈ ।
 ਸਿਰ ਦੇ ਉਪਰ ਘੁਰੇ ਨਗਾਰੇ ਘਰਿ ਘਰਿ ਮਿਲੀ ਵਧਾਈ ।
 ਮਰਣ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਵਿਚਿ ਚੱਕ ਦੇ ਛੇਰ ਨ ਜਣਸੀ ਮਾਈ ।
 ਦਰਸਨ ਪੱਕੇ ਮਹਲ ਗਿੜਾਏ ਸਿੰਘਾਂ ਕਿਲਾ ਸ਼ਿਤਾਬ ਬਣਾਈ ॥੨੪॥

ਲਸਕਰ ਸਭੇ ਭਏ ਇਕਠੇ ਨਾਲੇ ਛੇੜਾਂ ਵਾਲੇ ।
 ਪਾਰਾਵਾਰ ਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਕਿਆ ਕੋ ਆਖਿ ਸੰਭਾਲੇ ।
 ...
 ਦਰਸਨ ਮਉਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਈ ਜਾਸਨਿ ਪਹਲੇ ਗਾਲੇ ॥੨੫॥

ਲਸਕਰ ਆਨਿ ਦਿਖਾਲੀ ਦਿੱਤੀ ਸਿੰਘ ਅੱਗੇ ਨੀ ਉੱਠੇ ।
 ਭਰਨਿ ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੇਨਿ ਅਰਾਬੇ ਤੀਰ ਕਮਾਣੀ ਸੁੱਟੇ ।
 ਤੀਨ ਪਹਰ ਕਾ ਭੇੜਾ ਹੋਇਆ ਦਾਰੂ ਸਭ ਨਿਖੁੱਟੇ ।
 ਦਰਸਨਮਾਰਿਆਹਰਿਸਹਾਇਭਈਗੁਬਾਰੀ ਮਾਰਿਉਥਾਈਂਸੁੱਟੇ ॥੨੬॥

ਬਡੇ ਬਡੇ ਅਕਾਬਰ ਮਾਰੇ ਨਾਲੇ ਲੋਟੀ ਹੋਈ ।
 ਵਡੇ ਵਡੇ ਵਰਿਆਮ ਸੁਣੀਂਦੇ ਫਿਰਿ ਨਹੀ ਤਕਦਾ ਕੋਈ ।
 ਬਾਮਣ ਸਈਅਦਿ ਬਹੁਤੇ ਮਾਰੇ ਘਰਿ ਘਰਿ ਰੋਵਣਾ ਹੋਈ ।
 ਦਰਸਨ ਦੁੰਹ ਮਜ਼ਬਾਂ ਦਾ ਭੇੜਾ ਹੋਇਆ ਸਿੱਦਤਿ ਵਧ ਖਲੋਈ ॥੨੭॥

ਮਾਰੇ ਲਸਕਰ ਭਈ ਗੁਬਾਰੀ ਸਿੰਘ ਨ ਮੂਲੋਂ ਡਰਦੇ ।
 ਵਿਚਿ ਕਚਾਹਰੀ ਲੱਗੀ ਅਦਾਲਤਿ ਬਹਿ ਬਹਿ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ।
 ਦਰਸਨ ਮਾਰਿ ਅਮੀਨ ਚੁਕਾਇਆ ਸਿੰਘਾਂ ਪਿੱਛੇ ਰੋਵਸੁ ਘਰ ਦੇ ॥੨੮॥

ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਪਰਵਾਨਾ ਭੇਜਿਆ ਸਭਿ ਜਮਾਤਿ ਬੁਲਾਈ ।
 ਦੇਵਾ ਜਟੁ ਸ਼ਿਤਾਬ ਬੁਲਾਇਓ ਫਿਲਿ ਨ ਕਰਹੋ ਕਾਈ ।
 ਰਾਤਿ ਪ੍ਰਾਤਿ ਚੱਕੁ ਮਾਰੀਐ ਕਰਿ ਕੈ ਵੱਡੀ ਪਾਈ ।
 ਦਰਸਨ ਸੁਣਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਰਾਜੀ ਹੋਏ ਸਭਨਾ ਫਤੁੰ ਬੁਲਾਈ ॥੨੯॥

ਇ: ਪ: ੨੩.

੨੪.

ਗੋਸ਼ੇ ਦੇਵੇ ਅਰਜਿ ਲਿਖਾਈ ਖਾਨ ਸਾਹਿਬੁ ਦੇ ਤਾਈਂ ।
ਅਗੈ ਸਿੰਘਾਂ ਸਾਕਤ ਕੀਤੀ ਕੰਮੁ ਅਸਾਡਾ ਨਾਹੀਂ ।
ਕੁਹਮਕਿ ਨਾਲਿ ਖਜ਼ਾਨਾ ਦੇਵੇਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਭਾਰੁ ਉਠਾਈਂ ।
ਦਰਸਨ ਮਾਰੀ ਸਿੰਘ ਨਿਕਾਲੀਂ ਚੱਕੋਂ ਤਦਿ ਮੈਂ ਖਾਣਾ ਖਾਈਂ॥੩੦॥

ਖਾਨ ਹੈਰਾਨ ਭਇਆ ਮਨਿ ਅੰਦਰਿ ਝੁਰ ਝੁਰ ਮਰਦਾ ਹਾਵੈ ।
ਦੇਵਾ ਜਟੁ ਨ ਧਰਦਾ ਹੀਆ ਕੜ ਕਲਾਮਾ ਖਾਵੈ ।
ਜੇ ਮੈਂ ਉਪਰ ਕਰਦਾ ਨਾਹੀਂ ਬੋਲ ਚੰਗੇ ਤੇ ਜਾਵੈ ।
ਦਰਸਨ ਲਖ ਰੁਪੱਖੇ ਖਰਚੀ ਤੋੜੇ ਸਿਰੁ ਧਨੁ ਜਾਵੈ॥੩੧॥

ਖਾਨ ਮੁੱਸਦੀ ਘਰ ਬੁਲਾਏ ਨਾਲੇ ਮਜ਼ਲਸ ਸਾਰੀ ।
ਦੇਵਾ ਜਟੁ ਕਦੀਮ ਅਸਾਡਾ ਕੁਹਮਕਿ ਦੇਹੋ ਭਾਰੀ ।
ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੇਹੋ ਨਗਾਰੇ ਹਾਥੀ ਸਣੇ ਅੰਬਾਰੀ ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨੁ ਸਾਸੁ ਨਿਖੁਟੇ ਆਈ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ।

ਦੇਵਾ ਖਾਨ ਕਰਾਇਆ ਰਾਜੀ ਨਿਸਾ ਦਿਲਾਸਾ ਕੀਤੀ ।
ਹਿੰਦੂ ਚੱਕਿ ਨ ਰਹਣਾ ਪਾਇਨਿ ਕਰਦੇ ਵੱਡੀ ਅਨੀਤੀ ।
ਸੱਈਅਦ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਲਾਇਨ ਮਾਇਆ ਸਭਾ ਲੀਤੀ ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਓਟ ਸੱਚੇ ਦੀ ਤਿਨਾ ਬਾਜੀ ਜੀਤੀ॥੩੩॥

ਦੇਵਾ ਲਸ਼ਕਰੁ ਭਇਆ ਇਕੱਠਾ ਮਸਲਤਿ ਕਰਿਹੋ ਕਾਈ ।
ਰਾਤੇ ਰਾਤੀ ਚੱਕ ਮਾਰੀਏ ਕਰਿ ਕੇ ਵੱਡੀ ਧਾਈ ।
ਅੱਗੇ ਹਿੰਦੂ ਬਹੁਤ ਸੁਣੀਦੇਂ ਕਰਸਨਿ ਜੋਰ ਲੜਾਈ ।
ਦਰਸਨੁ ਸੁਣਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਕਰੀ ਤਈਆਰੀ ਸਭਨਾ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ॥੩੪॥

ਦੇਵੇ ਉਠ ਤਈਆਰੀ ਕੀਤੀ ਮਨਾ ਕਰੇ ਸਭ ਕੋਈ ।
ਅਗੇ ਲਸ਼ਕਰ ਬਹੁਤੇ ਮਾਰੇ ਘਰਿ ਘਰਿ ਰੋਵਣਾ ਹੋਈ ।
ਜੇ ਕੋ ਉਥੇ ਚੜ੍ਹੁ ਕਰਿ ਜਾਂਦਾ ਪਹਲੋ ਹਾਰਦਾ ਸਈ ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਜੇ ਕੋ ਮੁੜੇ ਨ ਮੂਲੇ ਅਕਲ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੋਈ॥੩੫॥

ਇ: ਪ: ੨੪.

੨੫.

ਚੜ੍ਹਿਆ ਦੇਵਾ ਵੱਜਿਆ ਮਾਰੂ ਕੁਹਮਕਿ ਲੈ ਕਰਿ ਭਾਰੀ ।
 ਅੱਗੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁੱਲਾਂ ਲੜਦੇ ਦੇਖ ਅਸਾਡੀ ਵਾਰੀ ।
 ਦਾਰੂ ਸੀਸਾ ਬਹੁਤ ਮੰਗਾਹੋ ਕਰਸਾਂ ਵਡੀ ਗੁਬਾਰੀ ।
 ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਜੇ ਮੁੜੇ ਨ ਮੂਲੇ ਅਕਲ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਰੀ ॥੩੬॥

ਦੇਵਾ ਲਸ਼ਕਰ ਭਇਆ ਇਕੱਠਾ ਬਾਹਰਿ ਡੇਰੇ ਪਾਏ ।
 ਤੰਬੂ ਤੇ ਸ਼ਦੀਆਨੇ ਜੀ ਕਹੁ ਝੰਡੇ ਖੜਕਾਏ ।
 ਲਾਹਿਨੂਰ ਵਿਚਿ ਗੱਡੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਸੀਸਾ ਗੋਲੀ ਆਏ ।
 ਦਰਸਨ ਲਸ਼ਕਰ ਝੜ ਬਦਲ ਹੋਈ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਾ ਪਾਇਆ ਜਾਏ॥੩੭॥

ਤੀਨ ਕੋਹ ਤੇ ਪਉਂਦੇ ਡੇਰੇ ਧੂਆਂ ਧਾਰੁ ਦਿਸੀਵੈ ।
 ਮੁਗਲ ਪਠਾਣ ਕੁਰੈਸ਼ੀ ਸਈਅਦ ਹਰ ਦਮ ਰਹਿੰਦੇ ਖੀਵੈ ।
 ਅੱਗੈ ਡਾਇਣ ਚੱਕੁ ਸੁਣੀਂਦਾ ਕਉਣ ਮਰੈ ਕਉਣ ਜੀਵੈ ।
 ਦਰਸਨ ਪਾੜ ਅਵੱਲਾ ਪਾਟਾ ਕਿਉਂਕਰਿ ਕੋਈ ਸੀਵੈ ॥੩੮॥

ਦੇਵੇ ਮੇਰਦੇ ਜਾਇ ਬਣਾਏ ਮਿਲੇ ਜਮਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ।
 ਵਾਹਰ ਦੇਵੇ ਸਭ ਬੁਲਾਈ ਕੁਝ ਭਾਈ ਕੁਝ ਸਾਲੇ ।
 ਵਾਹਰ ਮੁਹਰਿ ਲੜੇ ਨ ਮੂਲੇ ਸੋ ਗੀਦੀ ਮੂੰਹ ਕਾਲੇ ।
 ॥੩੯॥

ਤਾ ਬੱਧੇ ਨੇ ਪਰ੍ਹਾ ਘੱਤੇ ਨੇ ਘੇਰਾ ਨੱਸਿ ਨ ਕੋਈ ਜਾਏ ।
 ਤੀਰ ਬੰਦੂਕਾਂ ਲੱਗੀ ਛਹਿਬਰ ਅੰਤ ਨਾ ਪਾਇਆ ਜਾਏ ।
 ਛੁਟਨਿ ਤੇਫਾਂ ਦਾਰੂ ਸੀਸਾ ਸੂਰਜ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵੈ ।
 ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਸਿੰਘ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਜਸ ਗਾਵੈ॥੪੦॥

ਪਹਰ ਅਛਾਈ ਭੇੜਾ ਹੋਇਆ ਸੁਣਿਆ ਸਭ ਲੁਕਾਈ ।
 ਹੁਕਮ ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬੂ ਕਾ ਆਇਆ ਫੌਜ ਨਾ ਜਾਣਾ ਪਾਈ ।
 ਸੁਤੇ ਸਿੰਘ ਜਗਾਏ ਸਤਿਗੁਰ ਹੋਇਆ ਆਪ ਸਹਾਈ ।
 ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਸਿੰਘ ਚਉਣੇ ਹੋਏ ਸਭਨਾ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ॥੪੧॥

ਇ: ਪ: ੨੫.

੨੬.

ਪਕੜਿ ਭਗਉਤੀ ਚਾਈ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲਿ ਸਭਾ ਉਠਿ ਹੋਈ ।
ਨਿੱਕੀ ਸੁੱਕੀ ਕੇਤੀ ਮਾਰੀ ਦੇਵਾ ਨਸਿ ਗਇਓਈ ।
ਤੀਨ ਕੋਹ ਤੇ ਕਤਲਾਮੁ ਕਰਿ ਮਾਰੇ ਨਾਲੇ ਲੋਟੀ ਹੋਈ ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਪਹੁਤੀ ਖਬਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਹੰਜੂ ਹਾਰ ਪਰੋਈ ॥੪੨॥

ਖਾਨ ਖਨੀਮ ਅਕਾਬਰ ਮਾਰੇ ਦੇਵਾ ਹਥਿ ਨ ਆਇਆ ।
ਨਿੱਕੀ ਸੁੱਕੀ ਕੇਤੀ ਮਾਰੀ ਅੰਤ ਨ ਜਾਈ ਪਾਇਆ ।

ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਪਹਿਲੇ ਦਾਰੂ ਸੀਸਾ ਕਬਜ਼ਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਆਇਆ॥੪੩॥

ਵਡੇ ਵਡੇ ਅਕਾਬਰ ਮਾਰੇ ਸੁਣਿਆ ਸਭ ਲੁਕਾਈ ।
ਲਾਹਾਨੂਰ ਦੇ ਦੇਖ ਮੁਸੱਦੀ ਸਭਨਾ ਉੰਧੀ ਆਈ ।
ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦੇ ਹੋਈ ਜਮੀਅਤਿ ਫਿਰਿ ਜਾਇ ਸਡੀ ਲੁਕਾਈ ।
ਦਰਸਨ ਦੇਖ ਮੁਸੱਦੀ ਕੀਏ ਇਕੱਠੇ ਅਰਜ਼ ਹਜੂਰ ਲਿਖਾਈ ॥੪੪॥

ਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਕਿਤਾਬਤ ਲਿਖੀ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦੇ ਤਾਂਈ ।
ਅਕਲ ਤੁਮਾਰੀ ਖੋਈ
ਘਰ ਨਾਨਕ ਕਾ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੀ ਤਿਸ ਪਰ ਤੇਗ ਉਠਾਈ ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਸਦਾ ਹਹਿ ਪੀਰੀ ਮੀਰੀ ਘਰਿ ਨਾਨਕ ਦੇ ਆਈ॥੪੫॥

ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ ਸੰਪੂਰਣ ਹੋਈ ॥

ਵਾਹਗੁਰੂ ਵਾਹਗੁਰੂ ਵਾਹਗੁਰੂ ਕੀ ਫਤੇ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪਣਾ ਜਨਮ
ਸਵਾਰਣਾ । ਭੁੱਲ੍ਹੇ ਚੁੱਕੇ ਬਖਸ਼ ਲੈਣਾ । ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਗੁਰੂ ਜੀ ॥

ਨਕਲ ਕੀਤੀ ਪੁਰਾਤਨ ਪੋਥੀ ਤੋਂ ਪਟਿਆਲੇ ਮਿਤੀ ੩੦ ਚੇਤ,
੨੦੦੬ ਬਿਕਰਮੀ ਅਨੁਸਾਰ ੧੨ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੯੫੦ ਈਸਵੀ,
ਦਿਨ ਬੁਧਵਾਰ ।

ਰੰਡਾ ਸਿੰਘ

ਇ: ਪ: ੨੬

ਅੰਤਕਾ ਨੰਬਰ ੧

ਸ਼ਬਦਾਰਥ

ੴ

ਉਚੇਰੀ—ਉੱਚੀ, ਨਦਰ-ਉਚੇਰੀ,
ਉੱਚੀ ਨਜ਼ਰ। ਮਗਰੂਰੇ ਯਾ
ਹੈਂ-ਕੜ-ਬਾੜ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਉਚੇਰੀ
ਨਜ਼ਰ ਚਾੜੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਭੀ
ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਉਲਾਮੇ—ਉਲਾਂਭੇ, ਤਾਹਨੇ।
ਉਧੀ ਆਈ—ਗਰਦਨ ਝੁਕ ਗਈ,
ਧੋਣ ਲੀਵੀਂ ਹੋ ਗਈ। ਉਧੀ
ਪਾਉਣਾ—ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਨਾ
ਕਰਨਾ, ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋਣਾ।

ਅ

ਅਸਲਮ ਖਾਨ—ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਲਾਹੌਰ ਦਾ
ਨਾਇਬ ਨਾਜ਼ਮ ਯਾ ਸੁਬੇਦਾਰ।

ਅਹਿਦੀ—ਸਰਕਾਰੀ ਹੁਕਮ ਦੀ
ਪਾਲਣਾ ਲਈ ਭੇਜੇ ਸਵਾਰ।

ਅਕਾਬਰ—ਵੱਡੇ, ਮੁਰੈਲ, ਚੌਧਰੀ,
ਆਗੂ, ਸਰਦਾਰ, ਜਥੇਦਾਰ।

ਅਦਾਵਤ—ਦੁਸ਼ਮਨੀ, ਵੈਰ, ਅਦੇਤ।

ਅਥਨਾਸੀ—ਨਾਸ-ਰਹਿਤ, ਅਟਲ,
ਸਦੀਵੀ।

ਅੱਥਲ—ਅੱਵਲ, ਪਹਿਲੋਂ, ਪਹਿਲਾਂ।

ਅਮਲਾ ਫੈਲਾ—ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ,
ਛੇਟੇ ਕਰਮਚਾਰੀ।

ਅਮੀਨ—ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀ,

ਮਾਮਲਾ ਉਗਰਾਹੁਣ ਵਾਲਾ

ਅਫਸਰ।

ਅਰਾਬਾ—ਰਾਬਾ, ਬੰਦੂਕ ਦੀਆਂ
ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਵਾੜ
ਯਾ ਵਾਰ।

ਅਲੈਂਦਾ—ਅਲਾਉਂਦਾ, ਬੋਲਦਾ।

ਅਵੱਲੇ—ਉਲਟੇ ਵਲ ਦੇ, ਉਲਟੇ,
ਪੁੱਠੇ, ਭੈੜੇ, ਮੰਦੇ।

ਅੰਬਰ—ਆਸਮਾਨ, ਆਕਾਸ਼।

ਸ

ਸਉਰੰਦ—ਸੌਂਹ, ਕਸਮ, ਸ਼ਪਥ।

ਸੱਚਾ ਸਾਹਿਬ—ਵਾਹਿਗੁਰੂ,

ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ।

ਸ਼ਦੀਆਨੇ—ਸ਼ਾਦੀਆਨੇ, ਖੁਸ਼ੀ ਦੇਣ
ਵਾਲੇ ਬਾਜੇ।

ਸਾਕਤ—ਸਖਤੀ, ਜੋਰ, ਡਾਢ,
ਟਾਕਰਾ।

ਸਾਜ਼ੀ—ਬਣਾਈ, ਘੜੀ।

ਸ਼ਿੱਦਿਤ—ਜ਼ਿਆਦਤੀ, ਤੇਜ਼ੀ,
ਤਲਖੀ, ਫਸਾਦ, ਝਗੜਾ।

ਸਿੱਧ—ਸਿੱਧੀ ਵਾਲਾ ਜੋਗੀ, ਸੰਤ।

ਸੀਸਾ—ਸਿੱਕਾ (ਬਾਰੂਦ ਵਾਲਾ)।

ਸੈ—ਸੌ, ਸੈਂਕੜੇ।

ਸੈਨਾ—ਫੌਜ।

ਸੰਨਿਆਸੀ—ਸੰਨਿਆਸ-ਧਾਰੀ

ਇ: ਪ: ੨੭.

ਹਰਗਾਮਾ—ਹੰਗਾਮਾ, ਝਗੜਾ, ਲੜਾਈ, ਛੇਡਾ, ਰੌਲਾ, ਖੱਪ।
 ਹਮਾਇਤ—ਮਦਦ, ਸਹਾਇਤਾ, ਸਫ਼ਾਰਸ਼।
 ਕਤਰੂ—ਕਤਰੇ ਹੋਏ, ਮੌਨੇ, ਕੇਸ-ਹੀਨ, ਛੱਤਿਆਂ ਵਾਲੇ, ਪਟਿਆਂ ਵਾਲੇ।
 ਕਸੀਮ—ਪੁਰਾਣਾ।
 ਕਲਾਮਾ ਖਾਵੇ—(ਰਬ ਦੇ) ਕਲਾਮ (ਕੁਰਾਨ) ਦੀ ਕਸਮ ਖਾਵੇ।
 ਕਾਗਲ—ਕਾਗਜ਼।
 ਕਾਰਨ—ਛੰਗ, ਵਿਉਂਤ, ਤਰੀਕਾ, ਫੰਦਾ, ਘਾੜਤ, ਬਣੌਤ।
 ਕਾਲ—ਸਮਾ, ਵੇਲਾ, ਵਖਤ, ਮੌਤ, ਅੰਤ।
 ਕਾਵਸ—ਮੁਸੀਬਤ, ਕਲੂਅ, ਮੁਸ਼ਕਲ, ਢੂੰਡ, ਤਲਾਸ਼, ਟੋਲ ਦੀ ਅੱਖ।
 ਕਿਤਾਬਤ—ਚਿੱਠੀ, ਲਿਖਤ।
 ਕੁਹਮਕਿ—ਕੁਮਕ, ਸਹਾਇਕ ਫੌਜ।
 ਕੇਤੀ—ਕਿਤਨੀ ਹੀ, ਕਿੰਨੀ ਹੀ, ਬੇਅੰਤ, ਬੇਓੜਕ, ਬੇਸੁਮਾਰ, ਅਣ-ਗਿਣਤ।
 ਕੰਟ—ਕੂੰਟ, ਦਿਸ਼ਾ, ਤਰਫ, ਪਾਸਾ।
 ਕੋਟ—ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਚੌਹੀਂ ਕੂੰਟੀ ਖਿੱਚੀ ਹੋਈ ਕੰਧ ਯਾ ਵਲਗਣ, ਕਿਲਾ।
 ਖਨੀਮ—ਗਨੀਮ, ਵੈਰੀ, ਦੁਸ਼ਮਨ, ਲੁਟੇਰਾ, ਡਾਕ।
 ਖਲਕ—ਲੁਕਾਈ, ਬੰਦੇ, ਦੁਨੀਆਂ।
 ਚਾਰੀ—ਟੋਕਰੀ, ਬਾਂਸ ਜਾਂ ਖਜੂਰ ਦੇ

ਪੱਤਿਆਂ ਜਾਂ ਕਾਨਿਆਂ ਦੀ ਟੋਕਰੀ।
 ਖੋਏ—ਗੁਆਚੇ, ਅਕਲ ਦੇ ਖੋਏ, ਮੁੜਖ।
 ਖੰਡੀਅਨ—ਖੰਡਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਖੰਡੇ (ਮਿਟੇ, ਕੱਟੇ) ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
 ਗਾਲਾ—ਗਲਾ, ਚੱਕੀ ਵਿਚ ਦਲਣ ਜਾ ਪੀਹਣ ਲਈ ਜੋ ਲੱਪ ਦਾਣਿਆਂ ਦੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
 ਪੱਠਿਆਂ ਦਾ ਰੁੱਗ, ਜੋ ਕੁਤਰਨ ਵਾਸਤੇ ਟੋਕੇ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨ ਵਿਚ ਰੱਖੀ ਦਾ ਹੈ।
 ਗੋਸਾ—ਕਿਨਾਰਾ, ਨੁੱਕਰ, ਖੂਜਾ, ਇਕ ਪਾਸਾ, ਲੁਕਣ ਦੀ ਥਾਂ।
 ਚਉਰਾਸੀ—ਚੌਰਾਸੀ ਲਖ ਜੂਨ।
 ਦੇਖੋ ‘ਜੱਮਣ-ਮਰਨ’।
 ਚਸ਼ਮ ਨਿਵਾਈ—ਚਸ਼ਮ-ਨੁਮਾਈ, ਅੱਖ ਵਖਾਉਣੀ, ਡਾਂਟਣਾ, ਤਾੜਨਾ ਕਰਨੀ, ਧਮਕਾਉਣਾ।
 ਫਾਇਸੀ ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਇਸਨੂੰ ‘ਜੁਸ਼ਮਨਿਆਈ’ ਭੀ ਆਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।
 ਚੱਕ ਗੁਰੂ ਕਾ—ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਮ, ਇਸਨੂੰ ਚੱਕ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਭੀ ਆਖਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਨੌਹ ਰੱਖੀ ਸੀ।
 ਚਾਕਰ—ਨੌਕਰ, ਸੇਵਕ, ਹੁਕਮੀ

੨੯.

ਬੰਦਾ, ਕਾਮਾ । ਭੀ ਆਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਚਿਹਰੇ ਲੈਣਾ—ਫੌਜੀ ਨੌਕਰ ਭਰਤੀ
ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਚਿਨ੍ਹ
ਚਕਰ ਦੇਖਣੇ ਤੇ ਲਿਖਣੇ । ਛੈਹਿਬਰ—ਛਾਇਆ ਹੋਇਆ
ਜਮ—ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ,
ਧਰਮਰਾਜ । ਬੱਦਲ, ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਝੜੀ,
ਜਮਾਤੀ—ਜਮੀਅਤ ਵਾਲੇ, ਜਥੇਦਾਰ,
ਜਮਾਦਾਰ, ਜਮਾਅਤਦਾਰ । ਲਗਾਤਾਰ ਵਰਖਾ ।

ਜੋਰੀ—ਗੋਰਖਨਾਥ ਦੇ ਮਤ ਦਾ
ਚੇਲਾ, ਯੋਗੀ, ਯੋਗ-ਭੇਖ ਦਾ
ਯਾਰਨੀ, ਯੋਗਾ ਭਿਆਸ
ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ਛੇੜ—ਲੜਾਈ ਲਈ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ
ਦੇ ਗ਼ਰੋਹ ਯਾ ਦਸਤੇ । ਡੰਗਰਾਂ
ਦੇ ਵੱਗ ਦਾ ਪਾਲੀ, ਛੇੜੀ,
ਛੇੜੂ, ਛੇੜਖਾਨੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ,
ਲੜਾਕਾ ।

ਡਾਇਣ—ਡਾਕਣੀ, ਚੁੜੇਲ, ਭੂਤਨੀ,
ਖਾ ਜਾਣ ਵਾਲੀ । ਡਾਇਣ—ਡਾਕਣੀ, ਚੁੜੇਲ, ਭੂਤਨੀ,
ਖਾ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ।

ਤਕੱਬਰ—ਗਾਰੂਰ, ਮਗਰੂਰੀ, ਹੈਂਕੜ-
ਬਾਜ਼ੀ, ਆਕੜ, ਧੱਕੜ-ਸ਼ਾਹੀ ।

ਤਕੀਆ—ਆਸਰਾ, ਸਰਾਣਾ, ਓਟ,
ਟਿਕਾਣਾ, ਅੱਡਾ, ਸਾਧਾਂ ਫਕੀਰਾਂ
ਦਾ ਡੇਰਾ ।

ਤਰਕਾਰੀ—ਸਬਜ਼ੀ-ਭਾਜੀ ।

ਤਾਣ—ਜੋਰ, ਤਾਕਤ ।

ਤਾਮਸ—ਤਮੇਗੁਣ ਵਾਲਾ, ਕਰੋਪ,
ਅੰਨ੍ਹੇਰਾ ।

ਦੁਰਾਮਤਿ—ਦਰਾਮਦ, ਦਾਖਲ,
ਪਹੁੰਚ, ਆਓ-ਭਗਤ ।

ਧੜੀਆ—ਵਪਾਰੀ, ਤੋਲਾ, ਜੋ ਧੜਾਂ
ਯਾ ਦਾਣੇ ਦੇ ਢੇਰਾਂ ਦਾ ਵਿਹਾਰ
ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਧੜੀਆਂ (ਦਹਿ-
ਸੇਰੀਆਂ, ਦਸੇਰੀਆਂ) ਤੋਲਣ
ਵਾਲਾ, ਧੜਵਈ, ਹਟਵਾਣੀਆਂ।

ਨਦਰ-ਉਚੇਰੀ—ਉੱਚੀ ਨਜ਼ਰ,
ਹਉਮੈ, ਹੈਂਕੜ ਯਾ ਗਰੂਰ

ਇ: ਪ: ੨੯.

੩੦.

ਭਰੀ ਅੱਖ ।

ਨਦਰ ਨ ਆਵਸ ਕੋਈ-ਨਜ਼ਰ
ਹੇਠਾਂ ਕੋਈ ਜਚਦਾ ਨਹੀਂ,
ਸਾਰੇ ਨੀਵੇਂ ਹੀ ਭਾਸਦੇ ਹਨ,
ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ
ਸਮਝਦੇ ਹਨ ।

ਨਿਸਾ-ਤਸੱਲੀ, ਸੰਤੋਖ, ਹੌਸਲਾ,
ਦਲੇਰੀ ।

ਪੱਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ
ਦਾ ਇਕ ਉਘਾ ਕਸਬਾ ਜੋ
ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੈਬਤ
ਪੁਰ ਪੱਟੀ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ ।

ਪਰਵਾਨਾ-ਰੁੱਕਾ, ਹੁਕਮ, ਚਿੱਠੀ ।
ਪਰਾ-ਪਰਹਾ, ਪਰੂਾ, ਸਫ਼, ਕਤਾਰ,
ਲੜਾਈ ਲਈ ਛੌਜ ਦੀਆਂ
ਕਤਾਰਾਂ ।

ਪੀਰੀ-ਪੀਰ ਦਾ ਕੰਮ ਗੁਰਿਆਈ ।
ਪੰਜ-ਮਜਬੀ-ਅਨੇਕ ਧਰਮੀ, ਬਹੁ-
ਜਾਤੀਏ, ਭਾਵ ਪੰਜ ਪੀਰੀਏ,
ਸਰਵਰੀਏ ।

ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ-ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱ-
ਜਮ, ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਦੁਸਰਾ
ਪੁਤਰ ਜੋ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਭਾਈ
ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਹੰਮਦ ਸੁਲਤਾਨ
ਦੇ ਮਰ ਚੁੱਕੇ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ
ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਤਖਤ
ਤੇ ਬੈਠਾ । ਜਨਮ, ਅਕਤੂਬਰ
੧੯੪੩ ਈ., ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨੀ,
੨੨ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੦੭ ਈ.,

ਮੌਤ, ਲਾਹੌਰ, ੧੭ ਫਰਵਰੀ
੧੯੧੨ ਈ. ।

ਬਾਜ਼ੀ-ਖੇਲ ।

ਬਾਦ-ਹਵਾਈ-ਬਦ-ਹਵਾਸੀ, ਝੂਠ,
ਬਕਵਾਸ, ਕੂੜ, ਅਸੱਤ ।

ਬਿਦਿਤ-ਬਿਦਅਤ, ਧਰਮ ਵਿਰੁਧ
ਨਵੀਂ ਗੱਲ, ਬੁਰਿਆਈ, ਦੋਸ਼,
ਆਪਦ, ਬਿਪਤਾ ।

ਬੇਹੋ-ਬਾਈ, ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ।

ਬੈਰਾਨੀ-ਵੈਸ਼ਨੂ-ਮਤੀ, ਰਾਮਾਨੰਦੀ
ਸਾਧੂਆਂ ਦਾ ਇਕ ਫਿਰਕਾ,
ਵੈਰਾਗ ਵਾਲਾ ।

ਬੋਲ ਗਵਾਇਆ-ਮੰਦਾ ਬੋਲ ਕੇ
ਵਿਗਾੜ ਪਾਇਆ ।
ਬੰਦੀ-ਬੰਦਸ਼, ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਜਿਹਲ
ਵਿਚ, ਕੈਦੀ ।

ਭਗਉਤੀ-ਭਗੋਤੀ, ਕਿਰਪਾਨ,
ਤਲਵਾਰ, ਸ੍ਰੀ-ਸਾਹਿਬ ।

ਭਾਈ-ਮਜ਼ਬ-ਹਮ ਮਜ਼ਹਬ, ਗੁਰ-
ਭਾਈ, ਧਰਮ-ਭਰਾ, ਇੱਕੋ
ਧਰਮ ਵਾਲੇ ।

ਭੇੜਾ-ਭੈੜ, ਟਾਕਰਾ, ਜੰਗ, ਲੜਾਈ ।
ਮਾਰੂ-ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲਾ
ਯੋਂਸਾ, ਲੜਾਈ ਯਾ ਮੌਤ ਸਮੇ-
ਦਾ ਰਾਗ ।

ਮਸਲਤ-ਮਸਲਹਤ, ਨੇਕ ਸਲਾਹ,
ਚੰਗੀ ਵਿਉੰਤ ।

ਮਦੀ-ਸਰਾਬੀ, ਮਤਵਾਲਾ, ਮੁਦੱਈ,
ਦਾਵਾ ਯਾ ਝਗੜਾ ਕਰਨਵਾਲਾ

ਇ: ਪ: ੩੦

੩੧.

ਮੁਸੱਦੀ—ਮੁਤਸੱਦੀ, ਮੁਨਸ਼ੀ, ਦਫ਼-
ਤਰੀ ਬਾਬੂ, ਕਲਰਕ ।

ਮੀਰੀ—ਅਮੀਰੀ, ਸਰਦਾਰੀ, ਹਕੂ-
ਮਤ, ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ।

ਮੋਨੇ—ਮੁੰਨੇ ਹੋਏ, ਘੋਨ-ਮੋਨ, ਸਿਰ-
ਮੁੰਨੇ, ਕੇਸ-ਹੀਨ ।

ਮੇਰਚੇ—ਮੁਰਚਾਲ, ਕੀੜੀ ਦੀ ਚਾਲੇ
ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਸਰ-
ਕਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮਰੜ੍ਹੇ ਯਾ
ਓਲ੍ਹੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੁਕ ਕੇ
ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਵੈਰੀ ਦਾ ਵਾਰ
ਰੋਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਯਾ ਵੈਰੀ ਪਰ
ਵਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾ ਉਡੀ-
ਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਅੱਜ ਕਲੁ
ਦੇ ਮੇਰਚੇ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹੋ
ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਹੁੰਦੇ
ਹਨ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਪੱਟੀਆਂ
ਹੋਈਆਂ ਖਾਈਆਂ, ਟੋਏ ।

ਮੰਜਬ—ਮਜ਼ਹਬ, ਧਰਮ, ਪੰਥ ।

ਰੱਤਿ—ਖਨ, ਲਹੂ ।

ਰਾਬਾ—ਝੂਦੂਕ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ
ਇੱਕੋ ਵਾਰ ਕੀਤੀ ਵਰਖਾ,
ਦੇਖੋ ‘ਅਰਾਬਾ’ ।

ਲਾਹਾਨੂਰ—ਲਾਹੁਨੂਰ, ਲਾਹਨੂਰ,
ਲਾਹੌਰ ।

ਲੋਈ ਮੂੰਹ ਥੋਂ ਲੱਥੀ—ਨੰਗੇ ਮੂੰਹ,
ਪੜਦਾ ਲਹਿ ਗਿਆ, ਸ਼ਰਮ-
ਹਯਾ ਉਡ ਗਈ ।

ਵਕੀਲ—ਨੁਮਾਈਂਦਾ, ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ
ਕਿਸੇ ਫਰੀਕ ਵਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ
ਵਾਲਾ, ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ,
ਮੁਖਤਾਰ, Agent, represen-
tative, Pleader.

ਵਾਹਰ—ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਚੋਰਾਂ ਧਾੜ-
ਵੀਆਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ
ਜੋਧਿਆਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ।

ਵੈਸਾਖੀ—ਬਸਾਖ ਦੀ ਪਹਿਲੀ
ਤਾਰੀਖ, ਸੂਰਜੀ ਸੰਮਤ ਦਾ
ਪਹਿਲਾ ਦਿਨ । ਇਸ ਦਿਨ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਆਨੰਦਪੁਰ
ਸਾਹਿਬ, ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ
(ਸਾਬੋਕੀ ਤਲਵੰਡੀ) ਆਦਿ
ਥਾਈਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਖਾਸ
ਉੱਘਾ ਗੁਰ-ਪੁਰਖ(ਜੋੜ-ਮੇਲਾ)
ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਆਪ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਫਰਜ਼

‘ਇਤਿਹਾਸ’ ਕੌਮ ਦੀ ਜਿੰਦ ਜਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜਿਉਂ ਦੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਫਰਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਪਾਸੇ ਭੀ ਜਾਦੇ ਧਿਆਨ ਦੇਂਦੀਆਂ ਅਰੁ ਧਨੁ ਖਰਚਦੀਆਂ ਹਨ । ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਜਿਤਨਾ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਤੇ ਫਖਰ ਯੋਗ ਹੈ, ਉਤਨਾਂ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਅਧੂਰਾ, ਖਿੰਡਿਆ-ਪੁੰਡਿਆ ਤੇ ਉਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਦੁਸ਼ਮਨ ਤੇ ਹਾਕਮ ਕੌਮਾਂ ਨੇ ਅਪਣੇ ਮਤਲਬ ਲਈ ਸਾਡੀ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਭੀ ਵਿਗਾੜਿਆ ਹੈ । ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸੁੱਧ ਤੇ ਸੁਲਝੀ ਹੋਈ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨਾ ਬੜੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੇ ਸਰਦੀ ਪੁਜਦੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਹੈ । ਇਹੋ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ‘ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੋਸਾਇਟੀ’ ਕਾਇਮ ਹੋਈ ਹੈ । ਸੋ ਇਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸਮਰੱਥ ਬਨਾਣ ਲਈ ਆਪ ਪੱਕੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣੋ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਓ ! ਚੰਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ੧੦) ਹੈ।
(ਸਕੱਤ੍ਰ)

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਜਾਣ ਪਛਾਣ

ਜੋ 'ਗੁਰਪ੍ਰਨਾਲਕਾ' ਅਗਲੇ ਪੱਤ੍ਰਿਆਂ ਪਰ ਵਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, 'ਪੈਪਸੂ ਆਰਕਾਈਵਜ਼' ਵਿਖੇ ਨੰਬਰ ੮੦ ਤੇ ਦਰਜ, ਇਕ ਲਿਖਤੀ ਖਰੜੇ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਅਪਣਾ ਬਹੁ-ਪਤਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਤੇ ਵਰਣਨ-ਢੰਗ, ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਿਛੇ ਆ ਚੁਕੀ 'ਗੁਰ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ' ਨਾਲ ਇੰਨ ਬਿੰਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਗੋਂ ਐਉਂ ਜਾਪਦਾ ਇ, ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲਿਖੇ ਅਸਲ ਨੋਟ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ। ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਇਸ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਉਕਾਈਆਂ ਉਸ 'ਪ੍ਰਨਾਲੀ' ਵਿਚ ਭੀ ਦੁਹਰਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਬਰਾਬਰ ਰੋਖਕੇ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਦੇ ਕਈ ਵਿੱਦਵਾਨ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਲਗ ਪਗ ਸਮਕਾਲੀ ਹੋਏ ਹਨ:-

- (੧) ਪੰਡਿਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਰਮਲੇ ਸੰਤ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਡਿਤ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਕੁਬੇਰ ਤੀਰਥ'-ਕੁਰਕੁਛੇੜ ਵਾਲਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕਰਕੇ-'ਮੌਖ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਤੇ 'ਪ੍ਰਬੇਧ ਚੰਦਰ ਨਾਟਕ', 'ਭਾਵਰਸਾਮ੍ਰਿਤ' ਤੇ 'ਅਧਯਾਤਮ ਰਾਮਾਇਣ' ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਉੱਤਮ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖੇ ਯਾ ਸੇਸ਼ਨਕ੍ਰਿਤ ਆਦਿ ਚੋਂ ਸਰਲ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਉਲਥਾਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਹਿਤ-ਸੇਵਾ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਦੀਆਂ ਬਿੱਤਾਂ ਤੇ ਸੰਮਤ ੧੯੧੦ ਤੋਂ ੧੯੪੯ ਬਿ: ਤਕ ਸਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- (੨) ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿੱਠਾਂ ਵਾਲੇ। ਇਹ ਭੀ ਨਿਰਮਲੇ ਸਾਧੂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ੧੯੦੦ ਬਿ: ਦੇ ਕੁੰਭ ਮੇਲੇ ਸਮੇਂ ਹਰਿਦੂਰ-ਕਨਖਲ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਗੁਰਮੁਖ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ।*

*ਨਿਰਮਲ ਭੂਸਨ-ਪੰਨਾ ੧੦੩, ਸਤਰ ੧੧।

(ਅ)

(੩) ਕਵਿ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖੀ, ਇਕ ਨਿਕੜੀ ਜਿਹੀ ਪੁਸਤਕ ਸੋਢੀ ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਨੰਦਪੁਰੀ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ 'ਚਰਿਤ੍ਰ ਬਪੁ ਤਯਾਰ' ਤੇ ਸੋਢੀ ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਣਾ-ਸਮਾਰਾਂਵ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੋਥੀ ਸੰਮਤ ੧੯੮੨ ਬਿ: ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਵੀ ਜੀ ਸੋਢੀ ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਵਲੋਂ ਲਾਏ ਰੋਜ਼ੀਨੇ (ਅਲੂਫੇ) ਪਰ ਗੁਜਰਾਨ ਕਰਦੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।। ਕਵਿਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੀ ਪੰਡਿਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਵਰਗੀ ਹੀ ਸਰਲ ਤੇ ਉੱਤਮ ਹੈ।

(੪) ਸੰਮਤ ੧੯੦੨ ਬਿ: ਦੇ ਕੰਭ ਸਮੇਂ, ਪ੍ਰਯਾਗ (ਤ੍ਰਿਬੰਦੀ ਪੁਰ) ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਸਿਧ ਨਿਰਮਲੇ ਸੰਤਾਂ-ਮਹੰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਭੀ ਇਕ ਸੰਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ*। ਹੋ ਸਕਦਾ ਇਹ ਮਹਾਤਮਾ ਸਿਠਾਂ ਵਾਲੇ ਯਾ ਗ੍ਰੰਵੜੀ ਨਿਵਾਸੀ ਹੀ ਹੋਣ। ਪਰ ਪਤਾ ਟਿਕਾਣਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ।

(੫) ਇੱਕ ਉੱਚ ਪਾਏ ਦੇ ਵਿੱਦਵਾਨ, ਪੰਡਿਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗ੍ਰੰਵੜੀ-ਕਰਾਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੋਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਨਿਵਾਸੀ ਭੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ। ਪੰਡਿਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਨਰੋਤਮ' ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਚਰਨ-ਸਿੱਖਤ ਸਨ। 'ਨਿਰਮਲ ਭੁਸ਼ਨ'-ਪੰਨਾ ੧੦੫ ਸਤਰ ੪ ਵਿੱਚ 'ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ' ਸ਼ਾਇਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ; ਜੋ ਸੰਮਤ ੧੯੧੨ ਦੇ ਕੰਭ ਸਮੇਂ ਹਰਿਦਾਰ ਹੋਏ ਨਿਰਮਲ-ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ।

ਇਸ 'ਗੁਰਪੁਨਾਲੀ' ਦੇ ਲਿਖਾਗੀ ਕਵੀ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਹਨ ਯਾ ਵਖਰੇ ਛੇਵੇਂ? ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਨਿਤਾਰਾ ਵਕਤ ਦਾ ਮੁਖਾਜ ਹੈ। 'ਮੇਖ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦੇ ਕਰਤਾ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ-ਸੰਮਤ 'ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ੧੯੮੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੰਤਮ ਰਚਨਾ-'ਪ੍ਰਬੰਧ ਚੰਦ੍ਰ ਨਾਟਕ'-ਸੰਮਤ ੧੯੮੮ ਬਿ:

*ਨਿਰਮਲ ਭੁਸ਼ਨ-ਪੰਨਾ ੧੦੪, ਸਤਰ ੧੫।

(੯)

ਦੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸੰਮਤ ੧੯੦੮ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਾਹਾਂ
ਤਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਚਨਾ—ਕਾਲ ਨੂੰ ਧੂਹੀ ਆਉਣਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ
ਜਾਪਦਾ। ਉਮਰ ਭੀ ਬਹੁਤ ਜਾਦੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਲੇ
'ਗੁਰਪੁਨਾਲੀ' ਦਾ ਵਰਣਨ ਫੰਗ ਤੇ ਸ਼ਬਦ-ਚੋਣ, ਪੰਡਿਤ ਜੀ
ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ। ਹਾਂ 'ਚਰਿਤ੍ਰ ਬੱਪੁ ਤਯਾਗ'
ਦੇ ਕਰਤਾ, 'ਗੁਰਪੁਨਾਲੀ' ਲੇਖਕ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹਨ।
ਪਰ ਨਾਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਬੰਧੀ ਦੇਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ
ਵਿਚ ਮਤਿ-ਭੇਟ ਹੈ।

ਅਨੰਦਪੁਰੀ ਕਵੀ ਦਾ ਬਿਆਨ ਹੈ, ਕਿ—
“ਗੁਰ ਕਾ ਸੀਸ ਨੁਰੰਗੇ ਲੈਕਰ ।
ਬਸਨ ਲਪੇਟ ਮਾਟ ਮੈਂ ਦਿਜੇ ਧਰ ॥੧੬੨
ਤਾਂ ਉਪਰ ਮਾਸੀਤ ਬਨਾਈ ।
ਮਾਟ ਨੀਵ ਮੈਂ ਦੀਜੇ ਦਬਾਈ ।
ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਜੋਈ ।
ਤਾਂ ਕੇ ਬਸ ਨਾ ਲਾਗੈ ਕੋਈ ॥੧੬੩
ਦੇਹਰਾ ॥

ਤਿਸ ਮਸੀਤ ਕੇ ਚਿਹਨ ਸਭ, ਕਾਗਜ ਲਿਖੇ ਬਨਾਇ ।
'ਜਬ ਗੁਰੂ ਬਖਸ਼ਹਿੰ ਜੋਰ ਹਮ, ਲੇਵਹਿੰ ਸੀਸ ਕਢਾਇ' ॥੧੬੪
ਚੌਪਈ ॥

ਦਿੱਲੀ ਮੈਂ ਸਾਕਾ ਕੀਨੇ ਗੁਰੂ ।
ਖਬਰ ਭਈ ਤਾਂ ਕੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ।
ਸਿੱਖ ਸਥਾ ਸਭ ਸੋਕਹਿੰ ਭਰੇ ।
ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕੇ ਚਰਨਹੁ ਪਰੇ। ੧੬੫

*ਸੁਪਚ ਸਿੱਛਨ ਕੇ ਆਗਿਆ ਭਈ ।
ਆਨੇ ਬਪੁ ਤਿਆਗਿਯੇ ਜੇ ਦਈ !’
ਆਇਸ ਸੀਸ ਧਾਰ ਸਿੱਖ ਆਏ ।
ਦਰਸਨ ਗੁਰ ਦੇਹੀ ਕੇ ਪਾਏ ॥੧੬੬

*ਚੂਹੜੇ, ਭੰਗੀ (ਝਾੜ੍ਹ ਬਰਦਾਰ) ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ।

ਇ: ਪ: ੩੫.

(੮)

‘ਸਕਡੀ ਲੈਕਰ ਘਾਸਹਿ ਭਰੀ ।
 ਤਾਂ ਮਹਿ ਗੁਰ ਕੀ ਦੇਹੀ ਧਰੀ ।
 ਸਨੈ ਸਨੈ ਆਨੰਦਪੁਰ ਆਏ ।
 ੨ਤਾਤਿ ਤਾਤਿ^੩ ਪਹਿ ਬਪੁ ਦਜੋ ਆਏ॥੧੬੮
 ਤਬ ਗੁਰ ਤਾਂ ਕੇ ਵਾਕ ਬਖਾਨੇ:
 ‘ਤੁਮ ਹੋ ਤਾਤ^੪ ਗੁਰੂ ਕੇ ਜਾਨੇ !
 ਯਾ ਮਹਿ ਸੰਕ ਨ ਕੀਜੈ ਰਾਈ ।
 ਅੰਤ ਕਾਲ ਗੁਰੂ ਹੋਇ ਸਹਾਈ ॥ ੧੬੯

ਦੇਹਰਾ ॥

ਗੰਗੋਦਕ ਸੁ ਮੰਗਾਇਕੈ, ਮੱਜਨ ਦੇਹਿ ਕਰਾਇ ।
 ਬਸਨ ਬੇਢ ਚੰਦਨ ਚਿਤਾ, ਤਾਂ ਮਹਿ ਧਰੀ ਬਨਾਇ ।੧੭੦

ਸ੍ਰੈਯਾ ॥

ਦੇਹ ਕੀ ਛਾਰ ਰਹੀ ਜਗ ਮੈ,
 ਤਹਿ ਤੇ ਰਚ ਦੇਹਰਾ ਤਾਤਿ^੫ ਕਰਿਜੋ ਹੈ।
 ਆਇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਲਾ ਜੁ ਕਰੀ ਯਹਿ ।
 ਦੇਹੁਰੇ ਬੀਚ ਜੁ ‘ਤੇਗ’ ਧਰਜੋ ਹੈ।
 ਸੰਗਤਿ ਕੀ ਮਨਸਾ ਪੁਰਵੇ ਹਿਤਿ,
 ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਤੇਜ ਭਰਿਜੋ ਹੈ।
 ਸੀਸ ਨਿਵਾਇ ਕਰੈ ਨਰ ਬੰਦਨ,
 ਤਾਂ ਤਨ ਤੇ ਅਘ ਜਾਤਿ ਜਾਰਿਜੋ ਹੈ ॥ ੧੭੨

ਯੌਨੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਸੀਸ ਐਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਮੱਟ ਵਿਚ ਪੁਆਕੇ
 ਮਸੀਤ ਦੀ ਨੀਂਹ ਵਿਚ ਦਬਵਾ ਦਿਤਾ, ਅਤੇ ਦੇਹੀ (ਧੜ) ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ
 ਦੀ ਆਗਿਆ ਪਾਕੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਸਿੱਖ ਗੱਡੇ ਤੇ, ਧਾਹ ਵਿੱਚ ਲੁਕਾਕੇ
 ਅਨੰਦਪੁਰ ਲੈ ਆਏ ਜਿੱਥੇ ਧੜ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਥਾਂ
 ਰਾਖ (ਛਾਰ) ਦਬਾ ਕੇ ਉੱਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ

‘ਗੱਡਾ ਯਾ ਗੱਡੀ । ੨ਪਿਤਾ ਦਾ (ਸਰੀਰ) ।
 ੩ਪੁੜ੍ਹ ਦੇ (ਪਾਸ) । ੪ਪੁੜ੍ਹ ।

ਇ: ਪ: ੩੬

(ੴ)

ਮੰਦਿਰ (ਦੇਹਰਾ) ਬਣਵਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨ ਹਿਤ ਬੜੇ
(ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ) ਪੁਰ 'ਤੇਗ' ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ।

ਐਪਰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਨਾਲੀ' ਦੇ ਲੇਖਕ ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:-

ਕਬਿੱਤ ॥

“‘ਸੀਸ ਰੰਜ’ ਸੰਗਯਾ ਹੇਤੁ ਏਹੁ: ਜੋ ਗੁਰਾਂ ਕਾ ਸੀਸ
ਉਸ ਥਾਂਇ ਲਾਗਯੇ ਯਾਂ ਤੇ ਨਾਮ ਐਸੇ ਗਾਯੇ ਹੈ।
ਇਸ ਕਰ ਨਹੀਂ ਉਹਾਂ ਰਹਾ ਸੀਸ, ਕਿੰਤੁ ਸੀਸ
ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰੇ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਪਾਸ ਆਯੇ ਹੈ।
ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਦਸਮੀ ਨੈ ਸੀਸ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰਿ,
ਗੁਰ ਠੌਰ ‘ਸੀਸਰੰਜ’ ਕਰਿ ਬਨਵਾਯੋ ਹੈ।
ਤਨ ਦਿਲਵਾਲੀ ਸਿੱਖਾਂ ਅੰਨ੍ਹੀਂ ਨਿਗਾਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਲਈ
ਗੁਰਸਿੱਖ ਪੁਰ ਵਾ ਕੇ ਡੇਢ ਕੋਸ ਧਾਯੈ ਹੈ ॥੬
ਡੇਢ ਕੋਸ ਦੱਖਣ ਕੀ ਓਰ ਹੁੰ 'ਰਕਾਬਰੰਜ' ਨਾਮ
ਉਸ ਠੌਰ ਬਿਖੈ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਓ ਹੈ।
ਗੁਰੂ ਠੌਰ ਕਰ ਸੋ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ 'ਰਕਾਬਰੰਜ'
ਭਾਣਾ ਵਰਤਾਜ ਐਰ ਗੁਰਾਂ ਜਬ ਦੀਓ ਹੈ।

... ॥੬

ਅਰਥਾਤ 'ਸੀਸ' ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮਾਖੇਵਾਲ
ਮੰਗਵਾਕੇ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਉਸ ਥਾਂ 'ਸੀਸਰੰਜ' ਮੰਦਿਰ
ਬਣਵਾਇਆ। ਅਰੁ ਧੜ ਦਿਲਵਾਲੀ ਸਿੱਖਾਂ 'ਰਕਾਬਰੰਜ'
ਲਿਜਾਕੇ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ।

ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਬਿਆਨ ਵਿਲੱਖਣ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਇੱਕੇ ਕਵੀ ਦੇ
ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।

ਇਹ ਗੁਰਪ੍ਰਨਾਲੀ' ਪਟਿਆਲਿਓਂ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਤੇ ਪੰਡਿਤ ਤਾਰਾ
ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਨਰੋਤਮ', ਪੰਡਿਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗ੍ਰਿਵੜੀ ਵਾਲਿਆਂ
ਪਾਸੋਂ ਵੱਦਯਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਪਟਿਆਲਾ ਰਾਜ-ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ
ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਇਸ ਗੁਰਪ੍ਰਨਾਲੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ, 'ਨਰੋਤਮ'
ਜੀ ਦੇ ਰਾਹੀਂ, ਗ੍ਰਿਵੜੀ ਨਿਵਾਸੀ ਪੰਡਿਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ

ਇ: ਪ: ੩੭.

(ਕ)

ਸੌਖਾ ਜੁੜਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਗਈ 'ਪ੍ਰਨਾਲੀ' ਜੋ ਇਸ ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪਾਂਤ੍ਰ ਹੈ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਮ. ਏ., ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਆਰਕਾਈਵਜ਼-ਪਟਿਆਲਾ ਪਾਸ ਹੈ, ਉਹ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਖਤ ਭੀ ਹਰਿਆਣਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੋਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਪਰ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 'ਸ਼ਹੀਦਬੁਰਗੇ' ਬਹਿਕੇ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:-

ਸੰਕਰ ਛੰਦ

ਅਸਥਾਨ ਜਾਨ 'ਸ਼ਹੀਦ ਬੁਰਗੇ', ਨਾਮ 'ਸਿੰਘ ਗੁਲਾਬ' ਹੈ।
ਧਰਵਾਰ ਮੰਗਲ ਮਾਸ ਸਾਵਣ, ਬਿੱਤਿ ਨੌਮੀ ਆਬ ਹੈ।
ਸੰਮਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੈ ਆਠ ਪੇਂਥ, ਪੱਖ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਵਿਚਾਰ ਮਨ।
ਯੇ ਕਰੀ ਰਚਨਾ 'ਸੁਧਾਸਰ' ਪੈਨ੍ਹਾਤ ਅਘ ਹਰ ਗਾਤ ਜਨ*। ੪੩

ਗ੍ਰੰਵੜੀ ਨਿਵਾਸੀ ਸੰਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪੰਡਿਤ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪੱਧਤੀ ਵਿਚੋਂ ਚੌਥੇ ਥਾਂ ਹਨ। ਜਿਹਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਦਿੱਤੇ ਪੱਧਤੀ-ਬ੍ਰਿਖ (ਸਿਜਰੇ) ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ, ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਜਮੀਅਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਵਿੱਦਯਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਕਿੱਥੇ ਵਿਰਾਜ ਕੇ? ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਬਹੁ-ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ। ਨਾਂ ਕੋਈ ਆਪ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕ ਹੀ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਇਭਾਈ ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹੋਣ ਤੇ ਕਵੀ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਏਥੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵਿਰੋਸ਼ਾਏ ਹੋਣ। ਗ੍ਰੰਵੜੀ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ, 'ਗੁਰਪ੍ਰਨਾਲੀ' ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਸੰਮਤ ੧੯੦੮ ਬਿਂਦੂ ਤੋਂ ਬੱਦ ਮੱਲਿਆ ਹੋਵੇ।

ਜੇ ਸਾਡਾ ਇਹ ਅਨੁਮਾਨ ਠੀਕ ਹੈ, ਤਾਂ ਪੰਡਿਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਨਰੋਤਮ' ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਥ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਟਕਸਾਲੀ ਗਿਆਨੀ-ਪੰਡਿਤਾਂ ਦੀ ਸ੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਹੀ ਅਮੋਲਕ ਰਤਨ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆ ਦਾਤਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ, ਨਰੋਤਮ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਦਵਾਨ ਗਿਆਨੀ

*ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। *ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨ੍ਹਾਵਣ ਨਾਲ ਦਾਸਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਪਾਪ ਦੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇ: ਪੱ: ੩੮.

(ੴ)

ਪੰਡਿਤ ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਇਸਤਰਾਂ ਜੋੜਦੇ ਹਨ:-

“ਜਬ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਵਿੱਦਯਾ ਪੜ੍ਹਾਵਨੇ’ ਹੇਤੁ
 ਰੱਖੇ ਪੰਡਿਤ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਸਨਮੁਖ ਸਿੱਖਾਂ ਕੇ
 ਪੜ੍ਹਾਵਨੇ ਸੇ ਜਥਾਬ ਦੇ ਦੀਆ, ਤਥ ਹਮਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ
 ਕੇ ਬਿਧ ਪੁਰਖ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਕੇ ਅਰਥ ਵੇਤਾ, ਅਪਨੇ ਪ੍ਰਮੀ
 ਸੇਵਕ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੇ ਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਚੰਦਨ ਸਿੰਘ ‘ਆਦਿ
 ਬਾਰਾਂ ਅੰਗ ਸਾਬ ਦੇ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ,
 ਕਾਂਸ਼ੀ ਤੀਰਥ, ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨੇ ਹੇਤ ਭੇਜਯਾ ।...
 ਸਾਥੀਓਂ ਸਹਿਤ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਬਰਖ ਵਾਸ
 ਕਰ, ਵਿੱਦਯਾ ਪੜ੍ਹਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਸਮੀਪ ਪਹੁੰਚ,
 ਅਨੇਕ ਸਿੱਖਾਂ ਕੇ ਪੜ੍ਹਾਈ । ਜਿਨ ਮੌਂ ਏਕ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ
 ਭੀ ਅੱਛੇ ਹੂਏ ।ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੇ ਸੇਵਕ ਜਜ ਸਿੰਘ
 ਜੀ ਕਾਂਸ਼ੀ ਮੌਂ ਉਸੀ ਥਾਨ ਮੌਂ ਜਾਇ ਰਹੇ, ਜਹਾਂ ਪਹਿਲੇ
 ਪੜ੍ਹਨੇ ਗਏ ਸਾਥੀਓਂ ਸਹਿਤ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਹੇ ਥੇ (ਯਾਨੀ
 ‘ਜਤਨ ਬਟ’ ਵਿਚ) ।

ਅੱਗੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਇਉਂ ਚਲੀਂ:-

ਜਜ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਅੰਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਚੇਤ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਮੇਤੀ ਰਾਮ ਜੀ

ਸਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਇ: ਪ: ੩੯.

(ਗ)

ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਪੰਨਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਨਰੋਤਮ'

ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਸਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੜੇ ਨਾਮੀ ਪੰਡਤਿ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੯੨੪ ਵਿਚ ਵੇਦਾਂਤ ਦੇ ਅਤਿ ਕਠਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥ 'ਅਦੈਤ ਸਿੱਧੀ' ਦਾ ਬੜਾ ਸੌਖਾ ਟੀਕਾ 'ਸੁਗਮ ਸਾਰ ਚੰਦ੍ਰਕਾ' ਨਾਮੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਸੰਮਤ ੧੯੨੪ ਬਿ: ਵਿਚ ਭਾਈ ਨਿੱਕਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਰਨਾਲੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ 'ਬਾਸਿਸਟ ਦੀ ਕਥਾ ਕਰਾਈ। ਉਸ ਮੌਕੇ ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਚੰਦਨ ਸਿੰਘ ਆਦਿਕਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ (ਰਾਟੜੇ) ਭਾਈ ਸਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਾਲੇ, ਭਾਈ ਕੋਇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ, ਸਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦਪੁਰੀਏ, ਮਿਲਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਲੋਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੜੂਰੀਏ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀਏ, ਢੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਨਖਲ-ਕਪਾਲ ਮੌਚਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਨਿਰਮਲੇ ਸੰਤ ਆਏ।

ਭਾਈ ਸਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਥਾ ਸੁਣਨ ਆਏ ਸਾਰੇ ਸੱਜਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਠਾਕੇ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ:-

"ਜੇ ਪੁਰਖ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਕੇ ਮਾਰਗ ਮੌਂ ਇਸ ਨਿਬ੍ਰਿਤੀ ਪੱਖ ਮੌਂ ਸਾਧੂ ਵੇਸ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਕੇ ਆਨ ਮਾਰਗਾਂ ਮੈਂ ਪੰਥ ਕੀ ਪ੍ਰੀਖਯਾ ਹੇਤ ਮੜ੍ਹੀ ਮਠ, ਸਿਖਾਵਨੇ ਕੇ ਚਾਨ, ਪੰਚ ਕੋਸ ਬਿਬੇਕ ਅਤੇ ਅਰਥੋ-

ਇ: ਪ: ੪੦.

(ੴ)

ਸਹਿਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿੱਦਯਾ ਸਿਖਾਓ ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਸ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਵਿੱਦਯਾ ਪੜ੍ਹਨ, ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੇ ਵਿਰਕਤ ਰਹਿਣ ਦੀ ਰੀਤਿ ਚੱਲੀ । ਭਾਈ ਸਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੀ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੰਡਿਤ ਸਨ । ਕੁਰੁਖੇਤਰ ਵਿੱਚ 'ਕੁਬੇਰ ਤੀਰਥ' ਪੁਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਹੈ । ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਪਰਮ ਧਜਾ ਅਖਾਡਾ' ਹੈ ।

ਪੰਡਿਤ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਚੇਲੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬੱਦ ਕੁਬੇਰ ਤੀਰਥਾਸ੍ਰਮ ਦੇ ਮਹੰਤ (ਪ੍ਰਬੰਧਕ) ਨੀਯਤ ਹੋਏ । ਦੱਜੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸਨ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਮਾਚਾਰ, ਨਰੋਤਮ ਜੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿਤੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਾਟੜੇ ਜਮੀਅਤ ਸਿੰਘ; ਤੇ ਜਮੀਅਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ-ਸਿੱਖਤ, ਬਾਬਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗ੍ਰਿਵੜੀ-ਕੁਰਾਲਾ ਜ਼ਿਲਾ ਹੋਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰ ਨਿਵਾਸੀ ਸਨ । ਆਪ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ-ਪੜ੍ਹਾਨ, ਗੁਰਬਾਣੀ-ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਅਤੁੱਟ ਲਗਨ ਸੀ । ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਗ੍ਰਿਵੜੀ ਆਸ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਸਤਿਸੰਗ ਦਾ ਸਦਾ ਅਪੂਰਵ ਰੰਗ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ; ਨਿਤਾਪ੍ਰਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਥਾ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ-ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ । ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਭੌਰੇ ਜਗਯਾਸੂ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਆਕੇ ਏਥੋਂ ਵਿਰੋਸਾਉਂ ਦੇ ਸਨ ।

ਆਪ ਦਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ ਸਤਿਸੰਗ ਦੀ ਮਹਿਮਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਜ਼ਿਲਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਪਿੰਡ ਕਾਹਲਵਾਂ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਗੱਭਰੂ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਉੱਚ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਲਗਨ ਲੈ ਕੇ ਗ੍ਰਿਵੜੀ ਆਇਆ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ । ਸੰਸਾਰੀ ਸੁਖ ਸੁਭੀਤਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਤ ਮਾਰ ਕੇ ਗ੍ਰਿਸਤ ਦੀ ਮੋਹ-ਮਮਤਾ ਦਾ ਜਾਲ ਚੀਰ-ਪਾੜਕੇ ਨਿਵਿਰਤੀ ਪੱਖ ਦੇ ਪਹੇ ਪੈ ਗਿਆ । ਇਹ ਗੱਭਰੂ ਬੜਾ ਹੋਣਹਾਰ ਨਿਕਲਿਆ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਏਥੋਂ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕਰਕੇ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਦਯਾ ਪੜ੍ਹਨ ਹਿਤ ਬੰਗਾਲ ਸੂਬੇ ਦੇ ਸ਼ਹਰ ਨਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ । ਓਧਰੋਂ ਮੁੜੇ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ ਪਤਿ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ

ਇ: ਪ: ੪੧.

(ੴ)

ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਲਿਜਾਕੇ ਯਥਾ ਯੋਗ ਮਾਣ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਭੇਟ ਕੀਤਾ । 'ਗੁਰਮਤ ਨਿਰਣੈ ਸਾਗਰ', 'ਗੁਰ ਗਿਰਾਰਥ ਕੋਸ਼' 'ਭਗਤ ਬਾਣੀ-ਸਟੀਕ' ਤੇ 'ਸ੍ਰੀ-ਗੁਰ ਤੌਰਥ ਸੰਗ੍ਰਹ' ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ, ਆਪ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾਂ ਹਨ । ਆਪ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸਹਿ-ਪਾਠੀ ਸੰਤ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੀ ਬੜੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੋਏ ਹਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਚੇ ਗ੍ਰੰਥ -

੧. ਗੁਰ ਸਿੱਖਯਾ ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਤੇ

੨. ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਵਾਕਯ ਸਿਧਾਂਤ ਜ਼ੋਤਿ

ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ । ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਪ੍ਰਕਾਂਡ ਪੰਡਿਤਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਯਾਦਾਤੇ ਬਾਬਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੁਦ ਕਿਸ ਪਾਏ ਦੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਹੋਣਗੇ ? ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉਣਾ ਬਹੁਤਾ ਐਖਾਨਹੀਂ ।

ਆਪ ਦੀ ਲਿਖੀ 'ਗੁਰਪ੍ਰਨਾਲੀ' ਕਾਵਯ, ਜ਼ਬਾਨਦਾਨੀ ਤੇ ਸਰਲਤਾ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਖੋਜ ਪੜਤਾਲ ਕਰਕੇ ਲਿਖੀ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ । ਘਟੋ ਘਟ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਜਿਤਨਾ ਕੁ ਮਸਾਲਾ ਆਪ ਨੂੰ ਲੱਭ ਸੱਕਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਜਤਨ ਜ਼ਰੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਕਿਵਿਤਾ ਵਿਚ ਲਿਖੀ 'ਗੁਰਪ੍ਰਨਾਲੀ' ਦਾ ਵਰਣਨ-ਛੇਗ ਉਲੜੀ-ਤਾਣੀ ਸਮਾਨ ਹੈ । ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠਕ ਦੇ ਪੱਲੇ, ਛੇਤੀ ੨ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ । ਕਵੀ ਦੇ ਕੱਢੇ ਗਲਤ ਨਤੀਜਿਆਂ ਪਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਟੀਕਾ ਟਿਪਣੀ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਪਰ ਵਧੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਪਾਠਕਾਂ ਪੁਰ ਛੱਡੀ ਗਈ ਹੈ ।

(ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ)

ਇ: ਪ: ੪੨.

*੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥
ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇਵਾਯਨਮ: ॥

ਅਥ ਰੁਗਪੁਨਾਲਕਾ ਲਿਖਜਤੇ ॥

ਸੁਰਜ ਸੰਜੰਭਮਨੁ ਇਖਾਕ ਵਿਕੁਛਿ । ਸਸਾਦ ਪੁਰਜਜ ਇੰਦ੍ਰਵਾਹ
ਅਗੁ ਕਕੁਸਥ । ਇਹ ਭੀ ਦੋ ਨਾਮ ਇਸੀ ਕੇ ਹੈਂ । ਤਿਸਤੇ ਅਨੇਕ ਨਾਮਾ
ਪੁੜ੍ਹ ਭਯਾ । ਤਿਸਤੇ ਆਦਿ ਆਠਾਰਾ ਸਰੀਰ ਪਾਛੇ ਉਨੀਸਵੀ ਠੌਰ
ਮਾਧਾਤਾ । ਇਸ ਤੇ ਸਾਤਵੀ ਠੌਰ ਸਤਿਬੁਤ ਇਸੀ ਕਉ ਤ੍ਰਿਸੰਕੂ
ਕਹਤੇ ਹੈਂ । ਤਿਸ ਕਾ ਹਰੀ ਚੰਦ । ਇਸ ਤੇ ਆਠਵੀ ਠੌਰ ਸਗਰ ।
ਇਸ ਤੇ ਚੌਥੀ ਜਾਗਾ ਦਿਲੀਪ ਭਰੀਰਥ । ਇਸ ਤੇ ਸੋਲਵੀ ਠੌਰ ਰਘੁ
ਪ੍ਰਥਸਿਵ ਅਜ ਦਸਰਥ ਰਾਮ । ਕੁਸ ਅਥਿਤ । ਇਸ ਤੇ ਆਦਿ ਸਾਤਵੇ
ਅਸਥਾਨ ਅਹੀਨ । ਇਹ ਪਾਰਜਾਤ ਨਾਮ ਪੁੜ੍ਹ ਕਉ ਰਾਜ ਦੇ ਕਰ
ਬਨ ਕਉ ਗਇਆ । ਇਸ ਕਾ ਲਵ ਕੀ ਸੰਤਾਨ ਬਿਖੈ ਤੇ ਹੰਸਕੇਤ ਨਾਮ
ਰਾਜੇ ਸਾਥ ਜੁਧ ਭਯਾ । ਇਸ ਤੇ ਛਠੀ ਠੌਰ ਕੰਚਨਨਾਭ ਹੋਤਾ ਭਯਾ ।
ਇਸ ਤੇ ਆਦਿ ਤ੍ਰੈਤਾ ਕੇ ਅੰਤ ਮੈ ਕੁਸੀ ਲਵੀਆਂ ਤੇ ਹਾਰ ਕੈ ਕਾਂਸੀ
ਜਾਇ ਬਸੇ । ਬੇਦ ਪੜ੍ਹਨੇ ਕਰ ਬੇਦੀ ਸੰਗਯਾ ਕਉ ਪਾਵਤੇ ਭਏ ।
ਕੰਚਨਨਾਭ ਨੇ ਜੈਮਨ ਜੀ ਤੇ ਬੇਦ ਪੜ੍ਹੇ । ਪਾਛੇ ਚਾਰ ਲਾਖ ਚੌਤਾਲੀ
ਹਜ਼ਾਰ ਬਰਖ ਜਬ ਦੁਆਪੁਰ ਬਿਤੀਤ ਭਯਾ ਤਬ ਲਵੀਆ ਕੀ ਸੰਤਾਨ
ਬਿਖੈ ਤੇ ਜੋ ਰੁਕ ਨਾਮਾ ਰਾਜਾ ਰਾਜ ਕਰਤਾ ਥਾ । ਤਿਸ ਨੇ ਨਰਕੇਤ ਅਰ
ਜਗਤਸੁਰ ਨਾਂਮ ਬੇਦੀਅਉਂ ਕਉ ਕਾਂਸੀ ਤੇ ਬੁਲਾਯਾ । ਸੋ ਮਦ੍ਦ ਦੇਸ ਜੋ
ਰੁਕ ਕੀ ਰਾਜਯਾਨੀ ਥੀ ਤਹਾ ਆਏ । ਰੁਕ ਨੈ ਬੇਦ ਸੁਨਣੇ ਪਾਛੇ
ਬੰਦੀਆਉਂ ਕਉ ਰਾਜ ਦੇ ਕਰ ਬਨ ਕਉ ਪਯਾਨ ਕੀਆ ॥

ਪਸਚਾਤ ਜਬ ਬਵੰਜਾ ਹਜਾਰ ਬਰਖ ਦਾਪਰ ਰਹਿਤਾ ਥਾ ਤਬ
ਅਮਰਕੇਤ ਨਾਮ ਲਵੀ ਨੇ ਫਿਰ ਕੁਸ ਕੀ ਸੰਤਾਨ ਕਉ ਜੁਧ ਮੈ
ਜੀਤ ਕਰ ਰਾਜ ਛੀਨ ਲੀਆ । ਬੀਸ ਗਾਂਵ ਬੇਦੀਆ ਪਾਸ ਰਹਿ
ਗਏ । ਤਿਸ ਬਿਖੈ ਅੰਭੋਜ ਨਾਮ ਬੇਦੀ ਰਹਿਆ । ਤਿਸ ਕਾ ਨਰੋਤਮ

*ਲੜੀ ਜੋੜਨ ਲਈ, ਪੰਨਾ ੧੨ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਹ ਲੇਖ
ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੀਏ ।

ਇ: ਪ: ੪੩.

੯੦.

ਤਿਸ ਤੇ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਸਰੀਰ ਭਏ । ਦੁਆਪਰ ਇਕਤਾਲੀਸ ਸਉ ਬਰਖ ਰਹਿਤੇ ਥੇ ਜੋ ਭੂਮੀ ਕਛੂ ਬੇਦੀਆਂ ਪਾਸ ਨਾ ਰਹੀਂ । ਦੁਰਦੁਮਨ ਨਾਮ ਬੇਦੀ ਰਾਜੇ ਸੁਧਿਸਟਰ ਕੇ ਪਾਸ ਰਹਿਤਾ ਥਾ ।

ਪਾਛੇ ਸੰਤਾਨ ਦਰ ਸੰਤਾਨ ਅੰਬਰਮਨ ਨਾਮ ਬੇਦੀ ਬਡਾ ਧਰਮਾਤਮਾ ਭਯਾ । ਉਸ ਕੀ ਸੰਤਾਨ ਮੈਂ ਨਾਥ ਜੀ ਨਾਮ ਭਯਾ । ਤਿਸ ਕੇ ਪਾਂਚ ਪੁੜ੍ਹ ਭਏ । ਮਧਯ ਪੁੜ੍ਹ ਕਾ ਨਾਮ ਸੰਭੂ ਥਾ । ਤਿਸ ਤੇ ਚੜ੍ਹਸਾਲ ਲੋਪ ਆਦਿਕ ਸੰਗਜਾਵਾਨ ਸਰੀਰ ਭਏ । ਤਿਨ ਕੇ ਪ੍ਰਜਾਪਤਿ ਨਾਮ ਉਪਜਿਆ । ਤਿਸਕੇ ਪੌੜ੍ਹਾ ਰਾਮ ਨਰਾਇਣ ਨਾਮੀ ਤਿਸ ਕੇ ਦੋ ਪੁੜ੍ਹ ਸੰਮਤ ੧੪੨੫ ਚੌਦਾ ਸੈ ਪਛੜਾ ਬਿਕ੍ਰਮਾਜੀਤ ਬਿਖੈ ਸਿਵਰਾਮ ਅਰੁ ਸਾਨਪਾਤ ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਭਏ । ਚੌਦਾ ਸੈ ਅਠਾਸੀ ੧੪੮੮ ਏ ਬਿਖੈ ਸਾਨਪਾਤ ਕਾ ਬਿਵਾਹ ਭਯਾ । ਬਨਾਰਸੀ ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਈ । ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਤੇ ਚੌਦਾ ਸੈ ਸਤਾਨਮੇ (੧੪੮੭) ਕਾਰਤਕ ਮਾਸ ਬਿਖੈ ਕਲਜਾਨ ਚੰਦ ਜੋ ਕਾਲੂ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ । ਅਰੁ ਸੰਮਤ ਪੰਦ੍ਰਾਸਥੀਏ ਬਿਖੈ ਲਾਲ ਚੰਦ ਜੋ ਲਾਲੂ ਕਰਕੇ ਬਖਜਾਤ ਹੈ ਸੋ ਉਪਜਤੇ ਭਏ

ਸੇ ਇਸ ਉਤਮ ਬੇਦੀ ਕੁਲ ਬਿਖੈ ਸਤਪੁਰਖ ਕਾਲੂ ਜੀ ਕੇ ਸਦਨ ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦੇਵੀ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਉਪਾਰਨ ਹੇਤ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀਨ ਦਯਾਲ ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਸਰਬੋਤਮਿਸਟ ਏਕੰਕਾਰ ਕਾ ਅਵਤਾਰ ਜਿਸੈ ਭਾਈ (ਗੁਰਦਾਸ) ਜੀ ਨੈ ਕਹਿਆ -

ਨਿਰੰਕਾਰ ਆਕਾਰ ਉਪਾਇਆ ॥

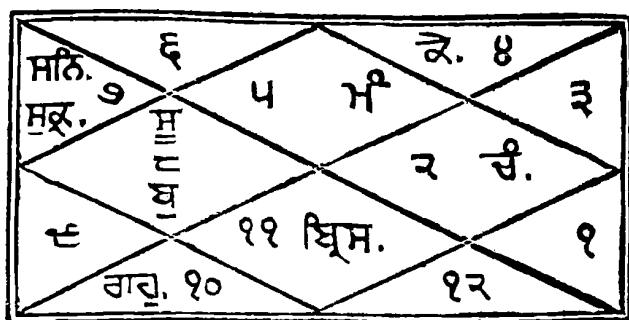
ਹੋਇਆ ਏਕੰਕਾਰ ਇਕ ਦਿਖਾਇਆ॥

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਰਾਇ ਭੋਇ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਮਦ੍ਦ ਦੇਸ ਬਾਰ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸੰਮਤ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸੈ ਛੱਬੀਹਾ ੧੫੨੯ ਕਾਰਤਕ ਸੁਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਬ੍ਰਿਸਪਤਵਾਰ ਅਰਧ ਰਾਤ੍ਰੀ ਕਿਰਤਕਾ ਨਛੜ੍ਹ ਪਰਘ ਜੋਗਯ ਬਿਵਾਖਯ ਕਰਣ ਸਿੰਘ ਲਗਣੇ। ਬਿਖੈ ਸਸਾਬਿਸਚਕੇ ਦਿਵਾਕਰ ਅਰ ਬੁਧਾ ਕੁਭੇ ਬ੍ਰਿਹਸਪਤ । ਤੁਲੇ ਸੁਝ ਸਨਿਚਰਾ ਸਿੰਘੇ ਮੰਗਲ । ਮਕਰੇ ਰਾਹੁ । ਕਰਕੇ ਕੇਤ । ਅਵਰਭਾਵ ਹੋਤੇ ਭਏ । ਅਰ ਇਹੀ ਲਗਨ ਆਦਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਜੁ ਇਹ ਸਾਖੀ ਨਾਨਕ ਚੰਦ੍ਰੋਦਯ ਬਿਖੈ ਬਰਨਨ ਹੈ । ਮਾਤਾ ਜੀ ਕੇ

ਇ: ਪ: ੪੪.

੯।

ਮਾਤਾ ਤਿਪਤੇ ਅਤੁ ਬੀਬੀ ਜੀ ਭੀ ਕਹਤੇ ਹੈਂ। ਅਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਗੁਰਪੁਣਾਲੀ ਬਿਖੈ ਕਾਰਤਕ ਕੀ ਅਠਾਰਵੀ ਬੁਧਵਾਰ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਦੀ ਅਨੁਰਾਧਾ ਨਿਛੜ੍ਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਅਤੁ ਮਿਹਰਵਾਨ ਕ੍ਰਿਤ ਟੀਕੇ ਬਿਖੈ ਬਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ੩ ਤੀਜ ਖੁਰਦਪੁਰ ਮਾਂਗੇ ਕੇ ਨਿਕਟ ਬਾਠਾਂ ਨਾਮ ਅਸਥਾਨ ਬਿਖੈ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਸਹੀ ਵਾਰਤਾ ਨਾਨਕ ਚੰਦ੍ਰੋਦਯ* ਕੀ ਰਖਣੀ। ਪਰੰਤੂ ਸਿੰਘ ਲਗਨ ਕਰਕੇ ਰਾਤ੍ਰੀ ਸ੍ਰਾਵ ਪਹਰ ਰਹਤੀ ਬਣਤੀ ਹੈ। ਅਰਧ ਨਹੀਂ।

ਅਰ ਬਿਵਾਹ ਭਯਾ ਸੰਮਤ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉ ਚੌਤਾਲੀਆ ੧੫੪੪ ਜੇਠ ਕੀ ਚੌਬੀਸਵੀ। ਪਥਕੇ ਰੰਧਾਵੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਮੂਲੇ ਚੋਣੇ ਕੇ ਘਰ ਢੁਕੇ। ਮਹਲ ਨਾਮ ਸੁਲਖਣੀ ਦੁਸਰੀ ਸੰਗਯਾ ਘੁਮਾਈ। ਪੁੜ੍ਹ ਦੋ ੨ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨੇ ਲੋਗ ਦਿਵਾਯਾ ਪਹਿਲੇ ਸਾਉਣ ਕੀ ਪਾਂਚਵੀ ਸੰਮਤ ੧੫੫੧ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉ ਇਕਵੰਜਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਜਨਮੇ। ਪਸਚਾਤ ਦੁਸਰੀ ਲੋਗ ਦਿਵਾਈ ਸੰਮਤ ੧੫੫੩ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉ ਤ੍ਰਿਵੰਜਾ ਫਗਣ ਕੀ ਉਨੀਸਵੀ ਲਖਮੀਦਾਸ ਜੀ ਕਾ ਜਨਮ ਹੋਆ।

*ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਪੁਰਾਣਾ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਨਹੀਂ, ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦੇ ਨਾਂ ਪਰ ਲਿਖੀ ਜਨਮਸਾਖੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਕਵੀ ਗਣੇਸ਼ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੯੨੬ ਬਿ: ਵਿਚ 'ਨਾਨਕ ਸੂਰਜੋਦਯ' ਨਾਮ ਦੇ ਕੇ ਸਰਲ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਇ: ਪ: ੪੫.

੯੨.

*ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਜੀ ਕਾ ਧਰਮ ਚੰਦ। ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਜੀ ਕੇ
ਸਰੀਰ ਉਰਧ ਜਾਵਣੇ ਪਸਰਾਤ ਜੋ ਸੰਮਤ੧੯੯੧੨ ਜੇਠ ਕੀ ਮਾਵਸ
ਰਾਤ੍ਰੁ ਕੇਸਮੇ ਭਇਆ। ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੈ ਪਾਲੇ ਅਰ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਵੀਂ
ਪਾਤਸਾਹੀ ਅਰ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੈ ਵਿਵਾਹੇ।

ਧਰਮਚੰਦ ਕੇ ਮਾਣਕਚੰਦ ਮਿਹਰਚੰਦ। ਮਾਣਕਚੰਦ ਕੇ
ਚਾਰ ਪੁੜ੍ਹ ਦਾਤਾਰ ਚੰਦ ੧ ਜਗਤ ਚੰਦ ੨ ਹੰਸਰਾਜ ੩ ਇਨਾਯਤ
ਚੰਦ ੪। ਹੰਸਰਾਜ ਜੀ ਕਉ ਕਿਸੀ ਅਵਗਾਯਾ ਕਰਕੇ ਮਾਣਕਚੰਦ
ਜੀ ਨੇ ਸਰਾਪ ਦੀਆ ਇਸ ਤੇ ਮ੍ਰਿਤ ਭਏ। ਇਨ ਕੀ ਮਾਤਾ
ਬਹੁਤ ਵਿਆਕੁਲ ਭਈ ਤਬ ਮਾਣਕਚੰਦ ਜੀ ਨੈ ਬਚਨ ਕੀਆ।
ਤੁੜੀ ਔਰ ਪੁੜ੍ਹ ਇਨਾਯਤ ਕੀਆ ਅਰਥ ਦਾਤ ਦੀਆ। ਯਾ ਤੇ
ਇਨ ਕਾ ਨਾਮ ਇਨਾਯਤ ਚੰਦ ਭਯਾ। ਅਰੁ ਮਿਹਰਚੰਦ ਜੀ ਕੇ ਭੀ
ਚਾਰ ਪੁੜ੍ਹ।

ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਜੀ ਕੇ ਜੋ ਦਾਤਾਰ ਚੰਦ ਜੀ ਥੇ ਬਡੇ ਪੁੜ੍ਹ ਥੇ।
ਤਿਨ ਕੇ ਪਾਂਚ ਪੁੜ੍ਹ ਥੇ ਗੁਰਦਿਤ ਚੰਦ ੧ ਪਾਹਾੜ ਚੰਦ ੨ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ੩
ਫਤੇ ਚੰਦ ੪ ਉਦੇ ਚੰਦ ੫।

ਪਹਾੜ ਚੰਦ ਕੇ ਚਾਰ ਸੁਤ ਹਰਕਰਨ ਚੰਦ ੧ ਮਨਸਾ ਚੰਦ ੨
ਆਸਾ ਚੰਦ ੩ ਸੁਰਜ ਚੰਦ ੪।

ਹਰਕਰਣ ਚੰਦ ਕੇ ਚਾਰ ਪੁੜ੍ਹ ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ ੧ ਹਰੀ ਚੰਦ ੨
ਦੀਪ ਚੰਦ ੩ ਸੁਖਦੇਵ ਚੰਦ ੪।

ਨਿਹਾਲਚੰਦ ਕੇ ਦੋ ਪੁੜ੍ਹ ਤੁਲਾਧਾਰੀ ੧ ਕਲਾਧਰੀ ੨। ਕਲਾਧਾਰੀ
ਕੇ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਹਬੂਬ ਸਿੰਘ।

ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੇ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਆਦਿਕ ਪੰਚ ਪੁੜ੍ਹ। ਸਾਹਿਬ
ਸਿੰਘ ਕੇ ਬਿਸਨ ਸਿੰਘ ਟੇਕ ਸਿੰਘ ਬਿਕ੍ਰਮਾ ਸਿੰਘ*।

ਗੁਰੂਨਾਨਕ ਪਾਤਸਾਹ ੬੯ ਉਣਹੜ੍ਹ ਬਰਖ ਦਸ ਮਹੀਨੇ ਦਸ
ਦਿਨ ਸੰਸਾਰ ਕਉ ਪ੍ਰਗਟ ਦਰਸਨ ਦੇਤੇ ਭਏ। ਕੁਛ ਕਾਲ ਪਹਲੇ
ਲਹਿਣੇ ਜੀ ਕਉ ਖੜੂਰ ਆਕੇ ਤਿਲਕ ਦੇ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਨਾਮ

*ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਵਿਚਲਾ ਪਾਠ, ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ
'ਗੁਰਪ੍ਰਣਾਲਿਕਾ' ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਹੈ।

੯੩.

ਰਾਖਾ। ਪਸਰਾਤ ਸੰਮਤ ੧ਪੰਦ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉ ਛਿਆਣਵਾ ਅਸੂ ਵਦੀ
੧੦ ਦਸਮੀ ਐਰਾਵਤੀ ਰਾਵੀ ਬਖਜਾਤ ਕੇ ਤਟ ਪਰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ
ਜੋ ਨਿਜ ਰਚਤ ਥਾ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਵਣ ਭਯਾ। ਸੰਸਾਰ ਕਉ ਉਪਦੇਸ਼
ਕਾ ਪਰਾਰੰਭ ਵੇਈਂ ਤੇ ਨਿਕਲਨੇ ਤੇ ਪਾਛੇ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਸਪੂਰਨ ਬਰਖ
ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਜਾਨਣੇ ॥੧॥

—○—

ਇ: ੫: ੪੭.

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੨

ਮਾਲਵੇ ਮਤੇ ਕੀ ਸਰਾਇ ਹਰੀ ਕੇ ਗਿਰਾਇ । ਤੇਹਣ ਕੁਲ ਬਿਖੈ ਕਿ ਇਹ ਭੀ ਸੂਰਜਬੰਸੀ ਲਡਮਨ ਕੀ ਸੰਤਾਨ ਮਧ ਤੋਂ ਨਿਕਸਤਾ ਹੈ । ਬਾਬੇ ਫਿਰਾਇ ਕੇ ਸਦਨ ਸਭਰਾਈ ਨਾਮ ਮਾਤਾ ਕੇ ਉਦਰ ਤੇ । ਦੂਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲਕਾ ਬਿਖੈ ਮਾਤਾ ਕਾ ਨਾਮ ਦਯਾ ਕੌਰ ਪਰੰਤੁ ਆਦਿ ਸਹੀ । ਸੰਮਤ ੧ਪੰਡੀ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉ ਇਕਾਟਾ ਬਿਸਾਖ ਕੀ ਗਿਆਰਵੀ । ਹੋਰ ਪਥੋਂ ਭੀ ਵਿਸਾਖ ਵਦੀ ੧੧ ਇਕਾਦਸੀ ਭਰਣੀ ਨਾਮ ਨਿਛੜ੍ਹ ਚਾਰ ਘੜੀ ਰਾਤ੍ਰੁ ਰਹਦੀ ਜਨਮ ਭਯਾ ।

ਪਹਲਾ ਨਾਮ ਲਹਣਾ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲਿਕਾ ਬਿਖੈ ਮਾਤਾ ਕਾ ਨਾਮ ਰਾਮੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਵਿਵਾਹ ਹੋਆ ਸੰਮਤ ੧ਪੰਡੀ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉ ਛਿਹੜ੍ਹਾ ਮੰਘ੍ਹ ਕੀ ੧੬ ਸੋਲਵੀ ਮਹਲ ਕਾ ਨਾਮ ਖੀਵੀ ।

ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਮਤ ੧ਪੰਡੀ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸੈ ਇਕਾਸੀਏ ਭਾਦੋਂ ਕੀ ਨੌਮੀ ਦਾਸੂ ਜੀ ਜਨਮੇ । ਫਿਰ ਸੰਮਤ ੧ਪੰਡੰ ਪੰਦ੍ਰਾਂ ਸਉ ਉਨਵਾਸੀਆ ਪੋਹ ਕੀ ਦੂਸਰੀ ਬੀਬੀ ਅਮਰੋ ਜੀ ਜਨਮੀ । ਕੋਈ ਕਹੈ ਬੀਬੀ ਕਾ ਨਾਮ ਕਰਮੈ ਹੈ । ਫਿਰ ਸੰਮਤ ੧ਪੰਡੂ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉ ਬਾਣਵੇ ਜੇਠ ਕੀ ੨੯ ਉਣਤੀਸਵੀ ਦੂਸਰੀ ਬੀਬੀ ਜਨਮੀ ਅਣੋਖੀ ਨਾਮ ਰਖਿਆ । ਬਹੁਰੋ ਸੰਮਤ ੧ਪੰਡ੍ਹ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉ ਚਉਗਾਣਵਾ ਮਾਘ ਕੀ ਪਹਿਲੀ ਦਾਤੂ ਜੀ ਕਾ ਜਨਮ ਹੋਆ । ਦੋ ਪੁੜ੍ਹ ਦੋ ਪੁੜ੍ਹੀਆਂ ।

ਟਿਕੇ ਸਮੇਂ ਉਮਰ ੩੫ ਪੈਂਤੀ ਬਰਖ ੪ ਮਹੀਨੇ ੨੯ ਉਣਤੀਸ ਦਿਨ ਕੀ ਬਾਰਾ ੧੨ ਬਰਖ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ੯ ਨਉ ਦਿਨ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੀਤੀ । ਪਸਚਾਤ ਖਡੂਰ ਵਿਚ ਸੰਮਤ ੧੬੦੯ ਸੋਲਾ ਸਉ ਨਉ । ਚੇਤ੍ਰ ਸੁਦੀ ੪ ਜੋਤੀ ਜੋਤੀ ਸਮਾਣਾ ਭਯਾ । ਸਾਰੀ ਉਮਰ ੪੭ ਸੈਤਾਲੀ ਬਰਖ ੧੧ ਰਾਜਾਰਾ ਮਹੀਨੇ ੯ ਦਿਨ ਕੀ ।

ਸੰਮਤ ੧੬੩੯ ਸੋਲਾ ਸੈ ਉਣਤਾਲੀਏ ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਕਾ ਦਲਾਣਾ ਭਯਾ ।

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਦੂਸਰੀ ॥ ੨ ॥

ਇ: ਪੰ: ੪੮.

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੩

ਗੁਰ ਅਮਰ ਗਰੀਵ-ਨਿਵਾਜ ਜਨਮ ਮਾਝੇ ਵਾਸਰਕੇ ।
 ਰਾਮਾਵਤਾਰ ਦਾ ਭੂਤਾ ਜੋ ਭਰਤ ਤਿਸ ਕੀ ਕੁਲ ਮੈ ਭਲੇ ਛੜੀ
 ਬੰਸ ਬਿਖੈ ਬਾਬੇ ਤੈਜ ਨਿਧਾਨ ਤੋਂ ਕਰਕੇ ਬਖਜਾਤ ਮਾਤਾ ਲਛਮੀ
 ਜੀ ਕੇ ਉਦਰ ਤੇ । ਦੂਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲਕਾ ਬਿਖੈ ਭੂਪ ਕੌਰ ਤੇ । ਸੰਮਤ
 ੧੫੩੬ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉਛਤੀਸ਼* ਬਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ੧੪ ਚੌਦੇ ਮੇਖ ਕੀ
 ਬੀਸਵੀ ੨੦ ਸੜਵਾਰ ਛਿਤਕਾ ਨਿਛਤ੍ਰ ਡੇਢ ਪਹਰ ਰਾਤ ਰਹਿਤੀ ।
 ਅਰ ਕਹੀ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉਛਿਆਟਾ ਭੀ ਲਿਖਿਆ ਦੇਖਾ ਹੈ । ਪਰੰਤੁ
 ਇਹ ਬਿਧ ਨਹੀਂ ਮਿਲਤੀ ।

ਵਿਵਾਹ ਸੰਮਤ ੧੫੮੮ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉਉਣਾਨਵੇ ਮਾਘ ਕੀ
 ਗਿਯਾਰਵੀ ਮਹਲ ਰਾਮੇ ਦੁਸਰਾ ਨਾਮ ਮਾਲਾਂ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲਕਾ
 ਬਿਖੈ ਮਨਸਾ ਦੇਵੀ । ਦੋ ਪੁੜ੍ਹ ਏਕ ਪੁੜ੍ਹੀ । ਸੰਮਤ ੧੫੮੯ ਪੰਦ੍ਰਾ
 ਸਉਨ ਬੈ ਜੇਠ ਕੀ ਚੌਬੀ ਰਵਿਵਾਰ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਜਨਮੀ ।
 ਫਿਰ ਬਾਵਲੀ ਜੀ ਕਾ ਉਦਮ ਕੀਆ ਪੁਨਰਬਸ ਨਿਛਤ੍ਰ ਕੇ ਦੂਸਰੇ
 ਚਰਨ ਮੈ ਮੰਗਲਵਾਰ ਸੰਮਤ ੧੫੮੧ ਮਾਘ ਕੀ ਇਕੀਸਵੀ ੨੧
 ਪੰਜ ਘੜੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ । ਉਸ ਪਾਛੇ ਸੰਮਤ ੧੫੮੩ ਚੇਤ ਕੀ
 ਪੰਘਰਵੀ ਮੋਹਨ ਜੀ ਜਨਮੇ । ਪੁਨਾ ਸੰਮਤ ੧੫੮੬ ਫਗਣ
 ਕੀ ਪਾਂਚਵੀ । ਅਰ ਏਕ ਠੋੜ੍ਹ ਅਸਾੜ ਕੀ ਪੰਚਮੀ ਦੇਖੀ ਹੈ । ਮੋਹਰੀ ਜੀ
 ਕਾ ਜਨਮ ਭੁਯਾ । ਫਿਰ ਸੰਮਤ ੧੫੮੮ ਫਗਣ ਕੀ ਸੋਲਵੀ ਬੀਬੀ
 ਭਾਨੀ ਜੀ ਕਾ ਬਿਵਾਹ ਹੋਆ । ਉਪਰੰਤ ਸੰਮਤ ੧੬੦੩ ਸਾਵਣ ਕੀ
 ਨੌਮੀ ਮੋਹਰੀ ਕਾ ਵਿਵਾਹ ਕੀਆ । ਉਸ ਪਾਛੇ ਸੰਮਤ ੧੬੧੧ ਕਤਕ
 ਕੀ ਚੌਪਵੀ ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਕੇ ਪੁੜ੍ਹ ਜਨਮਿਆ । ਤਿਸ ਕਾ ਨਾਮ ਅਨੰਦ

*'ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਜੰਤਰੀ' ਮੁਤਾਬਿਕ ਏਥੇ ਦਿਤੀ ਮਿਤੀ ਤੇ ਵਾਰ,
 ਸੰਮਤ ੧੫੮੬ ਵਿਚ ਦਰੁਸਤ ਪੈਂਦੇ ਹਨ; ੧੫੩੬ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ।
 ਲੇਕਿਨ ਬਿੱਤ ਉਸ ਦਿਨ ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ਏਕਮ ਸੀ । ਬਾਕੀ ਵੇਰਵਾ
 ਦੇਖੋ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪੰਨਾ ੨੮ ਪੁਰ ਫੁਟ ਨੋਟਾਂ ਵਿੱਚ ।

੯੬.

ਧਰਿਆ। ਚਾਲੀਹ ਪੌੜੀਆ ਅਨੰਦ ਜੀ ਕੀ ਤਿਸ ਪ੍ਰਬਾਇ ਸਾਹਿਬਾਂ
ਨੇ ਪ੍ਰਗਟਾਈਆਂ।

ਟਿਕੇ ਕੇ ਸਮੇਂ ੨੭ ਬਰਖ ਮਾਸ ੧੦ ਦਿਨ ੨੦ ਕੀ ਅਵਸਥਾ
ਸੀ। ਬਾਈਸ ਮੰਜ਼ੀਆਂ ਜੀਵੜਾਦਿਕਾਂ ਕਉ ਬਖਸ਼ੀਆਂ। ੨੨ ਬਰਖ ਪ
ਮਹੀਨੇ ੧੧ ਦਿਨ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਪ੍ਰਬ੍ਰਿਤਕ ਭਏ। ਸੰਮਤ ੧੯੩੧ ਭਾਦੇ
ਸੁਦੀ ੧੫ ਗੋਇਂਦਵਾਲ ਬਿਆਸਾ ਕੇ ਤਟ। ੮੫ ਬਰਖ ੪ ਮਹੀਨੇ
੧ ਦਿਨ ਕੀ ਉਮਰ ਦੇਹ ਕੀ ਥੀ। ਜੇਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਵਣ ਭਯਾ ॥

-----○-----

ਇ: ਪ: ੫੦.

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੪

ਸੋਵੀ ਕੁਲ ਬਿਖੇ ਹਰਦਾਸ ਕੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਦਯਾ ਕੌਰ ਕੇ
ਉਦਰ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਸੈਹਰ ਮੈਂ ਸੰਮਤ ੧੫੮੭ ਕਤਕ ਵਦੀ ੨ ਤੁਲਾ
ਕੀ ੨੦ਵੀਂ । ੪ ਘੜੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਬਿਹਸਪਤ ਵਾਰ ਚਿੜ੍ਹਾ ਨਿਛੜ੍ਹ
ਬਿਖੇ ਜਨਮੇ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਿਖੇ ਮਾਤਾ ਕਾ ਨਾਮ ਦੇਈ* ।
ਤੀਸਰੀ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆਂ ਹੈ ਖੇਮ ਕੌਰ । ਜਨਮ ਕਾ ਨਾਮ ਜੇਠਾ ਜੀ ।

ਉਪਰੰਤ ਸੰਮਤ ੧੫੮੮ ਫਗਣ ਦੀ ਸੋਲੁਵੀ ਅਰ ਏਕ ਠੌਰ
ਸੰਮਤ ੧੬੦੨ ਫਗਣ ਕੀ ਸਤਾਰੂਵੀਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਕੀ ਆਤਮਜਾ
ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਕਾ ਪਾਣ ਗ੍ਰਹਣ ਕੀਆ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਬਿਖੇ । ਸੋ
ਤੀਸਰੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਨੈ ਏਥੇ ਹੀ ਰਖ ਲੀਏ । ਸਾਹਿਬਜਾਦੇ ਭੀ ਏਥੇ ਹੀ
ਜਨਮੇ । ਪੁੜ੍ਹ ਤੀਨ । ਪ੍ਰਥਮ ਸੰਮਤ ੧੬੦੫ ਅਸੂ ਕੀ ੭ ਪ੍ਰਿਥੀਆ
ਜਨਮਿਆ ।

ਉਪ੍ਰੰਤ ਸੰਮਤ ੧੬੦੮ । ਦੂਸਰੀ ਬਿਖੇ ੧੬੦੯ । ਹਾੜ ਕੀ
ਚੌਥੀ ਮਹਾਦੇਵ ਕਾ ਜਨਮ ਭਇਆ । ਪੁਨਹ ਸੰਮਤ ੧੬੧੦ ਵਿਸਾਖ

*ਨਿਰਾ ‘ਦੇਈ’ ਨਾਮ ਅਧੂਰਾ ਜਾਪਦਾਇ । ਭਾਈ ਕੇਸਰ
ਸਿੰਘ ਲਿਖਤ ਗੁਰਪੁਨਾਲੀ-ਜੋ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਮੁੱਢਲੀ ਹੈ ।
ਉਸ ਵਿਚ ‘ਅਨੂਪਦੇਈ’ ਆਇਆ ਹੈ । (ਦੇਖੋ ਪੰਨਾ ੫)

ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ ‘ਗੁਰਪੁਣਾਲਿਕਾ’ ਵਿਚ ਭੀ
ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸਪਸਟ ਜਿਹਾ ਪਾਠ—

“ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪਰਨਾਲੀ ਮਾਹਿ ਮਾਤਾ ਨਾਮ ਦੇਈ ਭਾਨੀਐ ॥੨॥”
ਦਿਤਾ ਹੈ । ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਕਬਨ ਜੇ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ
ਵਾਲੀ ‘ਗੁਰਪਰਨਾਲੀ’ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਪੜ੍ਹੀਏ ਤਾਂ ਏਥੇ ਪੂਰਾ ਨਾਮ
‘ਅਨੂਪ ਦੇਈ’ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ । ਚੁੱਕਿ ਇਹੋ ਨਾਮ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਦਾਦੀ
ਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਬਦਲ ਕੇ ਦਯਾ ਕੌਰ ਯਾ ਖੇਮ ਕੌਰ ਰੋਖ
ਦਿਤਾ ਗਿਆ ।

ਇ: ਪ: ੫੧.

੯੮.

ਕੀ ਅਠਾਰਮੀ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਜਨਮ ਲੀਆ ।

ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਕਾ ਬਿਵਾਹ ਕਰਮੋ ਨਾਮ ਸਮਾਣੀ ਨਾਲ ਭਯਾ ।
ਸੰਮਤ ੧੬੧੩ । ਚਲਾਣਾ ਹੋਰਾਂ ਬਿਖੈ ਸੰਮਤ ੧੬੬੩ ਵਿਸਾਖ ਕੀ
ਇਕੀਸਮੀ ਪੜ ਵਰੇ ਸਤ ਮਹੀਨੇ ਕੀ ਉਮਰ ਮੈ ਭਯਾ ।

ਮਹਾਦੇਵ ਨੈ ਬਿਵਾਹ ਨਹੀ ਕਰਾਯਾ । ਚਲਾਣਾ ਕੀਆ ਸੰਮਤ
੧੬੬੨ ਭਾਦ੍ਰੇ ਕੀ ਚੌਬੀ । ਪਰਵੰਜਾ ਬਰਖ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਕੀ ਆਯੂ ਮੈ
ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਬਿਖੈ ।

ਮਾਤਾ ਭਾਨੀ ਜੀ ਕਾ ਚਲਾਣਾ ਸੰਮਤ ੧੬੫੫ ਚੇਤ ਸੁਦੀ
੧੪ ਬਿਚ ਭਯਾ ।

ਗੁਰੂ ਚੌਬੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੀ ਉਮਰ ਟਿਕੇ ਸਮੇ ੪੩ ਬਰਖ
੧੦ ਮਾਸ ਰੰਦ ਦਿਨ ਕੀ । ਰਾਮਦਾਸ ਨਾਮ ਭਯਾ ।

ਉਪਰੰਤ ਸੰਮਤ ੧੬੩੪ ਅਸਾੜ ਕੀ ਤੁੰਦਸੀ ਸੰਕਾਂਤੀ
ਪਾਂਚਵੀ ਬਿਹਸਪਤ ਵਾਰ ਪੁਖ ਨਿਛੜ੍ਹ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ ਕੀ ਨੀਵ
ਧਰੀ ॥ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੇ ਇਥੈ ਆਇ ਰਹੇ । ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਕਾ ਚਕ
ਨਾਮ ਧਰਿਆ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਕਾ ਤਾਲ ਪਕਾ ਕਰਨਾ । ਮੰਦਰ
ਕੀ ਰਚਨਾ ਕਰਣੀ ਭੀ ਇਸੀ ਸੰਮਤ ੧੬੩੪ ਬਿਖੈ ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ ।
੯ ਖਸਟ ਬਰਖ ੧੧ ਮਹੀਨੇ ੧੮ ਦਿਨ ਗਾਦੀ ਉਪਰ ਰਹੇ । ੨੮
ਬਰਸ ਟਹਲ ਕਰੀ । ੫੦ ਪਚਾਸ ਬਰਖ ੧੦ ਦਸ ਮਾਸ ੧੪ ਦਿਨ ਕੀ
ਸਰੀਰ ਕੀ ਆਰਬਲਾ ਬਿਖੈ ਸੰਮਤ ੧੬੩੮ ਭਾਦ੍ਰੇ ਸੁਦੀ ੩ ਗੋਇੰਦਵਾਲ
ਭੀਤ੍ਰ ਜੇਤੀ ਜੇਤੀ ਸਮਾਵਣਾ ਭਯਾ ॥

ਪਾਤਸਾਰੀ ੪ ।

—○—

ਇ: ਪ: ੫੨.

੮੯.

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਪ

ਸੋਢੀ ਕੁਲ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਕੇ ਧਾਮ ਮਾਤਾ ਭਾਨੀ ਕੇ ਗ੍ਰਭ ਤੇ
ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਮੈਂ ਸੰਮਤ ੧੬੧੦ ਵਿਸਾਖ ਵਦੀ ੭। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ
ਪ੍ਰਣਾਲਕਾ ਬਿਖੈ ਸੁਦੀ ਤ੍ਰੈਦਸੀ ਮੇਖ ਕਾ ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ ੧੮ ਮੰਗਲਵਾਰ
ਰੋਹਣੀ ਨਫੜ੍ਹੁ। ਏਕ ਠੌਰ ਕ੍ਰਿਤਕਾ ਜੁਗ ਜਾਮਨੀ ਬੀਤੇ ਜਨਮ ਭਯਾ।

ਪਹਿਲਾ ਬਿਵਾਹ ਸੰਮਤ ੧੬੨੨ ਵਿਸਾਖ ਕੀ ੧੮ਉਨੀਵੀ: *
ਮਰੂਏ ਗ੍ਰਾਮ ਬਿਖੈ। ਚੰਦਨ ਦਾਸ ਸੜ੍ਹੀਏ ਦੀ ਪੜ੍ਹੀ ਰਾਮ ਦੇਵੀ ਜੀ ਆਈ।
ਉਪਰੰਤ ਜਬ ਕਰਮੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਕੀ ਸਮਾਣੀ ਨੇ ਕਹਿਆ ਤੁਮਾਰੇ ਸੰਤਾਨ
ਨਹੀਂ ਹੈ ਮਾਲਕ ਅਸੀਂ ਹਾਂ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਰਾਮ ਦੇਵੀ ਜੀ ਨੇ ਜਤਨ
ਕਰਕੇ ਦੂਸਰਾ ਬਿਵਾਹ ਕਰਾਇਆ। ਲਹੌਰ ਕੀ ਵਾਸੀ ਸੰਗਤਰਾਇ
ਖੜ੍ਹੀ ਜਾਤ ਕਾ ਰਿਖਰਾਉ। ਅਰ ਦੂਸਰੀ ਜਾਗਾ ਸੇਖੜੀ। ਗੰਗਾ
ਦੇਵੀ ਕਾ ਡੇਲਾ ਆਨ ਦਿਤਾ। ਸੰਮਤ ੧੬੪੬ ਹਾੜ ਕੀ ਬਾਈਸਵੀ
ਗੁਰ ਮੰਦਰੋਂ ਬਿਖੈ ਬਿਧ ਪੂਰਬ ਬਿਵਾਹ ਭਯਾ। ਅਰ ਕਹੀਂ ਮਾਤਾ
ਗੰਗਾ ਕੇ ਪਿਤਾ ਕਾ ਨਾਮ ਕ੍ਰਿਸਨ ਚੰਦ ਅਰ ਮਾਤਾ ਧਨਵੰਤੀ
ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਅਰ ਦੂਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਿਖੈ ਰਾਮਦੇਣੀ ਵਾਲੇ ਸੰਮਤ
ਮੈਂ ਗੰਗਾ ਦੇਵੀ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਰਾਮ ਦੇਵੀ ਕਾ ਬਿਵਾਹ ਨਹੀਂ
ਲਿਖਿਆ। ਅਰ ਗੰਗਾ ਦੇਵੀ ਕੇ ਵਿਵਾਹ ਕਾ ਸੰਮਤ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ
ਜੀ ਕੀ ਬੀੜ ਕਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਅਰ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਬੀੜ ਰਚੀ
ਰਾਮ ਗਾੜ੍ਹ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਤੇ ਲਿਖਵਾਯਾ ਸੰਮਤ ੧੬੬੧ ਭਾਵੇ
ਸੁਦੀ ਏਕਮ ਬੀੜ ਤਿਆਰ ਹੋਈ। ਅਰ ਏਕ ਜਾਗਾ ਸੰਮਤ ੧੬੫੩
ਦੇਖਿਆ ਹੈ। ਰਾਮਸਰ ਕਾ ਉੱਦਮ ਭੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਬੀੜ ਕੇ
ਸਾਬ ਹੀ ਭਯਾ ਹੈ।

*ਅਸਲ ਵਿਚ ਪਾਠ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ
ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਥਨ ‘ਬੀਸ ਨਵ’ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਉਨਤੀਵੀ’ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

+ਅਸਲ ਖਰੜੇ ਵਿਚ ‘ਕ੍ਰਿਸਨੋ ਚੰਦ’ ਤੇ ‘ਧਵੰਤੀ’ ਗਲਤ
ਲਿਖੇ ਸਨ, ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ ‘ਗੁਰਪ੍ਰਣਾਲਿਕਾ’ ਨਾਲ ਮੇਲ ਕੇ
ਦਰੁਸਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। (ਦੇਖੋ ਪੰਨਾ ੩੪)

ਇ: ਪ: ਪ੩.

੧੦੦.

ਪੁੜ੍ਹ ਏਕ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸੰਮਤ ੧੯੫੩ ਮਈ
ਕੇ ਇਕੀਸਮੇਂ ਪ੍ਰਵਿਸਟੇ ਜਨਮੇ ।

ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੀ ਉਮਰ ਟਿਕੇ ਕੇ ਸਮੇਂ ੨੮ ਬਰਖ
੪ ਮਾਸ ੧੧ ਦਿਨ ਕੀ ।

ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਚੌਥੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਦਾ ਆਰੰਭਿਆ
ਸਮਾਪਤ ਕੀਆ । ੨੪ ਬਰਖ ੯ ਮਾਸ ੧ ਦਿਨ ਗਦੀ ਉਪਰ ਰਹੇ ।
ਸਰੀਰ ਕੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪੜ ਬਰਖ ੧ਮਾਸ ੧੨ ਦਿਨ ਕੀ ।

ਸੰਮਤ ੧੯੫੩ ਜੇਠ ਸੁਦੀ ੪ ਸੁਕ੍ਲਵਾਰ ਐਰਾਵਤੀ ਕੇ ਤਟ
ਲਹੌਰ ਬਿਖੈ ਕਿਲੇ ਕੇ ਨਿਕਟ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣਾ ਭਯਾ ! ਜਲ ਦਾਗ
ਉਪਰਾਂਤ ਅਗਨ ਦਾਗ ਭੀ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ।

ਸੰਮਤ ੧੯੫੮ ਜੇਠ ਸੁਦੀ ੪ ਸੋਮਵਾਰ ਜੇਠ ਕਾ ੧੯ ਉਨੀਵਾਂ
ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ ਸਪਤ ਘੜੀ ਰਾਤ ਰਹੀ । ਬਕਾਲੇ ਰੰਗਾਂ ਦੇਵੀ ਜੀ ਸਮਾਈ ।
ਜਲ ਦਾਗ ਦੀਆ ॥ ੫ ॥

ਫਾਸਲ ਖਰੜੇ ਵਿਚ '੧੯੫੩' ਲਾਲ ਰੰਗ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ
ਹੈ । ਮਗਰੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨੀਲੀ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ੩ ਨੂੰ ਡਾਂਗ ਕੇ
੨ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਪਰ ਅਗਾਹਾਂ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਦਾ
ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੯੫੨ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ।

ਇ: ਪ: ੫੪.

੧ ਵਿ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਈ

ਸੋਢੀ ਕੁਲ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਕੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਦੇਵੀ ਕੇ ਉਦਰ
ਤੇ । ਬਾਬੇ ਬੁਢੇ ਰਾਮਦਾਸ ਕੇ ਬਰ ਮਿਸ । ਜੋ ਸੰਮਤ ੧੯੫੧ ਅਸੂ ਕੀ
ਇਕੀਸਵੀਂ ਕੇ ਦਿਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਭਯਾ । ਸੰਮਤ ੧੯੫੨ ਅਸਾੜ ਸੁਦੀ
੩ ਅਸਾੜ ਕਾ ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ ੨੧ ਇਕੀਮਾ । ਅਧੀ ਰਾਤ ਪੁਖ ਨਿਛੱਤ੍ਰ
ਰਵਿਵਾਰ ਕ੍ਰਿਸਨ ਪਖ ਬਿਤ ਕੇ ਬਿਰਵੇ ਬਿਨਾ । ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ ਤੇ
ਚਾਰ ਕੋਸ ਵਡਾਲੀ ਬਿਖੈ ਜਨਮ ਭਯਾ ।

ਮਹਲ ਚਾਰ । ਪਹਿਲਾ ਬਿਵਾਹ ਸੰਮਤ ੧੯੬੬੧ ਭਾਦੋਂ ਕੀ
੨੨ ਬਾਈਵੀ ਨਾਰਾਇਣ ਦਾਸ ਸੂਹੜੀ ਡਲੇ ਕੀ ਵਾਸੀ । ਅਰ
ਇਸ ਕੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਯਾ ਕੌਰ । ਇਨ ਕੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਦਮੇਦਰੀ ਜੀ ਆਈ
ਸਪਤ ਬਰਖ ਕੀ ਉਮਰ ਮੈ । ਇਹ ਬਿਵਾਹ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਵੀ
ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕਰ ਗਏ । ਦੂਸਰਾ ਬਿਵਾਹ ਕਸਮੀਰ ਤੋਂ ਆਨ ਕੇ
ਆਪ ਕੀਤਾ । ਸੰਮਤ ੧੯੭੦ ਵਿਸਾਖ ਕੀ ਪਹਿਲੀ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ
ਕੀ ਵਾਸੀ । ਲੰਮੇ ਜਾਤਿ ਖਤ੍ਰੀ ਹਰੀ ਚੰਦ ਅਰ ਹਰਦੇਈ ਕੇ ਘਰ
ਛੁਕੇ । ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਵਿਵਾਹੀ । ਤੀਸਰਾ ਵਿਵਾਹ ਦਯਾਰਾਮ ਮਰਵਾਹਾ
ਅਰ ਭਾਗਣ ਕੇ ਘਰ ਛੁਕੇ ਰਾਵੀ ਤੇ ਤੀਨ ਕੋਸ ਮੰਡਿਯਾਲੀ
ਬਿਖੈ । ਸੰਮਤ ੧੯੭੨ ਸਾਵਣ ਕੀ ਰਿਆਰਵੀ ਫੇਰੇ ਲੀਤੇ ।
ਮਹਲ ਮਰਵਾਹੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ । ਪਰੰਤੁ ਨਾਮ ਮਹਾਦੇਵੀ ਹੈ ।
ਇਹ ਬਿਵਾਹ ਨਾਨਕ ਮਤੇ ਅਰ ਗੰਗਾ ਤੇ ਆਨ ਕੇ ਕੀਤਾ । ਚੌਬਾ
ਲਾਹੌਰ ਕੇ ਕਾਜੀ ਕੀ ਧੀ ਕੌਲਾ ਸੰਮਤ ੧੯੭੮ ਜੇਠ ਸੁਦੀ ੩ ਸਾਹਿਬ
ਕੀ ਦਾਸੀ ਭਈ । ਲਹੌਰ ਤੇ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਚਲੀ
ਆਈ । ਮਾਘ ਕੀ ਦੂਸਰੀ ਸੁਦੀ ਪੰਚਮੀ ਸੇਮਵਾਰ ਕੌਲਸਰ ਕਾ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਭਯਾ । ਕੌਲਾ ਕੇ ਨਾਮ ਪਰ ।

ਪੁਤ੍ਰ ਪ । ਪੁਤ੍ਰੀ ੧ । ਪ੍ਰਿਥਮ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਮਾਤਾ ਦਮੇਦਰੀ
ਤੇ । ਮਾਲਵੇ ਮੈ ਡਰੋਲੀ ਗ੍ਰਾਮ ਬਿਖੈ ਸੰਮਤ ੧੯੭੦ ਕਤਕ ਕੀ ਅਠਮੀ
ਕ੍ਰਿਤਕਾ ਨਿਛੱਤ੍ਰ ਅਸੂ ਕੀ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਬੁਧਵਾਰ ਜਨਮੇ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾ
ਉਰਧ ਰਾਮਨ ਸੰਮਤ ੧੯੮੮ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੦ ਚਾਰ ਘੜੀ ਦਿਨ

ਇ: ਪ: ਪ੫.

੧੦੨.

ਰਹਿਦੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਭਯਾ । ਬਛਰਾ ਜਿਵਾਵਣ ਨਮਿਤ । ਉਮਰ ੨੪
ਅਰਥ ਈ ਮਹੀਨੇ ਕੁਛ ਦਿਨ ਘਾਟ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲਕਾ ਬਿਖੈ
ਇਹ ਸੰਮਤ ਸਾਹਿਬ ਛੀਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਅਰਤਿਥ
ਬਾਬੇ ਕੀ ਦਸਮੀ । ਅਰ ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਪੰਚਮੀ । ਸੋ ਅਸਤ ਬਿਅਸਤ
ਲਿਖੀ ਹੈ । ਇਹ ਸੁੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਅਰੁ ਦੂਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਿਖੈ ਬਾਬੇ
ਕਾ ਸਵਾਰਾ ਸੰਮਤ ੧੬੯੨ ਸੋਲਾ ਸੌ ਬਾਨਵਾ ਅਸੂ ਕੀ ਦਸਮੀ
ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਬਾਬੇ ਕਾ ਬਿਵਾਹ ਸੰਮਤ ੧੬੭੮ ਸੋਲਾ ਸੱਤਿ ਅਠਤ੍ਰਾ
ਸਾਵਣ ਕੀ ਨੌਮੀ ਦ ਨਿਹਾਲ ਕੌਰ ਰਾਮੇ ਖੜ੍ਹੀ ਅਰ ਸੁਖਦੇਵੀ ਕੀ
ਪੁੜ੍ਹੀ ਸਾਬ ਭਯਾ । ਕਰਤਾਰ ਪੁਰੇ । ਦੂਸਰਾ ਨਾਮ ਅਨੰਤੀ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ
ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਿਖੈ ਕਰਮਭਰੀ ਸਾਬ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਬਾਬੇ ਕੇ ਪੁੜ੍ਹੇ ਦੋ
ਪਹਿਲਾ ਪੁੜ੍ਹੇ ਧੀਰਮਲ ਸੰਮਤ ੧੬੮੪ ਮਾਘ ਕੀ ਤੇਰੁਵੀ ਦੂਸਰੀ
ਮੇ ਸੰਮਤ ੧੬੮੩ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਜਨਮਿਆ । ਦੂਸਰਾ ਮਹਲ ਬਾਬੇ
ਕਾ ਦਯਾ ਦੇਵੀ ਰਿਖਰਾਵ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕੀ ਧੀ ਬਾਬੇ ਨੇ ਸਾਹਿਬਾਂ ਕੀ
ਸਲਾਹ ਬਿਨਾਂ ਡੇਲਾ ਲੇ ਲੀਆ । ਸੰਮਤ ੧੬੮੩ ਬਿਖੈ । ਇਹਾ
ਬਾਬੇ ਕੇ ਦੋ ਮਹਲ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਿਖੈ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ
ਕਾ ਜਨਮ ਦਇਆ ਦੇਈ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਅਰ ਦੂਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ
ਬਿਖੈ ਨਿਹਾਲ ਕੌਰ ਤੇ ਜੋ ਬਾਬੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਪੁੜ੍ਹੇ ਹੈਂ ਕੀਰਤਪੁਰ
ਬਿਖੈ ਜਨਮੇ ਲਿਖੇ ਹੈਂ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੇ ਜਨਮ ਕਾ ਸੰਮਤ ਆਦਿਕ ਜਹਾਂ
ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਲਿਖਾਂਗੇ ਉਸ ਜਗਾ ਲਿਖਾਂਗੇ ।

ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਉਦਾਸੀਨ ਪੱਧਿਤ ਬਾਬੇ ਕਉ ਸਉਪੀ ।
ਬਾਬੇ ਤੇ ਚਾਰ ਧੰਡੇ ਭਏ । ਪ੍ਰਿਥਮ ਅਲਮਸਤ ਪਹਿਲਾ ਨਾਮ ਕਮਲੀਆ ।
ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਪਦਵੀ ਪਾਈ । ਦੂਸਰੇ ਬਾਲੂ ਹਸਨਾ । ਸਾਹਿਬ ਛੇਵੀ
ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਘੋੜੇ ਕੀ ਟਹਲ ਕਰਤਾ ਹੋਤਾ ਥਾ । ਹਸਮੁਖ ਥਾ ।
ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਬਾਲੂ ਤੇ ਬਾਲੂ ਹਸਨਾ ਖਿਤਾਬ ਦੀਆ । ਸੇਵਾ ਤੇ ਧੰਡੇ
ਕੀ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਪਾਈ । ਤੀਸਰੇ ਫੂਲ । ਚੌਥੇ ਗੋਂਦ । ਜਿਸ ਦੇ ਫਕੀਰ
ਸਾਹੇ ਕੇ ਭੀ ਕਹਾਵਤੇ ਹੈਂ । ਇਹ ਵਾਰਤਾ ਬਾਬੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਕੀ
ਸਮਾਪਤ ਭਈ ।

ਦੂਸਰਾ ਸਾਹਿਬਜਾਦਾ ਸਾਹਿਬ ਛੇਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕਾ ਸੂਰਜ
ਸਿੰਘ । ਮਾਤਾ ਮਰਵਾਹੀ ਤੇ ਜਨਮ ਲੀਆ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰੇ । ਸੰਮਤ ੧੬੭੪

ਇ: ੫: ੫੬.

ਕਤਕ ਕੀ ਤੇਈਸਵੀ ਰੋਹਣੀ ਕੇ ਤੀਸਰੇ ਚਰਣ ਬਿਖੈ । ਦੂਸਰੀ ਠੋਰ ਬਿਖੈ ਸੰਮਤ ੧੯੭੫ ਹਾੜ ਕੀ ਤੀਸਵੀ ਭੀ ਦੇਖੀ ਹੈ । ਸੁਭਿਖੀਆਂ ਖੜੀਆਂ ਕੈ ਘਰ ਬਿਵਾਹ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰੇ ਕੀਆ । ਸੰਮਤ ੧੯੮੮ ਬਸਾਖ ਕੀ ਸਤਾਈਵੀ । ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਸਿਲੀ ਕੇ ਘਰ । ਅਨੰਦਪੁਰੀਏ ਸੋਡੀ ਸਭ ਇਨ ਕੀ ਸੰਤਾਨ । ਸੂਰਜ ਸਿੰਘ ਕੇ ਪੂਤ ਕਾ ਨਾਮ ਦੀਪ ਚੰਦ ।

ਤੀਸਰਾ ਪੁਤਰ ਅਣੀਰਾਇ ਦਮੇਦਰੀ ਜੀ ਕੇ ਉਦਰ ਤੇ ਸੰਮਤ ੧੯੭੫ ਮੰਘਰ ਕੀ ਸੋਲੂਵੀ ਵਿਸਾਖਾ ਨਿਛੱਤਰ ਚਾਰ ਘੜੀ ਦਿਨ ਰਹੇ । ਬਿਵਾਹ ਭਯਾ ਸੰਮਤ ੧੯੮੪ ਕੁਮਰਾਵਾ ਖੜੀਆਂ ਕੇ ਘਰ ।

ਚੌਬਾ ਸਾਹਿਬਜਾਦਾ ਅਟਲ ਰਾਇ ਮਾਤਾ ਮਰਵਾਹੀ ਕੇ ਉਦਰ ਤੇ ਸੰਮਤ ੧੯੭੭ ਕਤਕ ਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਬੁਧਵਾਰ ਬਾਈਵਾ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟਾ ਅਨੁਰਾਧਾ ਨਿਛੱਤ ਸਾਤ ਘੜੀ ਰਾਤ ਰਹੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਵਿੰਦਪੁਰੇ ਬਿਖੈ । ਸੰਮਤ ੧੯੮੫ ਅਸੂ ਕੀ ਦਸਮੀ ਵਦੀ ਨੌਮਾ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟਾ । ਸਿਖ ਕੇ ਪੂਤ੍ਰ ਕੋ ਪ੍ਰਾਣਦਾਨ ਦੇਣੇ ਕੇ ਮਿਸ ਸਤ ਬਰਖ ਦਸ ਮਹੀਨੇ ਦਸ ਦਿਨ ਕੀ ਉਮਰ ਮੈ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ ਬਿਖੈ (ਰਲਾਣਾ ਭਯਾ) ਕੌਲਸਰ ਉਪਰ ਸਸਕਾਰ ਕੀਆ ।

ਪੰਜਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜਾਦੇ ਸਾਹਿਬ ਤੇਰਾ ਬਹਾਦਰ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਕੇ ਉਦਰ ਤੇ ਰਾਮਦਾਸਪੁਰ ਬਿਖੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾ ਸੰਮਤ ਆਇਕ ਸਭ ਨਿਰਨਾ ਜਹਾਂ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਲਿਖਾਂਗੇ ਉਥੇ ਲਿਖਾਂਗੇ ।

ਖਸਟਮੀ ਪੁੜੀ ਬੀਬੀ ਵੀਰੇ ਦਮੇਦਰੀ ਜੀ ਕੇ ਉਦਰ ਤੇ ਸੰਮਤ ੧੯੮੮† ਸਾਵਣ ਕਾ ਗਿਆਰੂਵਾਂ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟਾ ਕ੍ਰਿਤਕਾ ਨਿਛੱਤ ਬਿਰਖ ਲਗਨ ਪਹਰ ਰਾਤ ਰਹੀ ਜਨਮੀ । ਮਾਲਵੇ ਕੀ ਵਾਸੀ ਖੌਸਲੇ ਜਾਤਿ ਧਰਮਚੰਦ ਖੜੀ ਕਾ ਸਪੁਤ੍ਰ ਸਾਂਧੂ ਰਾਮ ਨਾਮ ਸਪਤ ਬਰਖ ਕੀ ਉਮਰ ਬਿਖੈ ਬਿਆਹਣੇ ਆਇਆ । ਸੰਮਤ ੧੯੭੮ ਜੇਠ ਕੀ ਛਬੀਹਵੀ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਰੀ ਸਮਗਰੀ ਤੁਰਕਾ ਕੀ ਫੌਜ ਆਣੇ ਕਰਕੇ ਛੋਡ ਕਰ ਝਬਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਸਤ ਕੋਸ ਜਾ ਬਿਵਾਹ ਕੀਆ ।

†ਬਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੯੭੩ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । (ਦੇਖੋ ਪੰਨਾ ੪੦) ਅਤੁ ਇਹੋ ਸਹੀ ਜਾਪਦਾ ਇ । ਕਿਉਂ ਜੋ ੧੯੭੮ ਵਿੱਚ ਬਿਆਹ ਤਦ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਇ: ਪ: ੫੭.

੧੦੪.

ਸੰਮਤ ੧੬੬੩ ਹਾੜ ਦੀ ੧ ਏਕੋਂ । ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਵੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਸਵਾਰੇ ਕੇ ਦਿਨ ਦਸਤਾਰ ਬਾਧੀ ਬੁਢੇ ਰਮਦਾਸ ਨੇ ਟਿਕਾ ਦੀਆ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਮਰ ਗਿਆਰਾ ਬਰਖ ਕੀ । ਅਰ ਜੋ ਸੇਲਾਂ ਸਉ ਤ੍ਰਿਵੰਜਾ ਸੰਮਤ ਜਨਮ ਕਾ ਰਖੀਏ ਤਉ ਦਸ ਬਰਖ ਕੀ ।

ਅਸਾੜ ਕੀ ਪਾਂਚਵੀ ਸੰਮਤ ੧੬੬੩ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਕੀ ਨੀਵ ਰਾਖੀ । ਅਸਾੜ ਸੁਦੀ ੧੦ ਰਵਿਵਾਰ ਅਸਾੜ੍ਹੁ ਕਾ ਛਬੀਹਾ ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ । ਅਭਖੇਖ ਕਰਕੇ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਤਖਤ ਪਰ ਬਿਰਾਜੇ ।

ਬਡੀ ਚੌਂਕੀ ਕਾ ਅੰਭੰਭ ਨਮਾਣੀ ਕੇ ਦਿਨ ਕੀਤਾ । ਤੀਨ ਜੁਧ ਕਰੇ । ਪਾਹਲਾ ਜੁਧ ਬੀਬੀ ਵੀਰੇ ਕੇ ਬਿਵਾਹ ਕੇ ਨਿਕਟ ਰਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਤੇ ਨਿਕਲੇ । ਮੁਗਾਲ ਝਾਂ ਨਾਮ ਮਲੇਛ ਸਪਤ ਹਜਾਰ ਸੈਨਾ ਸੰਜੁਗਤ ਸੰਮਤ ੧੬੭੯ ਹਾੜ ਕੀ ਚੌਂਧਵੀ ਮਾਰਿਆ ॥

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਫੌਜ ਪਿਛੇ ਰਾਈਕਰਤਾਰਪੁਰ ਜਾ ਲੜਾਈ ਹੋਈ । ਇਹ ਕੈਲਾ ਕੇ ਲਿਆਵਣੇ ਕਰਕੇ ਭਯਾ । ਦੂਸਰਾ ਜੁਧ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਮਾਰਿਆ ਸਾਤ ਹਜਾਰ ਮਲੇਛ ਸਮੇਤ । ਸੰਮਤ ੧੬੮੯ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਚ ਹੋਆ ॥

ਫਿਰ ਸਾਹਿਬ ਮਾਲਵੇ ਚਲੇ ਗਏ । ਜਬ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਤੇ ਘੋੜੇ ਮੰਗਵਾਇ ਲੀਏ । ਤਬ ਲੁਲਾ ਕੰਬਰ ਬਾਈ ਹਜਾਰ ਸੈਨਾ ਸੰਜੁਗਤ ਦਿਲੀ ਵਾਲੋਂ ਕੇ ਭੇਜੇ ਆਏ । ਮਾਲਵੇ ਮਰਾਝ ਕੇ ਪਾਸ ਲਹਰੇ ਜੁਧ ਹੋਇਆ । ਸਭ ਮਾਰੇ । ਸੋ ਅਸਥਾਨ ਗੁਰੂਸਰ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ । ਸੰਮਤ ੧੬੮੯ ਮਾਘ ਕੀ ਸੋਲ੍ਹਵੀ । ਪੰਜ ਸਾਹਿਬ ਪਹਾੜ ਕਉ ਚਲੇ ਗਏ । ਕੀਰਤਪੁਰ ਜਾਇ ਬਸਾਇਆ ।

ਦੋ ਵਰਖ ਪਹਲਾਂ ਬਾਬੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਕਉ ਮਹਲਾਂ ਸਮੇਤ ਪਹਾੜ ਕੀ ਤਰਫ ਭੇਜ ਦੀਆ ਥਾ ਸੋ ਸੰਮਤ ੧੬੮੬ ਅਸਾੜ ਕੀ ਦੂਸਰੀ ਬਾਬੇ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ* ਕੀ ਨੀਵ ਰਖੀ ਹੋਈ ਥੀ ॥

ਅਰ ਚੌਬਾ ਜੁਧ ਜੋ ਰਹੀਲੇ ਕਾ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਸੋ ਇਸ ਕੀ ਵਾਰ ਨਹੀ । ਇਸ ਤੇ ਇਹ ਨਿਸਚਿਤ ਨਹੀ । ਅਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਮੈਂ ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਹੋਏ ਤੇ ਮਾਘ ਕੇ ਮਹੀਨੇ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਵੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ (ਕੀ) ਨਰਾਇਣ ਬਲੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਕਰਾਈ । ਫਿਰਤੇ ਦੁਆਬੇ

*ਏਥੇ 'ਕੀਰਤਪੁਰ' ਚਾਹੀਏ । 'ਕਰਤਾਰਪੁਰ' ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਇ ।

ਇ: ਪ: ਪੰ.

੧੦੫.

ਮੈਂ ਰਹੇ। ਰਹੀਲਾ ਮੁਲ ਲੇਕਰ ਸਹਰ ਬਸਾਇਆ। ਬਾਬਾ ਬੁਢੇ ਰਮਦਾਸ ਹਰਿਗੋਵਿੰਦਪੁਰਾ ਨਾਮ ਰਖਿਆ।

ਸੋ ਨਿਸਚਤ ਤਾਂ ਐਸੈ ਹੈ। ਜੋ ਚੰਦ ਕੀ ਜਗੀਰ ਮੈਂ ਓਹ ਜਾਗਾ ਬੀ। ਸੋ ਜਬ ਦਿਲੀ ਵਾਲੋਂ ਕੇ ਰੋਬਰੋਂ ਉਸ ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਵੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕਾ ਬਦਲਾ ਲੀਆ ਤਥ ਸੋ ਜਾਗਾ ਗੁਰਾਂ ਪਾਸ ਆਈ। ਛਾਹਿ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਬਸਾਈ।

ਅਰ ਮਹਲਾਂ ਕੇ ਚਲਾਣੇ ਇਸ ਰੀਤ ਹੈ।

ਸਮਤ ੧੯੭੯ ਅਸਾੜ ਕੀ ਪਹਿਲੀ ਕੌਲਾ ਕਾ ਚਲਾਣਾ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰੇ ਭਯਾ। ਆਠ ਦਿਨ ਪਹਿਲੇ ਉਧਰ ਭੇਜ ਦੀਆ। ਇਕ ਬਰਖ ਕਈ ਦਿਨ ਆਵਣੇ ਤੇ ਪਿਛੇ ਸਮਾਈ।

ਪੁਨ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਮਾਲਵੇ ਡਰੋਲੀ ਬਿਬੇ ਸੰਮਤ ੧੯੮੮ ਸਾਵਣ ਸੁਦੀ ੧੨ ਬੁਧਵਾਰ ਕੇ ਦਿਨ ਸਮਾਈ।

ਉਪਰੰਤ ਸੰਮਤ ੧੯੮੯ ਅਸਾੜ ਕੀ ਮਾਵਸ ਗਿਆਰਵਾਂ ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ ਦੋ ਘੜੀ ਰਾਤ ਰਹੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਬਿਬੇ ਮਹਾਦੇਵੀ ਮਰਵਾਹੀ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸਮਾਈ।

ਅਰ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਸਾਹਿਬਾ ਤੇ ਪੀਛੇ ਸਮਾਈ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਾਹਿਬ ਛੀਵੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਸਵਾਰੇ ਤੇ ਤਿੰਨ ਬਰਖ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰਿਆਈ ਕਾ ਟਿਕਾ ਹਰਿ ਰਾਇ ਜੀ ਕਉ ਦੇਕਰ ੩੭ ਸੈਂਤੀ ਬਰਖ ਦਸ ਮਹੀਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਸੰਪਰਦਾਯ ਪ੍ਰਬਤਤਕ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕਰਕੇ ਅੰਤ ਕੇ ਕਲੂਰ ਦੇਸ ਕੀਰਤਪੁਰ ਬਿਬੇ ਸਤ੍ਤਦ੍ਰਵ ਕੇ ਤਟ ਗੁਫਾ ਵਿਖੇ ਪਾਂਚ ਦਿਨ ਬਿੰਗਾਜ ਕਰ। ਸਰੀਰ ਸਾਰੇ ਕੀ ਆਯੂ ੪੮ ਬਰਖ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ੨੫ ਦਿਨ ਕੀ ਬਿਬੇ ਸੰਮਤ ੧੭੦੧ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੫ ਪੰਚਮੀ ਸੁਕ੍ਰਵਾਰ ਨੌ ਘੜੀ ਰਾਤ ਗਏ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣਾ ਭਯਾ। ਅਰ ਸੰਮਤ (੧੯੮੫) ਚੇਤ ਸੁਦੀ ਦਸਮੀ ਜੋ ਕਹੀ ਕਹੀ ਲਿਖੀ ਹੈ ਸੋ ਅਸੁਧ ਹੈ। ਇਹ ਦਿਨ ਬਾਬੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਕੇ ਚਲਾਣੇ ਕਾ ਹੈ।

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੬ ॥

ੳਸੰਨਤ ੧੯੮੨ ਹਾੜ ੨੧ ਦਾ ਜਨਮ ਮੰਨ ਕੇ, ੬ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੫ (ਮਲ ਮਾਸ ਦੀ) ਸੰਮਤ ੧੭੦੦ (੧੭੦੧ ਚੰਦ੍ਰ ਬਰਸ) ਤੱਕ ਉਮਰ ੪੮ ਸਾਲ ਦੀ ਮਹੀਨੇ ੧੫ ਦਿਨ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਇ: ੫: ੫੮.

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ੭

ਸੋਡੀ ਕੁਲ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਪੇਤ੍ਰੇ ਬਾਬੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਕੇ ਪੁੜ੍ਹ
ਮਾਤਾ ਨਿਹਾਲ ਕੌਰ ਕੇ ਉਦਰ ਤੇ। ਜਿਨਕਾ ਦੁਸਰਾ ਨਾਮ ਅਨੰਤ ਕੌਰ ਭੀ
ਹੈ। ਕੀਰਤਪੁਰ ਬਿਖੈ ਸੰਮਤ ੧੯੮੯* ਮਾਘ ਸੁਦੀ ਦੂਜੇ ਮਾਘ ਕਾ
ਤੇਰੁਵਾਂ ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ ਬਿਹਸਪਤਿਵਾਰ ਭਰਣੀ ਨਿਛੱਤ ਗਿਆਰਾ ਘੜੀ
ਰਾਤ ਗਈ ਜਨਮ ਲੀਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਿਖੈ ਦਯਾ ਦੇਈ
ਬਾਬੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਮਹਲ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਮਹਲ ੮ । ਪਹਿਲਾ ਬਿਵਾਹ ਸੰਮਤ ੧੯੮੮੪ ਅਸਾੜ ਕੀ
ਸਤਾਰੂਵੀਂ ਕਿਸਨ ਕੌਰ ਮਹਲ ਆਇਆ। ਸਾਥ ਕੋਟ ਕਲਾਣੀ ਦਾਸੀ
ਆਈ। ਦੂਸਰੇ ਚੰਦ ਕੌਰ। ਤੋਖੀ ਦਾਸੀ ਨਾਲ ਆਈ। ਸੰਮਤ ੧੯੮੮੫
ਸੋਲਾ ਸੈ ਪਚਾਨਮੈ ਮੈ ਭਯਾ। ਚੌਬਾ ਮਹਲ ਰਾਮ ਕੌਰ। ਨਾਲ ਲਡਿਕੀ

* ਸੱਤਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੇ ਜਨਮ-ਸੰਮਤ ਵਿੱਚ ਸਾਖੀ-ਲੇਖਕਾਂ
ਨੇ ਵਸਾਂ ਵਰਿਆਂ ਦਾ ਫਰਕ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਬਾਬਾ
ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਦੇ ਦੀ ਥਾਂ ਇੱਕ ਮਹਲ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਪਾਇਆ
ਹੈ। ਸਹੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿਤਾ ‘ਘੋਰਾ’
ਵੀ ਕੰਨਿਆ ਦਇਆ ਦੇਈ ਦਾ ਡੇਲਾ ਗੁਰੂ-ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਦੱਸੇ ਪੁੜ੍ਹੇ ਬਿਨਾਂ
ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਭਾਸੀਸ ਇਸ ਸੰਜੋਗ ਸਬੰਧੀ
ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਨਾਂ ਹੋ ਸਕੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਸਾਦੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ
ਬਾਦ ਹੀ ਸੰਮਤ ੧੯੮੮੫ ਚੇਤ੍ਰ ਸੁਦੀ ੧੦ ਨੂੰ ਦੇਲਾ ਤਿਆਰ ਗਏ।
ਲੇਕਿਨ ਉਸ ਮੌਕੇ ਨਵੀਂ ਵਿਆਹੀ ਬੀਬੀ ਦਾ ਪੈਰ ਭਾਰਾ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ।
ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਬੀਬੀ ਨੇ ਉਦਰ ਨਿਵਾਸੀ
ਬਾਲਕ ਵਾਸਤੇ ਸੁਭ-ਬਚਨ ਲੈ ਲਏ ਸਨ। ਇਹੋ ਗੁਰ-ਵਚਨ ਬਾਲ-ਗੁਰੂ
ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲੋਂ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਟਿਕਾ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਜੋ ਆਮ
ਸਾਖੀਆਂ ਤੇ ਗਰਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਦਕੇ
ਉਸੇ ਮਾਤਾ ਦਇਆ ਦੇਈ ਦੀ ਕੁਝੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਸੰਮਤ
੧੯੮੮੬ ਮਾਘ ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ ੧੩ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ।

ਇ: ਪ: ੬੦.

ਦਾਸੀ ਆਈ। ਸੰਮਤ ੧੯੦੧ ਬਿਖੈ ਆਈ। ਕਿਸਨ ਕੌਰ ਕੇ ਸਾਬ
ਕੋਟ ਕਲਾਣੀ ਜੋ ਆਈ ਤਿਸ ਕਾ ਨਾਮ ਤ੍ਰਿਬੇਨੀ ਭੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਇਹ
ਚਾਰ ਸਵਾਣੀਆਂ ਚਾਰ ਟਹਿਲਣਾ। ਦਯਾ ਰਾਮ ਖੜ੍ਹੀ ਸਿਲੀ ਜਾਤਿ
ਤਿਸ ਦੀਆਂ ਤੀਨ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਅਨੰਤੀ ਜੁਵਾਲਾ ਅਰ ਗੌਰਜਾ। ਅਨੰਤੀ
ਕੀ ਦੋ ਪੁੜ੍ਹੀਆਂ ਕਿਸਨ ਕੌਰ ਤੇਖੀ। ਜਾਲਾ ਕੀ ਦੋ ਜੰਦਕੌਰ ਲਡਿੱਕੀ।
ਗੌਰਜਾ ਕੀ ਤੀਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੌਰ ਰਾਮ ਕੌਰ ਅਨੋਖੀ। ਅਸਟਮੀ ਕੋਟ ਕਲਾਣੀ।
ਇਹ ਅਨੂਪ ਸਹਰ ਮੈਂ ਬਸਦਾ ਥਾ। ਸੋ ਸਭ ਸਾਹਿਬਾਂ ਕਉ ਦਈਆਂ।
ਅਸਟਮੀ ਕੋਟ ਕਲਾਣੀ ਜੋ ਥੀ ਸੋ ਦਾਸੀ ਹੀ ਥੀ। ਹੋਰ ਉਸ ਦੀਆਂ
ਪੁੜ੍ਹੀਆਂ ਥੀ। ਪਰੰਤੁ ਏਕ ਏਕ ਸਾਬ ਏਕ ਏਕ ਦਾਸੀ ਕਰਕੈ ਦਈ।
ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਉਸ ਕਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇਖ ਕੇ ਸਭ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰੀ। ਪਰੰਤੁ
ਕੋਟ ਕਲਾਣੀ ਸੇਵਾ ਮੈਂ ਚਤਰ ਥੀ। ਯਾਤੇ ਇਸ ਉਪਰ ਕਿਰਪਾ ਕੀ
ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬਿਸੇਖ ਇਸੀ ਕਰਕੈ। ਸਾਹਿਬ ਆਤਮ ਅਨੰਦ ਮੈਂ ਮਗਨ
ਰਹਿਤੇ ਥੇ। ਸੇ ਏਕ ਰਾਤ ਦੁਗਧ ਲੇਕਰ ਜੋ ਗਈ ਤੋਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰੀ
ਪਾਤਿਸਾਹ ਮਹਿਲੋਂ ਉਪਰ ਅਨੁਗ੍ਰਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੋਵੇ। ਯਾਤੇ ਸਾਹਿਬਾਂ
ਨੈ ਉਸਕੇ ਅਭਿਪ੍ਰਾਯ ਅਨੁਸਾਰ ਦੁਗਧ ਪਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਕਰਕੈ ਕਹਿਆ,
ਇਹ ਲੇ ਜਾਵੋ! ਉਸਨੈ ਜੋ ਕਿਸਨਕੌਰ ਜੀ ਕੇ ਕਹੇ ਬਿਨਾ ਬੇਨਤੀ ਕਰੀ
ਸੀ ਯਾਤੇ ਭੈ ਕਰਕੈ ਦੁਗਧ ਪਾਨ ਆਪ ਕਰ ਲੀਆ। ਉਸ (ੳ)
ਰਾਮਰਾਇ ਜੀ ਜਨਮੇ ਸੰਮਤ ੧੯੦੩ * ਚੇਤਰ ਮਾਸ ਸੌਮਵਾਰ ਕੀਰਤਪੁਰ
ਬਿਖੈ। ਰਾਮ ਰਾਇ ਜੀ ਕੇ ਮਹਲ ਚਾਰ। ਪ੍ਰਿਥਮੰਜਾਬ ਕੌਰ ਜਿਸ ਪਰ
ਰਾਮਰਾਇ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ। ਅਰੋ ਤੀਨ ਮਹਲ ਅਵਰ।

ਟਿੱਕੇ ਸਮੇਂ ਉਮਰ ਗਿਆਰਾਂ ਬਰਖ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਕੀ। ਜੋ

*ਇਸ ਸੰਮਤ ਵਿਚ ਭੀ ਦਸਾਂ ਵਰਿਆਂ ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ। ਅਰ ਸ੍ਰੀ
ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੯੮੯ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ
ਪਾਇਆ ਹੈ। ਰਾਮਰਾਇ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਹੀ ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੯੧੩ ਬਿਂਹੋਂ ਹੋ
ਸਕਦਾ ਇਹ; ੧੯੦੩ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂ ਜੋ ੧੯੦੩ ਵਿਚ ਪਿਤਾ-ਗੁਰੂ
ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਮਸਾਂ ਸੱਤਾਂ ਵਰਿਆਂ ਦੀ ਸੀ।

(ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ)

†ਸੰਮਤ ੧੯੮੯ ਦਾ ਜਨਮ ਮੰਨਕੇ ਚਾਰ ਬਰਸ।

ਇ: ਪ: ੬੧.

੧੦੮.

ਸਾਹਿਬ ਛੇਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੇ ਤੇ ਤੀਨ ਬਰਖ
ਪਹਿਲਾਂ ਟਿਕਾ ਦਿਤਾ ।

ਜੋ ਸਾਹਿਬ ਛੇਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੇ ਕੇ ਸਮੇਂ
ਗੁਰੂ ਸਤਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੀ ਉਮਰ ੧੪ ਬਰਖ ੨ ਮਹੀਨੇ ੩ ਦਿਨ ਕੀ ।
੧੭ ਸਤਾਰਾ ਬਰਖ ੬ ਖਟ ਮਾਸ ੧੯ ਉਨ੍ਹੀਸ਼ ਦਿਨ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕਰੀ ।

ਸਾਰੀ ਉਮਰ ੩੧ ਇਕਤੀ* ਬਰਖ ੮ ਮਹੀਨੇ ੨੨ ਦਿਨ ਕੀ
ਅਰ ਕਹੀ ਜੋ ੨੩ ਬਰਖ ੬ ਮਹੀਨੇ ੧੯ ਦਿਨ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਲਿਖੀ ਹੈ ਸੋ
ਜਥਾਰਥ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੈ ਸਾਹਿਬ ਛੇਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕਾ ਜੋਤੀ
ਜੋਤਿ ਸਮਾਣਾਂ ਸੰਮਤ ੧੬੮੫ ਚੌਤ ਸੁਦੀ ੧੦ ਭੂਲ ਕਰ ਜਾਣੀ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ
ਏਸੇ ਲਿਖਿਆ ।

ਸੰਮਤ ੧੭੧੮ ਕਤਕ ਵਦੀ ੯ ਆਦਿਤਵਾਰ ਖਟ ਘੜੀ ਦਿਨ
ਰਹੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਬਿਖੈ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣਾ ਭਇਆ ।

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੭

—○—

*ਆਪ ਦੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਸੰਮਤ ੧੬੮੬ ਤੋਂ ਗਿਣ ਕੇ,
੨੧ ਵਰ੍ਹੇ ੮ ਮਹੀਨੇ ੨੨ ਦਿਨ ਬਣਦੀ ਹੈ। ੨(ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ)

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੮

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸਨ ਸਾਹਿਬ ਕੁਲ ਸੋਢੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗਾਇ ਕੇ
ਘਰ ਮਾਤਾ ਕ੍ਰਿਸਨ ਕੌਰ ਕੇ ਉਦਰ ਤੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਬਿਖੈ ਸੰਮਤ ੧੭੧੩
ਸਾਵਣ ਵਦੀ ੧੦ ਕਰਕ ਕਾ ਨੌਮਾ ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ ਬੁਧਵਾਰ ਪੁਨਰਬਸ
ਨਿਛੜ੍ਹ ਸਾਵੇ ਸਤ ਘੜੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਜਨਮ ਭਯਾ।

ਟਿਕੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਮਰ ਪਾਂਚ ਬਰਖ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ੧੬ ਦਿਨ ਕੀ
ਬੀ। ਸਾਹਿਬ ਸਤਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੇ ਤੇ
੧੪ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾ ਸਮਤ ੧੭੧੮ ਅਸੂ ਸੁਦੀ ੧੦ ਦਸੰਬੰਦੀ ਦੁਸ਼ਹਰੇ
ਕੇ ਦਿਨ ਟਿਕਾ ਦਿਤਾ।

ਦਿਲੀ ਗਏ। ਇੰਦ੍ਰਪੁਸਥ ਕੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਬਸਤੀ ਤੋਂ ਡੂੰਡ ਕੋਸ
ਬਾਹਰ ਦਖਣ ਓਰ ਜੈ ਸਿੰਘ ਪੁਰੇ ਨਾਮ ਬਸਤੀ ਤੇ ਨਿਕਟ ਬੰਗਲਾ ਨਾਮ
ਕਟਕੈ ਗੁਰ ਅਸਥਾਨ ਬਿਖੈ ਜੋ ਛੇਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਡੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਦਿਲੀ
ਵਾਲੋਂ ਕੇ ਕਹੇ ਮੁਜਥ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਸਵਾਈਂ ਨੇ ਓਹ ਭੂਮਕਾ ਭੇਟ
ਕਰੀ ਥੀ ਬਿਰਾਜੇ।

ਟਿਕੇ ਥੇ ੨ ਦੇ ਬਰਖ ੪ ਮਹੀਨੇ ਚਾਰ ਦਿਨ ਅਰ ਸਾਹਿਬ
ਸਤਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੇ ਤੇ ਦੇ ਬਰਖ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਉਨ੍ਹੀ
ਦਿਨ ਪਾਛੇ ਦਿਲੀ ਬਿਖੈ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣਾ ਭਯਾ। ਸੰਮਤ ੧੭੧੮ ਕੁਝ ਚੇਤ
ਸੁਦੀ ੧੪ ਚਉਦਸ ਬੁਧਵਾਰ ਦੇ ਪਹਰ ਦੇ ਘੜੀ ਰਾਤ ਗਈ। ਪੂਰਨਮਾਸੀ
ਕਉ ਜਮਨਾ ਨਿਕਟ ਤਿਲੋਖਰੀ ਨਾਮ ਅਸਥਾਨ ਬਾਰਾਂ ਪੁਲ ਨਦ ਕੇ
ਉਤਰ ਤਟ ਸਹਰ ਤੇ ਚਾਰ ਕੋਸ ਬੰਗਲੇ ਤੇ ਦੇ ਕੋਸ ਸਸਕਾਰ ਹੋਇਆ।

ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਦੇਹ ਕੀ ੭ ਸਪਤ ਬਰਖ ੮ ਅਸਟ ਮਾਸ
੧੮ ਦਿਨ ਕੀ।

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੮

†ਦੇਖੋ ਫੁਟਨੋਟ *ਪੰਨਾ ੪੯

ਫੰਸੰਮਤ ੧੭੧੮ ਵਿਚ ਤਾਂ ਅੱਠਵੇਂ ਪਾਤਿਸਾਹ ਗੁਰ-ਗਦੀ
ਬਿਰਾਜੇ ਸਨ। ਸੰਮਤ ੧੭੨੧ ਚਾਹੀਏ।

ਇ: ਪ: ੬ ੩.

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੯

ਨੌਮੇ ਪਾਤਿਸਾਹ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਕੁਲ ਸੋਫੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਵਿੰਦ
ਕੇ ਧਾਮ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਕੇ ਉਦਰ ਤੇ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ ਮਧ ਸੰਮਤ ੧੬੭੮
ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ਦੂਜ ਬ੍ਰਿਸਚਕ ੨੧ ਇਕੀਮਾ ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ। ਦੂਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ
ਮੈ ੧੯ ਉਨੀਸਵਾਂ ਸੁਕ੍ਰਵਾਰ ਬਿਸਾਥਾ ਨਿਛੜ ਢੂਢ ਪਹਰ ਰਾਤ
ਰਹਿਤੀ ਜਨਮ ਭਯਾ।

ਬਿਵਾਹ ਹੋਆ ਸੁਭਿਖਿਯਾਂ ਖੜੀਆਂ ਕੇ ਘਰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਤੇ
ਜੰਵ ਚੜ੍ਹੀ ਸੰਮਤ ੧੬੮੬ ਅਸੂ ਕੀ ਚਾਂਦਨੀ ਪੰਚਮੀ ਬਿਖੈ
ਮਹਲ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਆਈ।

ਟਿਕੇ ਕੇ ਸਮੇ ਉਮਰ ੪੩ ਬਰਖ ੪ ਮਾਸ ੧੩ ਦਿਨ ਕੀ।
ਸਾਹਿਬ ਅਠਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੇ ਕੇ ਸਮੇ
ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ ਬਚਨ ਕਰਕੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦਿਤੀ। ਗੁਰਾਸਨ ਪਰ
ਬਿਰਾਜਤੇ ਹੀ ਧੀਰਮਲ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਤੇ ਤੀਰਬਾ ਕਉ ਗਮਨ ਕੀਆ
ਮਹਿਲਾਂ ਸਮੇਤ। ਸੰਮਤ ੧੭੨੨ ਸਤਾਰਾਂ ਸੌ ਬਾਈ ਮੈ।

ਪੁੜ੍ਹ ਏਕ ਸਾਹਿਬ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ। ਇਨ ਕੇ ਜਨਮ ਕਾ ਸੰਮਤ
ਆਦਿਕ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੀ ਠੋਰ ਲਿਖਾਂਗੇ।

੧੦ ਬਰਖ ੭ ਸਪਤ ਮਾਸ ੨੧ ਇਕੀਸ ਦਿਨ ਗੁਰਯਾਈ
ਕੇ ਸੰਘਾਸਨ ਪਰ ਬਿਰਾਜੇ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਸਰੀਰ ਕੀ ਪਛ ਚੌਰੰਜਾ
ਬਰਸ ੪ ਚਾਰ ਦਿਨ। ਦਿੱਲੀ ਬਿਖੈ ਆਠ ਦਿਨ ਕੋਤਵਾਲੀ ਚਬੂਤਰੇ
ਕੇ ਅੰਦਰ ਕੋਠੜੀ ਮੈ ਦਿੱਲੀ ਵਾਲੇ ਤੁਰਕ ਕੇ ਬੈਠਾਏ ਹੋਏ ਬੈਰਾਜੇ ਰਹੇ
ਪਸਚਾਤ ਸੰਮਤ ੧੭੩੨ ਸਤਾਰਾਂ ਸਉ ਬਤੀਸਾ ਮੰਘਰ ਸੁਦੀ ਪ
ਬ੍ਰਿਸਪਤਵਾਰ ਦੇ ਪਹਰ ਦੋ ਘੜੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਏਕ ਘੜੀ ਬਜ ਲਈ ਥੀ
ਦੁਸਰੀ ਕੇ ਅਮਲ ਮੈ ਬਾਹਰ ਕੂਪ ਪਰ ਇਸਨਾਨ ਕਰਕੇ ਜੋਤੀ
ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ।

ਉਸ ਅਸਥਾਨ ਅਥ ਬਰਤਮਾਨ ਮੈ ਗੁਰਅਸਥਾਨ ਹੈ; ਸੀਸਰੰਜ
ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ। ਸੀਸਰੰਜ ਸੰਗਾਯਾ ਕਾਹੇ ਤੇ। ਜੋ ਗੁਰਾਂ ਕਾ ਸੀਸ ਉਸ

ਇ: ਪ: ੬੪.

੧੧੧.

ਉਸ ਠੌਰ ਲਗਿਆ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਜੋ ਸੀਸ ਉਹਾਂ ਰਹਾ। ਕਿੰਤੂ ਸੀਸ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦਸਮੀ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਕੇ ਪਾਸ ਆਇਆ। ਸੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਗੁਰ-ਅਸਥਾਨ ਬਣਾਇਆ। ਅਰ ਸਰੀਰ ਦਿਲੀ ਵਾਲਿਆਂ ਸਿਖਾਂ ਅਰ ਨਿਗਾਹੀ ਲਬਾਣੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਨੇ ਸਹਰ ਤੇ ਭੈਵ ਕੋਸ ਦਖਣ ਉਰ ਰਕਾਬਰੰਜ ਅਸਥਾਨ ਮੈਂ ਸਸਕਾਰ ਕੀਆ ਜੋ ਅਥ ਗੁਰ-ਅਸਥਾਨ ਰਕਾਬਰੰਜ ਕਰਕੈ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਅਰ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਜਬ ਭਾਣਾ ਵਰਤਾਯਾ। ਤਬ ਗੁਰਦਿਤੇ ਰਮਦਾਸ* ਨੈ ਜੋ ਬਾਬੇ ਬੁਢੇ ਚਾਮਦਾਸ ਕਾ ਪੜੋਤਾ ਸੀ ਹੀਰੇ ਕੀ ਕਣੀ ਚਾਟ ਕਰ ਦੇਹ ਕਾ ਤਿਆਗ ਕੀਯਾ। ਇਹ ਗੁਰ-ਸਬਦ ਪੜ੍ਹੁ ਕਰ -

ਜਿਸ ਪਿਆਰੇ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ਤਿਸ ਆਗੈ ਮਰ ਚਲੀਐ ॥
ਧ੍ਰਿਗ ਜੀਵਣ ਸੰਸਾਰ ਤਾਕੇ ਪਾਛੈ ਜੀਵਣਾ ॥
ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਦ

—○—

*'ਰਮਦਾਸ' ਯਾਨੀ ਰਾਮ-ਦਾਸ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਸੇਵਕ। ਇਹ ਖਿਤਾਬ ਉਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਥਾਪੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ (ਮਸੰਦਾਂ) ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਇਸੇ ਖਿਤਾਬ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਸਨ। (ਮਾਖਜ਼ਿ ਤੂਰੀਖਿ ਸਿੱਖਾਂ-ਫਾਰਸੀ-ਪੰਨਾ ੩੪ ਤੇ ੪੬)

ਇ: ਪ: ਈ ਪ.

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੧੦

ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ । ਸੋਢੀ ਕੁਲ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਕੇ
ਧਾਮ । ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਕੇ ਉਦਰ ਤੇ ਪਟਣੇ ਸਹਰ ਬਿਖੈ ਸੰਮਤ ੧੭੨੨
ਸਤਾਰਾਂ ਸਉ ਬਾਈਆ ਪੇਹ ਸੁਦੀ ॥ ਸਪਤਮੀ ਧਨ ਕਾ ੧੯੯ ਉਨੀਸਵਾਂ
ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ ਰਵਿਵਾਰ ਧਨਿਸਟਾ ਨਿਛੱਤ੍ਰ ਕੇ ਤੀਸਰੇ ਚਰਨ ਮੈਂ ਸਵਾ
ਪਹਰ ਰਾਤ ਰਹਤੀ ਜਨਮ ਭਯਾ । ਅਰ ਕਹੋਂ ਸੰਮਤ ੧੭੧੯ ਸਤਾਰਾ ਸਉ
ਅਠਾਰੁਮਾ । ਅਰੁ ਕਹੀ ਛਬੀਸਵਾਂ* ਅਰੁ ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ ਤੇਰਵਾਂ ਆਦਿਕ
ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਸੁ ਜਥਾਰਥ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਜੁਗਤਿ ਤੇ ਜੋ ਸਾਹਿਬ
ਤੀਰਥਾਂ ਕਉ ਸਾਹਿਬ ਅਠਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣ ਅਰੁ
ਗੁਰਿਆਈ ਪਦਵੀ ਪਾਵਣ ਪੀਛੇ ਗਏ ਹੈਂ । ਸੇ ਸਾਹਿਬ ਅਠਮੀ
ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕਾ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣ ਸਤਾਰਾ ਸਉ ਇਕੀਹੇ ਮੈਂ
ਨਿਸਚਿਤ ਭਇਆ ਹੈ । ਅਰ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਜਨਮ ਭੀ ਤੀਰਥ ਜਾਤ੍ਰਾ
ਬਿਖੈ ਹੀ ਪਟਣੇ ਮੈਂ ਨਿਸਚਿਤ ਹੀ ਹੈ । ਅਰ ਸਤਾਰਾ ਸਉ ਛਬੀਹਾ ਭੀ
ਨਹੀਂ ਬਣਤਾ ਕਿਉਂ ਐਸੇ ਹੋਵੈ ਤਉ ਸਾਹਿਬ ਨੌਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ
ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੇ ਕੇ ਸਮੇਂ ਉਮਰ ਖਟ ਬਰਖ ਕੀ ਹੋਤੀ ਹੈ । ਅਰ
ਸਾਹਿਬ ਨੌਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਆਪ ਬੰਗਾਲੈ ਤੇ ਉਪਰ ਉਪਰ ਆਨੰਦਪੁਰੇ
ਆਇ ਬਿਰਾਜੇ ਹੈਂ । ਅਰ ਮਹਲ ਅਰ ਸਾਹਿਬ ਦਸਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ
ਪਟਣੇ ਬਿਖੈ ਰਹੇ ਹੈਂ । ਜਬ ਸਾਹਿਬ ਨੌਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਨੇ ਪਟਣੇ ਤੇ
ਅਨੰਦਪੁਰ ਬੁਲਾਏ ਹੈਂ ਤਥ ਕਾਂਸੀ ਅਰ ਨਾਨਕ ਮਤੇ ਹਰਿਦਾਰ ਕੋ
ਕਪਾਲ ਮੇਚਨ ਕੇ ਰਾਹ ਲਖਨੌਰ ਜੋ ਅੰਬਾਲੇ ਤੇ ਤੀਨ ਕੋਸ ਹੈ ਉਹਾਂ ਭੀ
ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਬਿਰਾਜ ਕਰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੌਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਪਾਸ
ਆਏ ਹੈਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੀਰ ਆਦਿਕ ਬਿਦਿਆ ਮੈਨਿਪੁਨ ਥੇ । ਅਰ ਸਾਹਿ ।

*ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੭੨੬ ਵਰਤਮਾਨ ਤੇ ੧੭੨੫ ਗਤਿ ਹੀ
ਠੀਕ ਹੈ । ਵੇਰਵੇ ਲਈ ਦੇਖੋ ਇਸੇ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪੰਨਾ ੫੨ ਤੇ ੫੪ ਦੇ
ਛੁੱਟ-ਨੋਟ ।

੧੧੩.

ਨੌਮੀ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਵਣੇ ਕੇ ਸਮੇਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦਿਵਾਨ ਲਗਾਇ ਕਰ ਸਾਹਿਬ ਕੇ ਸੀਸ ਕੇ ਲਿਆਵਣੇ ਕੀ ਆਗਿਆ ਜੋ ਸਿਖਾਂ ਕਉ ਕਰੀ ਅਰ ਸੀਸ ਮੰਗਵਾਇ ਕਰ ਯਥਾ ਜੋਗ ਸਸਕਾਰ ਕੀਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਮਰ ਦਸ ਬਰਸ ਤੇ ਕਮਤੀ ਨਹੀਂ ਥੀ। ਯਾ ਤੇ ਨਿਸਚਿਤ ਹੈ ਜੋ ਜਨਮ ਕਾ ਸੰਮਤ ੧੭੨੨ ਸਤਾਰਾ ਸਉ ਬਾਈਸਾ ਹੀ ਹੈ। ਟਿਕੇ ਸਮੇਂ ਜੋ ਉਮਰ ਸਾਹਿਬ ਨੌਮੀ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਨੇ ਦਿਲੀ ਜਾਵਣੇ ਕੇ ਸਮੇਂ ਭਾਵਨਾ ਕਰਕੇ ਅਰ ਪਾਛੇ ਉਹਾਂ ਤੇ ਭੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੇ ਕੇ ਸਮੇਂ ਕੀਆ। ਦੋ ਨਉ ਬਰਖ ੫੧ ਗਿਆਰਾ ਮਹੀਨੇ ੨੯ ਅਠਾਈ ਦਿਨ ਕੀ ਥੀ।

ਪਹਿਲਾ ਬਿਵਾਹ ਸੰਮਤ ੧੭੩੦ ਜੇਠ ਕੀ ਪੰਧਰਵੀ ਸਾਹਿਬ ਨੌਮੀ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਕੇ ਹੋਤੇ ਜੀਤੇ ਜੀ ਆਈ। ਸੁਭਿਖਿਆ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕੇ ਘਰ ਲਹੌਰ ਕੀ ਵਾਸੀ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਕੇ ਪਾਸ ਲਹੌਰ ਕਲਪ ਕਰ ਫੇਰੇ ਭਏ। ਕਿਉਂਕਿ ਜੀਤੇ ਜੀ ਕਾ ਪਿਤਾ ਕਹਿਤਾ ਥਾ ਮੈਲਹੌਰ ਫੇਰੇ ਦੇਣੇ ਹੈਂ। ਯਾ ਤੇ ਲਹੌਰ ਨਾ ਗਏ। ਇਹ ਉਪਾਇ ਕੀਆ। ਅਰੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪੁਣਾਲੀ ਬਿਖੈ ਪਹਿਲਾ ਬਿਵਾਹ ਸੰਦਰ ਸਰੂਪ ਕਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਅਰ ਦੂਸਰਾ ਬਿਵਾਹ ਜੀਤੇ ਜੀ ਕਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਪਰੰਤੁ ਸੰਮਤ ਆਦਿਕ ਕਛੁ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ। ਅਰੁ ਦੂਸਰੀ ਬਿਖੈ ਸੰਮਤ ੧੭੪੩ ਮਘੂ ਕੀ ੩੦ ਵੀ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਜੀਤੇ ਜੀ ਕੇ ਬਿਵਾਹ ਕਾ ਦਿਨ। ਪਰ ਸਹੀ ਇਹ ਹੈ ਜੋ ਪਹਿਲਾ ਬਿਵਾਹ ਜੀਤੇ ਜੀ ਕਾ। ਦੂਸਰਾ ਬਿਵਾਹ ਡੋਲਾ ਦਿਤਾ ਕੁਮਰਾਵਾਂ ਸਿਖਾਂ ਨੈ ਸੰਦਰ ਸਰੂਪ ਜੀ ਆਈ। ਸੰਮਤ ੧੭੪੩ ਬਿਖੈ। ਫੇਰੇ ਅਨੰਦਪੁਰ* ਲੀਏ।

ਤੀਸਰਾ ਬਿਵਾਹ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਰਵਤਾਸ ਕੀ ਵਾਸੀ ਰਿਖਰਾਵ ਜਾਤਿ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਨੈ ਡੋਲਾ ਦਿਤਾ। ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਆਈ। ਅਰ ਇਕ ਜਾਗਾ ਸੰਮਤ ੧੭੫੮ ਦੇਖਿਆ ਹੈ। ਅਰ ਦੂਸਰੀ ਬਿਖੈ ਸੰਮਤ ੧੭੪੪ ਅਸੂ ਕੀ ਦਸਮੀ। ਇਹ ਤੀਨ ਮਹਲ।

*ਇਸ ਵਰ੍ਹੇ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਂਵਟੇ ਸ਼ਹਰ ਵਿਰਾਜ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਨੰਦਪੁਰ' ਉਥੋਂ ਮੁੜ ਕੇ ਸੰਮਤ ੧੭੪੬ ਵਿਚ ਬੱਧਾ ਸੀ। (ਵਿਚਿੱਤ੍ਰ ਨਾਟਕ—‘ਅਪਨੀ ਕਥਾ’, ਅਧਿਆ ਦੋ—ਫੰਦ ੩੬)।

੧੧੪.

ਪੁੜ੍ਹ ਚਾਰ। ਪਾਂਚਵਾਂ ਪੁੜ੍ਹ ਰੜ੍ਹਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੋ ਪਹਲਾ ਸਾਹਿਬਜਾਦਾ ਮਾਤਾ ਜੀਤੇ ਜੀ ਤੇ ਸੰਮਤ ੧੭੪੩^{*} ਮਾਘ ਕੀ ਤੀਸਵੀ ਸੁਕ੍ਰਵਾਰ ਮਾਘ ਕੀ ਸੁਦੀ ਪੁੜ੍ਹ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਨਮੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਮੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਿਖੈ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਤੇ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਅਰ ਤੀਨੇ ਸਾਹਿਬਜਾਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀਤੇ ਜੀ ਤੇ ਲਿਖੇ ਹੈਂ। ਪਰੰਤੁ ਹੈਂ ਚਾਰੇ ਸਾਹਿਬਜਾਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀਤੇ ਜੀ ਤੇ ਹੀ। ਅਰ ਪਚਮਾ ਸਾਹਿਬਜਾਦਾ ਲਬਾਣੀ ਸਿਖ ਨੈ ਰੜ੍ਹਾਯਾ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਕੇ ਹਜੂਰ। ਸੋ ਇਸ ਕੀ ਸਾਖੀ ਪਿਛੇ ਲਿਖਾਂਗੇ।

ਅਰ ਦੂਸਰਾ ਸਾਹਿਬਜਾਦਾ ਸੰਮਤ ੧੭੪੭ ਚੇਤ ਕੀ ਇਕੀਸਵੀ[†] ਮੰਗਲਵਾਰ ਤਿਥ ਸਪਤਮੀ ਸੁਦੀ ਵੱਡੀ ਅਨਿਸਚਿਤ। ਮਾਤਾ ਜੀਤੇ ਜੀ ਤੇ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜਨਮਿਆ ਅਨੰਦਪੁਰ।

ਪੁਨਾ ਸੰਮਤ ੧੭੫੩ ਮੰਘਰ ਕੀ ਛਠਵੀ ਰਵਿਵਾਰ ਦੇ ਘੜੀ ਰਾਤ ਗਈ ਮੰਘਰ ਸੁਦੀ ਏਕਮ ਮਾਤਾ ਜੀਤੇ ਜੀ ਤੇ ਜੇਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜਨਮ ਲੀਆ ਆਨੰਦਪੁਰ ਬਿਖੈ।

ਉਪਰੰਤ ਸੰਮਤ ੧੭੫੫ ਫਗਣ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਬੁਧਵਾਰ ਫਗਣ ਵੱਡੀ ੧੧ ਅਨੁਰਾਧਾ ਨਿਛੱਤ੍ਰ ਬਿਖੈ ਫਤੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਨਮੇ।

ਅਰ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਵਿਸਾਖ ਕੀ ਪਹਿਲੀ ਖਾਲਸਾ ਉਪਜਿਆ ਕੇਸ ਗੜ੍ਹ।

ਪਸਚਾਤ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਪੋਹ ਕੀ ਸਾਤਵੀਂ ਸੋਮਵਾਰ ਡੇਢ ਪਹਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਮਾਤਾ ਜੀਤੇ ਜੀ ਸਮਾਈ ਅਨੰਦਪੁਰ। ਜਹਾਂ ਦੇਹ ਕਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਆ ਸੋ ਅਸਥਾਨ ਅਥ ਅਗਮਪੁਰਾ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ।

ਪੁਨਹ ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਮੰਘਰ ਕੀ ਸਤਾਰੂਵੀਂ ਵੀਰਵਾਰ ਦੁਇ ਘੜੀਆਂ ਦਿਨ ਰਹੇ ਤੇ ਚਮਕੌਰ ਜੁਧ ਬਿਖੈ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਉਨੀਸ਼ਕੁ ਬਰਖ ਡੇਢ ਮਹੀਨੇ ਘਟ ਕੀ ਉਮਰ ਅਰ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਪੰਦਰਾ ਬਰਖ ਸਤ ਮਹੀਨੇ ਛਬੀਸ ਦਿਨ ਕੀ ਉਮਰ ਮੈ। ਦੋਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜਾਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੁਏ।

*ਦੇਖੋ ਛੁੱਟ ਨੋਟ ਪੰਨਾ ੫੬।

+ਦੇਖੋ ਛੁੱਟ ਨੋਟ ਪੰਨਾ ੫੭।

ੳਸੰਮਤ ੧੭੬੬ ਦਾ ਜਨਮ ਮੰਨਕੇ ਸੋਲਾਂ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ।

ਅਰੁ ਦੇ ਸੈ ਬਾਈਸ ਸਿੰਘ ਸਾਬ ਚੜ੍ਹੇ ।

ਅਰ ਸਾਹਿਬਜਾਦੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੀ ਬਾਰਤਾ ਜੋ ਲਥਾਣੇ ਸਿਖ
ਨੈ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਸਾਹਿਬ ਕਉ ਦਿੱਲੀ ਮੈਂ ਚੜ੍ਹਾਯਾ ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ—
ਕਿ ਜਬ ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ਅਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀਂ ਕਉ ਦਿੱਲੀ ਮੈਂ ਛੋਡ ਕਰ
ਸਾਹਿਬ ਦਖਣ ਕਉ ਤਜਾਰ ਭਏ ਤਬ ਦੋਨੋ ਮਹਲਾਂ ਨੇ ਸੰਤਾਨ ਮਾਂਗੀ ।
ਬਚਨ ਹੋਇਆ ਇਹ ਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਸੰਤਾਨ ਹੀ ਹੈ ! ਮਹਲਾਂ ਨੇ
ਫਿਰ ਬੇਨਤੀ ਕਰੀ । ਫਰਮਾਯਾ ਮਾਨਤੇ ਨਹੀਂ ! ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਕਉ
ਬਚਨ ਹੁਆ ਖਾਲਸਾ ਤੇਰੀ ਗੋਦੀ ਪਾਇਆ ! ਇਹ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਭਈ
ਮਥਾ ਟੇਕਿਆ । ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ਕੇ ਹਠ ਕਰਕੇ ਬਚਨ ਕੀਆ ਆਵੇਗਾ !
ਪਰੰਤੁ ਦੁਖ ਦੇਵੇਗਾ ! ਸੋ ਇਕ ਲੁਥਾਣੇ ਨੇ ਬਾਲਕਾ ਭੇਟ ਕੀਆ । ਜੋ
ਨਖਸਿਖ ਸਾਹਿਬਜਾਦੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਤ ਮਾਨੇ ਵਹੀ ਹੈ । ਮਾਤਾ
ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਨੈ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਰੱਖਿਆ । ਅਰੁ ਸਾਹਿਬਜਾਦੇ ਵਤ
ਅਧਿਕਾਰ ਦੀਆ ਪਰ ਬਚਨ ਸਾਰ ਮਾਤਾ ਕੀ ਅਵਗਿਆ ਕਰੈ ।
ਸਾਹਿਬ ਖਾਸ ਕਮਰ ਕੇ ਸਸਤ੍ਰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਕਉ ਬਖਸ ਗਏ ਥੇ ਦੋ
ਕਟਾਰ ੨ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਏਕ ੧ ਏਕ ਖੰਜਰ ੧ ਏਕ ਪੇਸ ਕਬਜ ੧
ਸੀਰਮਾਹੀ ਕੇ ਦਸਤੇ ਅਰ ਮਿਜਾਨ ਕੀ । ਸੋ ਮਾਤਾ ਜੀ ਸੇ ਆਪ
ਸਮਾਵਣੇ ਵਾਸਤੇ ਮਾਂਗੇ । ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਨਾ ਦੀਏ । ਕਹਿਆ ਇਨ ਕਉ
ਮਥਾ ਟੇਕਣਾ ਜੋਗ ਹੈ ! ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਣੀ ਜੋਗ ਨਹੀਂ ! ਓੜਕ ਹੋਤੇ ਹੋਤੇ
ਇਹਾਂ ਤਾਈ ਮਾਤਾ ਜੀ ਅਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਿਖੈ ਬਿਰੋਧ ਭਇਆ ।
ਜੋ ਮਾਤਾ ਜੀ ਬਿਦਾਵੇ ਕੀ ਲਿਖਤ ਲਿਖਵਾ ਲੀਆ । ਅਰ ਬਚਨ ਕੀਆ
ਜੋ ਸਿਖ ਸੰਗਤ ਕੋਈ ਇਸ ਤੇ ਕੰਮ ਨਾ ਰਾਖੈ । ਪਰੰਤੁ ਜੋ ਸੰਗਤ
ਉਸਕੇ ਸਾਬ ਸੀ ਸੋ ਉਧਰ ਭਈ । ਅਰ ਅਜੀਤੀਏ ਕਰ ਪ੍ਰਸਿਧ
ਭਈ । ਪਹਿਲਾਂ ਤਉ ਦਿੱਲੀ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਥੀ ਅਬ ਭੀ ਕਛੁ ਹੈ । ਅਜੀਤ
ਸਿੰਘ ਸਿਕਾਰ ਚੜ੍ਹਾ ਕਰੈ । ਬੰਗਲੇ ਜੀ ਪਾਸ ਏਕ ਬੇਨਵਾ ਫਕੀਰ ਮਲੇਛ
ਅਮਲੀ ਰਹਿਤਾ ਥਾ । ਉਸ ਕਉ ਚਾਰ ਪਾਂਚ ਵਾਰ ਰੁਪਯਾ ਰੁਪਯਾ

੯ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਸਾਬੇ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਤੋਂ ਨਾਂਦੇੜ ਤਕ
ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰਹੇ ਹਨ । ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਵਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ
ਪਹਿਲੋਂ ਦਿੱਲੀ ਟੋਰੇ ਗਏ ਸਨ ।

ਇ: ਪ: ਈ ਦ.

੧੧੬.

ਦੀਆ। ਏਕ ਵਾਰ ਜੋ ਨਾ ਦੀਆ ਉਸ ਨੈ ਦੁਰਬਰਨ ਬੋਲਿਆ। ਸਾਬ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੈ ਉਸ (ਕਉ) ਧੌਲ ਪਛਾ ਕਰਿਆ। ਉਹ ਨਿਰਬਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਥਾ। ਉਸ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਤੁਰਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ *ਫਰਕਸਿਅਰ ਚੌਗਤੇ ਬੀਚ ਤੇ ਗਦੀ ਪਰ ਥਾ। ਉਸ ਨੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਸੇ ਸਾਹਿਬਜਾਦਾ ਮਾਂਗਿਆ। ਅਰ ਖੂਨ ਕਾ ਦਾਵਾ ਕਰਿਆ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਤ ਦਿਖਾ ਦੀਆ। ਤਿਸ ਉਪਰ ਭੀ ਘਰ ਲੁਟਾ। ਫਰਕਸਿਅਰ ਨੇ ਇਹ ਭੀ ਕਹਿਆ ਥਾ ਕਿ ਜੋ ਨੌਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਖੂਨ ਕੀ ਫਾਰਖਤੀ ਦੇਵਹੁ! ਤਉ ਹਮ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਉ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕਹਤੇ! ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੈ ਇਹ ਬਾਤ ਨਾ ਮਾਨੀ। ਤੁਰਕਾਂ ਕੀ ਫੌਜ ਚੜ੍ਹੀ। ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਾਬ ਪਾਂਚ ਸਉਕ ਸਿੰਘ ਥੇ। ਪਾਂਚ ਛਹ ਘੜੀ ਲੜ੍ਹੇ। ਫਿਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਭਾਗ ਕੇ ਜੈ ਸਿੰਘ ਪੁਰੇ ਮੈ ਏਕ ਬੁਹਾਮਣ ਕੇ ਘਰ ਜਾ ਪਯਾ। ਉਸ ਨੇ ਫੜਾ ਦੀਆ। ਤੁਰਕਾਂ ਨੇ ਹਾਥੀ ਕੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਮਸਲਵਾ ਕਰ ਸਹੀਦ ਕਰ ਦੀਆ। ਸੰਮਤ ੧੭੭੫ ਸਤਾਰਾਂ ਸਉ ਪਛੜਾ ਫਗਣ ਦੀ ਬਾਈਸਵੀਂ ਰਵਿਵਾਰਾਂ ਸਹਰ ਤੇ ਦੋ ਕੋਸ ਉੜ੍ਹ ਤਰਫ ਸਬਜੀ ਮੰਡੀ ਕੇ ਪਾਸ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਾ ਡੇਹਰਾ ਹੈ। ਅਜੀਤੀ ਸੰਗਤਿ ਐਤਵਾਰ ਕਉ ਤਹਾਂ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਬ ਦਸਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਵਣੇ ਪੀਛੇ ਦਸ ਬਰਖ ੪ ਮਹੀਨੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਾ ਸਰੀਰ ਰਹਿਆ। ਪਰੰਤੂ ਚਾਰ ਬਰਖ ਪਾਂਚ ਦਿਨ ਗਦੀ ਪਰ ਰਹਿਆ।

ਅਰ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬਜਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਾ ਹੈ। ਉਸਕੀ ਸੰਗਤਿ ਭੀ ਦਿੱਲੀ ਬਿਖੇ ਜੁਦੀ ਹੈ। ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਕੀ ਧਰਮਸਾਲਾ ਭੀ ਸਹਰ ਮੈ ਹੈ ਏਕ ਅਸਥਾਨ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਕਾ ਮਬਰਾ ਬਿਖੇ ਹੈ। ਏਕ

*ਫਰੁਖਸੀਅਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ੧੯੮੮ ਮਾਘ ੧੭੬੮ ਬਿ: ਨੂੰ ਤਖਤ ਤੇ ਬੈਠਾ ਤੇ ੨੦ ਫਗਣ ੧੭੭੫ ਬਿ: ਨੂੰ ਕੈਦ ਤੇ ਅੰਨ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

+ਸੰਮਤ ੧੭੭੫ ਨੂੰ ਜੇ 'ਗਤਿ' ਮੰਨੀਏ, ਤਾਂ ੨੨ ਫੱਗੁਣ ਵੀਰਵਾਰੇ ਸੀ; ਜੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮਝੀਏ ਤਾਂ ਮੰਗਲਵਾਰਾ। ਐਤਵਾਰ ਦੋਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ੨੨ ਫੱਗੁਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਆਂਦਾ! ਨਾਲੇ ੨੨ ਫੱਗੁਣ ੧੭੭੫ (ਗਤਿ) ਨੂੰ ਫਰੁਖਸੀਅਰ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਤਖਤ-ਸਾਹੀ ਪਰ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਤਿਬਿ-ਸੰਮਤ ਗਲਤ ਜਾਪਦੇ ਹਨ।

ਇ: ਪ: ੧੦.

੧੧੭.

ਸਥਾਨ ਬੁਰਾਨਪੁਰ ਹੈ ਭਾਰਾ। ਇਹ ਸਾਹਿਬਜਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਚਾਰੇ
ਸਾਹਿਬਜਾਦਿਆਂ ਤੇ ਜੁਦਾ ਹੈ।

ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੇ ਸਹੀਦ ਹੋਣੇ ਪੀਛੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਬੰਗਲੇ
ਤੇ ਮਾਤਾ ਸੰਦਰੀ ਅਰ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਕਉ ਚੋ ਰਾਮ ਵਕੀਲਪੁਰੇ
ਕਰਕੇ ਜੋ ਨਵੇਂ ਸਹਰ ਕੀ ਕੰਧੋਂ ਹੇਠ ਹੈ ਅਗਨੋਜ ਕੂਟ ਮੈ। ਅਰ ਜਥ
ਬਹੁਤ ਬਸਤਾ ਥਾ। ਤਹਾਂ ਲੇ ਆਏ। ਏਕ ਹਵੇਲੀ ਸੰਗ ਸੁਰਖ ਕੀ
ਇਮਾਰਤ ਕੀ ਉਮਦੀ ਬਣਾਇ ਕਰ ਦੇਵੇਂ ਮਾਤਾ ਕਉ ਬਿਰਾਜਮਾਨ
ਕੀਆ। ਅਥ ਓਹ ਅਸਥਾਨ ਮਾਤਾ ਜੀ ਕੀ ਹਵੇਲੀ ਕਰਕੇ ਗੁਰਦੂਰਾ
ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ। ਓੜਕ ਪਰਯੰਤ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਉਹਾਂ ਹੀ ਰਹੇ ਹੈਂ। ਅਰ
ਸਾਹਿਬ ਦਸਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣ ਪੀਛੇ ਦੇਨੇ ਮਾਤਾ ਕੇ
ਸਰੀਰ ਚਾਲੀਸ ਚਾਲੀਸ ਬਰਸ ਰਹੇ ਹੈਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਕੇ
ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਸਿਖਾਂ ਕੇ ਨਾਮ ਕੇ ਸੰਮਤ ੧੯੦੩ ਅਠਾਰਾ ਸਉ ਤੌਨ
ਦੇਖਣੇ ਮੈ ਆਏ ਹੈਂ। ਪਸਚਾਤ ਮਾਤਾ ਸੰਦਰੀ ਕੇ ਸਮਾਣੇ ਕਾ ਦਿਨ
ਇਕਾਦਸੀ ਹੈ। ਅਰ ਦੇਵੇਂ ਮਾਤਾ ਕੇ ਸਰੀਰੋਂ ਕਾ ਦਾਹ ਸੰਸਕਾਰ ਗੁਰੂ
ਅਠਮੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਕੇ ਅਸਥਾਨ ਪਾਸ ਬਾਰਾਨਪੁਰੇ ਤਿਲੋਖਰੀ ਮੈ ਭਏ
ਹੈਂ। ਉਹਾਂ ਹੀ ਦੇਨੇ ਦੇਹਰੇ ਹੈਂ।

ਅਰ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜਾਦੇ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ* ਨੇ ਉਥੁੰਹਾਂ ਬਰਖ ਕੀ ਉਮਰ

*ਬਾਬਾ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੇ ਕਥਨ
ਅਨੁਸਾਰ ਜੰਗ ਚਮਕੋਰ ਵਿਚ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਚੀਰਦੇ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ
ਨਿਕਲ ਗਏ ਸਨ। ਸੰਮਤ ੧੯੬੪ ਦੇ ਕੱਤਿਕ ਮਹੀਨੇ, ਗੁਰੂ ਪਿਤਾ
ਜੀ ਨੂੰ ਆਗਰੇ ਜਾ ਮਿਲੇ ਸਨ। ('ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸੋਭਾ' ਪੰਨਾ ੨੧,੯੬)

ਅਗਾੜੀ ਦੱਖਣ ਪਿਆਨੇ ਸਮੇਂ ਪਿਤਾ-ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਹਮਰਕਾਬ
ਸਨ। ਵੈਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੯੬੫ ਵਿਚ ਚਿਤੌੜ ਗੜ੍ਹ ਵੇਖਣ ਗਏ; ਉਥੋਂ
ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਾਹੂੰਆਂ ਨਾਲ ਜੁੱਧ ਕਰਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ। ਦੇਖੋ ਮੌਕੇ
ਦੀਆਂ ਰਾਵਾਹੀਆਂ—‘ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸੋਭਾ’ ਪੰਨਾ ੮੭ ਤੇ ‘ਮਾਖਜ਼ਿ ਤੂਹੀਖਿ
ਸਿੱਖਾਂ’, ਫਾਰਸੀ-ਪੰਨਾ ੭੬ ਤੇ ੮੦ ਤੱਕ।

ਹਾਂ, ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ—ਜੋ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੇ ਦੱਸੇ +

ਇ: ਪ: ੨੧.

੧੧੮.

ਮੈ। ਅਰ ਫਤੇ ਸਿੰਘ ਸਾਤ ਬਰਖ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਘਾਟ ਕੀ ਉਮਰ ਮੈਂ ਸੰਮਤ
੧੯੬੨ ਪੋਹ ਕੀ ਤੀਸਰੀ ਮੰਗਲਵਾਰ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਮਲੇਛੋਂ
ਨੈ ਫਿਟਮੁਹੀ ਸਰਹੰਦ ਬਿਖੇ ਉਦਰ ਚਾਕ ਕਰਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰੇ। ਅਰ
ਸਰੀਰੋਂ ਕੋ ਸਸਕਾਰ ਸਿਖਾਂ ਨੈ ਪੁਲਾਂ ਪਾਸ ਸਹਰ ਤੇ ਬਾਹਰ ਕਰੇ। ਉਸ
ਅਸਥਾਨ ਕਾ ਨਾਮ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਅਰ ਦੇਹਰੇ ਅੰਤਰ ਜਹਾਂ ਸਰੀਰ ਛੂਟੇ
ਹੈ। ਉਹਾਂ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਉ ਫਤੇ ਗੜ੍ਹ ਕਹਤੇ ਹੈ।

ਅਰ ਉਸੀ ਦਿਨ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਹੀਰੇ ਕੀ ਕਣੀ ਚਾਟਕੈ ਪੋਤ੍ਰਿਆਂ
ਕੇ ਬਿਧੇਗਾ ਮੈਂ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਕੀਆ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਕਾ ਦੇਹਰਾ ਭੀ
ਫਤੇਗੜ ਸਾਹਿਬਜਾਦੋਂ ਕੇ ਦੇਹਰੇ ਪਾਸ ਹੈ।

ਅਰ ਬੰਦੇ ਕੀ ਬਾਰਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਬ ਦਸਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ
ਕਾ ਭੇਜਿਆ ਹੂਆ। ਸਾਹਿਬਜਾਦੋਂ ਕਾ ਬਦਲਾ ਲੇਣੇ ਕਉ ਸਿਰਹੰਦ ਕੀ
ਤਰਫ ਆਇਆ। ਬਹੁਤ ਮਲੇਛ ਨਾਸ ਕਰੇ। ਬਚਨ ਬਾ ਬੰਦੀ ਨਾ
ਕਰੀਓ! ਅਰਥ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾ ਬਿਵਾਹੀਓ! ਭਾਵੀ ਬਸ ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਰੀ।
ਯਾ ਤੇ ਤੁਰਕਾਂ ਕੇ ਬਸ ਆਇਆ। ਲੋਹ ਗੜ੍ਹ ਬਿਖੇ ਘਿਰ ਗਿਆ।
ਰਾਜੇ ਜੋ ਮਲੇਛੋਂ ਕੇ ਭੇਜੇ ਬੰਦੇ ਉਪਰ ਆਏ ਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾ ਭੇਜਿਆ ਦਿਲੀ
ਪਹੁਚਾ। ਉਹਾਂ ਤੁਰਕਾਂ ਨੇ ਕੋਤਵਾਲੀ ਚਥੂਤਰੇ ਪਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦਸਮੀ
ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੇ ਤੇ ਦੋ ਬਰਖ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਆਠ
ਦਿਨ ਪੀਛੇ ਫਰਕਸਿਅਰ ਕੇ ਵਖਤ ਮੈਂ ਸੰਮਤ ੧੯੬੪ ਫਗੁਣ ਸੁਦੀ

+ ਅਨੁਸਾਰ, ਤੀਜੇ ਸਾਹਿਬਜਾਦੇ ਸਨ—ਸਰਹੰਦ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਗਏ।

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸੋਭਾ ਪੰਨਾ ੨੨-੩)

ਐਪਰ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਨਵਾਬ ਵਜੀਰ ਖਾਂ ਦੀ ਇਕ ਰੋਪੋਟ-
ਜੇ ਐਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਗਈ ਸੀ, ਵਡੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਸਿਰਫ ਇਕ
ਸਾਹਿਬਜਾਦੇ (ਬਾਬਾ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਦਾ ਸਰਹੰਦ ਪਹੁੰਚਣਾ ਦਸਦੀ
ਹੈ। (ਮਾਖਜ਼ਿ ਤੂਹਾਰੀਖਿ. ਸਿੱਖਾਂ-ਫਾਰਸੀ-ਪੰਨਾ ੨੪ ਸਤਰ ਚੌਥੀ)
ਇਸ ਤੋਂ ਜਾਪਦਾ ਇਹ, ਕਿ ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੀ ਚਮਕੈਰ ਜੁੱਧ
ਵਿੱਚ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਸਰਹੰਦ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਬਾਬਾ ਫਤਹ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਯਾਦਗਾਰੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ
ਦਾ ਨਾਮ ਭੀ ‘ਫਤਹ ਗੜ੍ਹ’ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ।

ਇ: ਪ: ੨੨.

ਦ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦੀਆਂ ।

ਪਹਲਾਂ ਬੈਰਾਰੀ ਭੇਸ । ਲਛਮਣ ਦਾਸ ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਦਖਣ ਦੇਸ਼
ਪਾਸੇ ਰਹਤਾ ਥਾ । ਬੀਰ ਬਸ ਕੀਏ ਹੋਏ ਥੇ । ਯਾਤੇ ਨਾਟਕ ਚੇਟਕ
ਬਹੁਤ ਕਰਤਾ ਥਾ । ਸਾਹਿਬ ਉਸ ਕੇ ਪਲੰਘ ਪਰ ਜਾਇ ਬੈਠੇ । ਬੀਰ
ਉਲਟ ਨ ਸਕੇ । ਗੁਰਾਂ ਕਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੇਖ ਕਰ ਸਿਖ ਹੋਆ । ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ
ਬੰਦਾ ਨਾਮ ਰਖਿਆ । ਸਾਹਿਬਜਾਦੇਂ ਕੇ ਬਦਲੇ ਲੇਣੇ ਕਾ ਹੁਕਮ
ਦੀਆਂ ਥਾ । ਅਰਜਾਣੇ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਆਯਾ ਥਾ । ਅਰੰਮ੍ਭਿਤਸਰੀ
ਪੁਣਾਲੀ ਬਿਖੇ ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਉ ਮਹੀਨੇ ਨਉ ਦਿਨ ਪਾਛੇ ਹਾੜ
ਕੀ ਦੂਸਰੀ ਬੰਦਾ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ! ਸੋ ਇਹ ਸਿਰਹੰਦ ਪਾਸੇ ਆਣੇ ਕਾ
ਸੰਮਤ ਜਾਨਣਾ ।

ਸਾਹਿਬ ਦਸਮੀ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਦੇਵੀ ਕਉ ਪ੍ਰਤੱਛ ਕਰਕੇ । ਪਾਛੇ
ਖਾਲਸਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਕੇ ਅਰੰਮ੍ਭਿਤ ਛਕਾਇ ਕਰ । ਤੁਰਕਾਂ ਸਾਥ ਜੁਧ
ਕਰਕੇ ਅਨੇਕ ਚਰਿਤ੍ਰ ਕਰਤੇ ਭਏ । ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਮਾਘ ਕਉ ਮਾਘ
ਵਦੀ ਏਕਮ ਮੁਕਤਸਰ ਕਾ ਜੁਧ ਕੀਆ । ਦ ਨੌ ਮਹੀਨੇ ਦ ਨੌ ਦਿਨ ਨੌ
ਪਹਰ ਦ ਪਲ ਦਮਦਮੇ ਸਾਬੇ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਬਿਰਾਜੇ । ਫਿਰ ਦਖਣ
ਗਏ । ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ ਮੰਘਰ ਲਗਤੇ ਦਮਦਮੇ ਤੇ ਕੂਰ ਕੀਆਂ । ਕੁਛ

*ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ੨੯ ਜਾਮਾਦੀ ਉਲ ਆਖਿਰ ੧੧੨੯ ਹਿਜਰੀ=
੧੧ ਹਾੜ ਸੁਦੀ ਏਕਮ ਸੰਮਤ ੧੭੭੩ ਬਿ: (ਗਤਿ) ਵੀਰਵਾਰ ਨੂੰ
ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । (ਤਜ਼ਕਰਾਤੁਲ ਸਲਾਤਿਨ ਚੁਗੱਤਾ—ਫਾਰਸੀ,
ਲਿਖਤੀ—ਪੰਨਾ ੨੫੮)

+ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਮੁਕਾਮ ਦੀ ਮੁੱਦਤ ਦਰਸਤ ਨਹੋਂ ।
ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਵੇਂ ਚੇੜ ੧੭੬੨ ਨੂੰ ਦੀਨੇ-ਕਾਂਗਾੜ ਤੋਂ ਚੋਹਲਾ ਸਾਹਿਬ
ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਨਾਮ ਭੇਜੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਤੋਂ ਸਹੀ ਹੰਦਾਇ, ਕਿ ਮੁਕਤਸਰ
ਜੁੱਧ ਵੈਸਾਖ ੧੭੬੩ ਵਿਚ ਹੋਇਆ । ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਸਾਹਿਬ
ਸਾਬੇ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਪਧਾਰੇ । ਅਰੁਓਬੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਪਿਆਨੇ ੨੦
ਕੌਤਕਿ ੧੭੬੩ ਨੂੰ ਹੋ ਗਏ । ਜਿਸ ਦਾ ਪਤਾ ‘ਸੰਗਤ ਬੈਰਾੜਾਂ ਕੀ’
ਵਲ ਲਿਖੇ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਤੋਂ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਇਹ +

ਇ: ਪ: ੨੩.

੧੨੦.

ਘਾਟ ਦੇ ਬਰਸ ਪੀਛੇ ਸੰਮਤ ੧੭੯੮ਪ ਅਸੂ ਸੁਦੀ ਅਸਟਮੀ ਦੇਵੀ ਕੀ
ਪੂਜਾ ਕਉ ਅਸੂ ਕੇ ਨਵਰਾਤ੍ਰਾਂ ਕੀ ਹਵਨਾਦਿਕ ਉਸ ਦਿਨ ਸਮਾਪਤਿ
ਕਰੀ ਥੀ। ਸਾਜ਼ੰਕਾਲ ਰਹਰਾਸ ਤੇ ਪੀਛੇ ਪਠਾਨ ਕੇ ਪੁੜ੍ਹ ਕੇ ਹਾਥ ਤੇ
ਕਟਾਰ ਸਸਤ੍ਰ ਕਾ ਘਾਉ ਲਾਗਾ। ਡਾਕਟਰਾਂ ਕੇ ਇਲਾਜ ਤੇ ਘਾਉ
ਮਿਲ ਗਿਆ। ਗਿਆਰਵੇਂ ਦਿਨ ਇਸਨਾਨ ਕੀਆ। ਕਤਕ ਕੀ ਚੌਥ
ਕੋ ਇਸਨਾਨ ਕੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਦੋ ਕਮਾਨੇ ਏਕਠੀ ਖੈਚ ਕਰ ਟਾਂਕੇ ਤੋੜ੍ਹ
ਦੀਏ। ਸੋਲਾਂ ਦਿਨ ਫਿਰ ਪਾਛੇ ਸਰੀਰ ਰਹਿਆ। ਦੋ ਵਖਤ ਇਸਨਾਨ
ਕਰਕੇ ਨਵੀ ਪੋਸ਼ਾਕ ਪਹਰ ਕੇ ਘਾਉ ਪਟੀਆਂ ਸਾਥ ਬਾਂਧ ਕਰ ਸਸਤ੍ਰਾਂ
ਸਮੇਤ ਕਮਰ ਕਸਾ ਕਰ। ਰਾਉਤਕੀਏ ਲਗਾਇ ਕਰ ਬਿਰਾਜ ਰਹਿਤੇ
ਅਸਨ ਪਾਨ ਕਛੁ ਨਾ ਕਰਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਮੈਂ ਜੋ ਕਰਣਾ ਥਾ ਸੋ
ਕਰਕੇ ਸੰਮਤ ੧੭੯੮ਪ ਕਤਕ ਸੁਦੀ ਪ ਬ੍ਰਿਸਪਤਵਾਰ ਦੇ ਪਹਰ ਰਾਤ
ਗਏ। ਟਿਕੇ ਤੇ ਉਮਰ ੩੨ ਬਰਖ ਗਿਆਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਪਾਛੇ। ਆਪ
ਇਸਨਾਨ ਕਰਕੇ ਅਰ ਕਮਰ ਕਸਾ ਕਰ। ਨਦੇੜ ਸਹਰ ਮੈਂ ਗੋਦਾਵਰੀ
ਕੇ ਤਟ ਉਪਰ ਗੁਰ ਸਬਦ ਕਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਨਤੇ ਹੁਏ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ
ਕਉ ਗੁਰਿਆਈ ਦੇ ਕਰ। ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੈ ਅਰ ਖਾਲਸੇ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਲੇਕਰ।
ਅਪਨੇ ਚਰਨੇ ਸਸਕਾਰ ਅਸਬਾਨ ਚੰਦਨ ਕੀ ਚਿਖਾ ਪਰ ਆਇ ਬਿਰਾਜੇ।
ਅਰ ਯੋਗ ਅਗਨ ਸਾਧਨ ਕਰ ਕੈ ਅਗਨ ਪ੍ਰਗਟਾਇ ਕਰ ਸਰੀਰ ਕਾ
ਦਾਹ ਕੀਆ। ਚਿਖਾ ਕੇ ਗਿਰਦੇ ਕਨਾਤੇਂ ਲਗੀ ਹੋਈ ਥੀ। ਭਾਣਾ
ਵਰਤਾਣੇ ਸਮੇਂ ਸਭ ਕਉ ਬਾਹਰ ਕਰ ਦੀਆ ਥਾ। ਦੇਹ ਕੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ
੪੨ ਬਰਖ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ੨੮ ਦਿਨ ਕੀਝੋ। ਅਬ ਨਦੇੜ ਸਹਰ ਗੋਦਾਵਰੀ

+ ਹੁਕਮ ਨਾਮਾ ਪਿੰਡ ਭਾਈ ਰੂਪੇ, ਵਿਚ ਭਾਈ ਰੂਪ ਚੰਦ ਦੀ ਵੰਸ ਪਾਸ
ਸੁਰੱਖਤ ਹੈ। (ਸਿਖ ਇਤਹਾਸਕ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਪੰਨਾ ੨੮)

ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਮੁਕਤਸਰ ਤੇ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਰਾਜਣ ਦਾ
ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਸੱਤ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਬਣਦਾ ਹੈ, 'ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਦੋ ਦਿਨ ਦੋ ਪਹਰ
ਦੋ ਪਲ ਨਹੀਂ। (ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ)

ੳਸੰਮਤ ੧੭੨੫ ਮਿਤੀ ਮਾਘੋਂ ੧ (ਪੋਹ ਸੁਦੀ ਸੱਤਮੀ) ਤੋਂ
ਈ ਕੱਤਿਕ ਸੁਦੀ ਪ ਸੰਮਤ ੧੭੯੮ਪ ਤੱਕ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ੩੬ ਵਰੇ ਦੋ
ਮਹੀਨੇ ਪੰਜ ਦਿਨ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਇ: ਪ: ੭੪.

੧੨੧.

ਕੇ ਤਟ ਅਬਰਲ ਨਗਰ ਅਸਥਾਨ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ।
ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੧੦

॥ ਸਮਾਪਤੰ ॥ ੧ ॥੬॥

ਦੁਏਥੋਂ ਤੱਕ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ, ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਲਿਖਤਿ
'ਗੁਰਪ੍ਰਣਾਲਿਕਾ' ਦਾ ਹੀ ਵਾਰਤਕ ਰੂਪ ਹੈ ਅਗਲੀਆਂ ਬਿੱਤਾਂ ਇਸ
ਖਰੜੇ ਵਿੱਚ ਵਾਧੂ ਹਨ।

ਇ: ਪ: ੧੫.

ਅਸੂ ਸੁਦੀ ੧੦*

ਬਾਬੇ ਬੁਢੇ ਰਮਦਾਸ ਕਾ ਚਲਾਣਾ ਸੰਮਤ ੧੯੮੮। † ਭਾਦੇ ਸੁਦੀ ਪੰਚਮੀ ਬ੍ਰਿਸ਼ਪਤਵਾਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਬਿਖੈ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਕਾ ਚਲਾਣਾ ਭਯਾ। ਸੰਮਤ ੧੯੮੮ ਭਾਦੇ ੧੮ ਸੁਦੀ (੧੨) ‡ ਭਾਈ ਬਿਧੀਏ ਕਾ ਚਲਾਣਾ ਭਯਾ। ਦੇਉ ਨਾਮ ਗ੍ਰਾਮ ਮੈ।

ਸੰਮਤ ੧੯੮੯ ਅਸੂ ਕੀ ਇਕੀਸਵੀਂ ਬਾਬੇ ਬੁਢੇ ਕਾ ਬਰ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਕੇ ਜਨਮ ਕਾ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਦੇਈ ਕਉ।

ਸੰਮਤ ੧੯੮੮ ਭਾਦੇ ਸੁਦੀ ੮ ਆਦਿਤਵਾਰ ਪੰਜ ਘੜੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਛੀਵੀ ਕੇ ਅਮਲ ਮੈ ਗੜ੍ਹਵਾਲ ਦੇਸ ਰਾਮ ਰਾਇ ਜੀ ਸਮਾਣੇ।

ਸੰਮਤ ੧੯੮੮ ਬੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ੫। ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਜੀ ਸਮਾਣੇ। ਗੰਗਾ ਜਮਨਾ ਮਧ ਖੁਰਵਦੀ ਸ੍ਰੀ ਦੇਹਰੇ ਜੀ ਮਹਲ ਕੇ ਤਥਾ ਬਿੜੇ ਕੇ ਅਧ ਬਿਚ ਦਾਗ ਦਿਤਾ। ੧

॥ ਸਮਾਪਤੰ ॥

*'ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਸਾਹਿਬ ਬੁੱਝਾ ਜੀ' ਵਿੱਚ ਚਲਾਣੇ ਦੀ ਤਾਰੀਖ '੧੪ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ਚੌਥ' ਦੱਸੀ ਹੈ। (ਪੰਨਾ ੨੫੦)

† ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਸੰਮਤ ਏਥੇ ਲਿਖਣੋਂ ਰਹਿ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਇ। ਹੋਰਸ ਥਾਵੇਂ ੧੯੮੯ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸੰਤ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ੧੯੮੭, ਸਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੁੰਦਾ ਇ। ('ਜੀਵਨ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ' ਪੰਨਾ ੨੧੮)

‡ ਅਸਲ ਖਰੜੇ ਵਿੱਚ ਗਲਤ ਪਾਠ—'ਭਾਦੇ ਸੁਦੀ ੧੮'—ਸੀ। ਜੋ ਠੀਕ ਕਰ ਕੇ (੧੨) 'ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੰਤ੍ਰੀ' ਅਨੁਸਾਰ ਵਧਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਐਪਰ 'ਗੁਰ ਸਾਗਰ ਰਤਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼'—ਕ੍ਰਿਤ ਸ: ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ 'ਸ਼ਹੀਦ' ਵਿੱਚ (੨੧) 'ਭਾਦਰੋਂ ਸੁਦੀ ੩ ਸੰਃ ੧੯੮੮ ਪ ਬਿਸ਼' (ਗੁਰੂਵਾਰ) ਨੂੰ ਦੇਹਾਂਤ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। (ਪੰਨਾ ੧੯੩)

ਇ: ਪ: ੧੯੮.

ਦਸਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

ਇਸ ਨਾਮ ਦੀ ਇਕ ਰਚਨਾ, ‘ਮਸਤਾਨਾ-ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ’ ਦੇ ਇਕ ਪੁਰਾਣੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਛਪੀ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਰਚਣਹਾਰ ਦਾ ਨਾਮ, ਨਾਂ ਤੇ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ‘ਮਸਤਾਨਾ’ ਦੇ ਸੰਪਾਦਿਕ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਕਰਾਈ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਸਰਲ ਤੇ ਸੁਚੱਜੀ ਹੈ। ਬੋਲੀ ਭੀ ਕੋਈ ਅੱਖੀ ਨਹੀਂ। ਹੋਰਨਾਂ ਗੁਰਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਦੇ ਕੁਝਕੁ ਤਿਥਿ-ਸੰਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਹਨ। ਟਾਕਰਾ ਕਰਕੇ ਖੋਜੀ ਸੱਜਨ, ਸਾਰ ਅਸਾਰ ਖੁਦ ਪਰਖ ਲੈਣਗੇ। ਇਸੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਅਸਾਂ ਬਹੁਤੀ ਟੀਕਾ ਟਿਪਣੀ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ। ਕਈ ਥਾਈਂ ਅੱਖਰੀ ਵਾਧੇ ਘਾਟੇ ਜਾ ਸੱਧ ਅਸੁੱਧ ਵਾਕ, ਜੋ ਸੋਧਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਨ, ਸੋਧੇ ਗਏ ਹਨ। ਅਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪੈਰ-ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਭੀ ਅਸਾਂ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ।

(ਸਕੱਤ੍ਰ)

੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਦਸਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਗੁਰੂਪ੍ਰਣਾਲੀ

ਦੋਹਰਾ

ਬੰਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ, ਨਿਰਾਕਾਰ ਅਵਤਾਰ ।
ਧਾਰ ਸਕਾਰ ਸਰੂਪ ਕੇ, ਧਰਾ* ਉਤਾਰਯੋ ਭਾਰ ।੧

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀਓ
ਚੈਪਈ

ਆਦਿ ਅਕਾਲ ਵਿਸ਼ਨ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ।
ਬ੍ਰਹਮਾ ਤਿਹ, ਮਰੀਚ ਸੁਤ ਜਾਏ ।
ਤਾ ਤੇ ਕੱਸਿਪ ਮੁਨਿ ਬਖਜਾਤ ।
ਸੁਰਜ ਭਯੋ ਤਾਹਿ ਕੇ ਤਾਤ † ॥੨
ਤਿਹ ਸੁਤ ਨਿਪ ਇਖਵਾਕ ਸਦਾਏ ।
ਤਿਹ ਕੁਲ ਰਾਮ ਚੰਦ੍ਰ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ।
ਲਵ ਕੁਸ਼ ਦੇ ਸੁਤ ਤਿਹ ਘਰ ਆਏ ।
ਕੁਸ਼-ਵੰਸ ਵੇਦੀ ਵਿਦਤਾਏ ॥੩
ਜਿਲਾ ਲਾਹੌਰ ਤਸੀਲ ਸ਼ਰਕਪੁਰ ।
ਰਾਇ ਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਧੁਰ ।
ਜਿਸਦਾ ਹੁਣ ਨਨਕਾਣਾ ਨਾਮ ।
ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇ ਰਾਇਆ ਸਭ ਠਾਮ ॥੪
ਤਿਹ ਕੁਲ ਮੈ ਬੇਦੀ ਸ਼ਿਵਰਾਮ ।
ਕਰਦਾ ਪਟਵਾਰੀ ਦਾ ਕਾਮ ।
ਤਿਸ ਦਾ ਪੁੱਤ ਜੋ ਕਾਲੂ ਨਾਮ ।
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਨਮੇ ਤਿਸ ਧਾਮ ॥੫

*ਧਰਤੀ ਦਾ। †ਪੁੱਤ੍ਰ।

ਇ: ੫: ੨੮.

੧੨੫.

ਸੰਮਤ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸੌ ਅਰੁ ਛੱਬੀ ।
 ਫ਼ਕਾਤਿਕ ਪੁਨਜਾ ਸੋਹਣੀ ਛੱਬੀ ।
 ਤ੍ਰਿਪਦੇ ਨਾਮ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਾਈ ।
 ਭੈਣ ਨਾਨਕੀ ਅਤਿ ਸੁਖਦਾਈ ॥੬
 ਮੂਲੇ ਚੋਣੇ ਦੇ ਘਰਿ ਵਿਆਹੇ ।
 ਸ਼ਹਿਰ ਵਟਾਲਾ ਸੁੰਦਰ ਸਾਹੇ ।
 ਚੰਦੇ ਨਾਮ ਸੱਸ ਦਾ ਜਾਨੋ ।
 ਮਹਿਲ ਸੁਲੱਖਣੀ ਤੁਸੀਂ ਪਛਾਨੋ ॥੭
 ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਅਰੁ ਲੱਡਮੀ ਦਾਸ ।
 ਈਹੁ ਦੋ ਪੁੜ੍ਹ ਗੁਰੂ ਦੇ ਖਾਸ ।
 ਸੱਤ੍ਰ ਵਰ੍ਹੇ ਮਹੀਨੇ ਪੰਜ ।
 ਸੱਤ ਦਿਹਾੜੇ ਉਤੇ ਮੰਜੁੰ ॥੮
 ਕੀਤੀ ਗੁਰਿਆਈ ਗੁਰੂ ਆਪ ।
 ਫਿਰ ਅੰਗਦ ਅਪਣੀ ਥਾਂ ਥਾਪ ।
 ਪੰਦ੍ਰਾਂ ਸੌ ਛਿਆਨਵੇਂ ਜਾਨੋ !
 ਦੱਸਵੀਂ ਅੱਸੂ ਵਦੀ ਪਛਾਨੋ !!੯
 ਰਾਏ ਗੁਰੂ ਸੱਚਖੰਡ ਮਝਾਰ ।
 ਬੋਲੋ ਭਾਈ ਸੱਤ ਕਰਤਾਰ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ

ਤੇਹਣ ਖੱਤ੍ਰੀ ਫੇਰੂ ਨਾਮ ।
 ਮੱਤੇ ਦੀ ਸਰਾਇ ਵਿਚ ਧਾਮ ॥੧੦
 ਰਾਮੇ ਰਾਮ ਜਪੇ ਨਿਤ ਮਨ ਮੈਂ ।
 ਤਾਂ ਗੁਰ ਅੰਗਦ ਇਸ ਦੇ ਜਨਮੇ ।

ਫ਼ਸੱਤਰ ਵਰ੍ਹੇ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਸੱਤ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਕੱਤਿਕ
 ਪੁੱਨਿਆ ਸੰਮਤ ੧੫੨੬ ਤੋਂ ਗਿਣਕੇ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਹਾਂ, ੧੯
 ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ਤੀਜ ੧੫੨੬ ਤੋਂ ਗਿਣੀਏ ਤਦ ਠੀਕ ਬਹਿੰਦੀ ਹੈ ।
 ਇਸ ਲਈ ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮਸਾਖੀ ਦੀ ਬਿੱਤ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ ।

ਇ: ਪ: ੧੯.

੧੨੬.

ਪੰਦਰਾਂ ਸੈ ਇਕਸਠ੍ਹ ਵਿਚ ਜਾਨ ।
 ਏਕਮ ਸੁਦੀ ਵੈਸਾਖ ਪਛਾਨ ॥੧੧
 ਗ੍ਰਾਮ ਹਰੀ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਆਹੇ ।
 ਖੀਵੀ ਨਾਮ, ਪੁੱਤ੍ਰ ਦੇ ਜਾਏ ।
 ਦਾਤੁ ਦਾਸੁ ਰੱਖਿਆ ਨਾਮ ।
 ਵਿੱਚ ਖੜੂਰ ਕੰਤਾ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ॥੧੨
 ਜਨਮ ਲਿਆ ਫਿਰ ਕੰਨਿਆ ਦੋਇ ।
 ਅਮਰੋ ਅਤੇ ਅਨੌਖੀ ਹੋਇ ।
 ਬਾਰਾਂ ਬਰਸ ਮਾਂਹ ਛੇ ਭਾਈ ।
 ਨੌ ਦਿਨ ਤਕ ਕਰਕੈ ਗੁਰਿਆਈ ॥੧੩
 ਦੇਹਰਾ

ਚੇਤ ਚਾਨਣੀ ਚੌਥ ਅਰੁ, ਸੋਲਾਂ ਸੈ ਨੌ ਜਾਨ ।
 ਦੇਹਰਾ ਬਨਜੋਂ ਖੜੂਰ ਮੈਂ, ਜੋਡੀ ਜੋਤਿ ਸਥਾਨ ॥੧੪

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ
 ਰੌਪਈ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ।
 ਬਾਸਰਕੇ ਇਕ ਗ੍ਰਾਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੇ ।
 ਤਿਸ ਵਿਚ ਭੱਲਾ ਖੱਤ੍ਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ।
 ਤੇਜਭਾਨ ਜਗ ਤਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ॥੧੫
 ਬਖਤ ਕੌਰ ਦਾਤਾ ਤੇ ਭੀਜੇ ।
 ਜਨਮੇ ਅਮਰ ਦਾਸ ਗੁਰੂ ਤੀਜੇ ।
 ਸੰਮਤ ਪੰਦਰਾਂ ਸੈ ਛੱਬੀਸ* ।
 ਮੇਖਤੀ ਸੁਦੀ ਚੌਥ ਤਿਥ ਦੀਸ ॥੧੬

ਝੰਸਤ ੧ਪਈ ਬਿਥੁਣ ਦਰੁਸਤ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ
 ਤੋਂ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਲ ਛੋਟੇ ਸਨ। (ਦੇਖੋ ਇਸੇ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪੰਨਾ ੪)

*ਜਨਮ ਸੰਮਤ ਹੋਰਨਾਂ ਗੁਰਪੁਣਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ‘ਛੱਤੀਸ’ ਹੈ।
 ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਸੰਮਤ ੧ਪਈ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ
 ਅੰਗਰਦ ਜੀ ਤੋਂ ਇੱਕ ਵਰ੍ਤਾ ਪਹਿਲਾਂ ਅਵਤਰੇ ਸਨ। (ਦੇਖੋ ਇਸੇ
 ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪੰਨਾ ੪) †ਵੈਸਾਖ ਮਹੀਨੇ ਦੀ।

ਇ: ਪ: ੯੦.

੧੨੭.

ਮਨਸਾ ਦੇਈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਈ ।
 ਦੋ ਪੁੜ੍ਹ ਜਨਮੇ ਸੁਖਦਾਈ ।
 ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਮੋਹਨ ਜੀ ਨਾਮ ।
 ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਸਾਯਾ ਗਾਮ ॥੧੭
 ਬੀਬੀ ਦਾਨੀ, ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ।
 ਦੋ ਕੰਨਿਆਂ ਗੁਰੂ ਕੀ ਜਗ ਜਾਨੀ ।
 ਮੋਹਰੀ ਦੇ ਸੁਤ ਜਨਮਿਆ ਨੰਦ ।
 ਤਿਸ ਘਰਿ ਜਨਮਿਆਂ ਸੁੰਦਰ ਚੰਦ ॥੧੮
 ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਬਾਈ ਸਾਲ,
 ਯਾਰਾਂ ਦਿਨ ਉੱਤੇ ਸੁਖ ਨਾਲ,
 ਕਰਕੇ ਗੁਰਿਆਈ, ਗੁਰ ਆਪ ।
 ਰਾਮਦਾਸ ਗੁਰੂ ਦਿੱਤਾ ਥਾਪ ॥੧੯
 ਸੋਲਾਂ ਸਹਸ ਇਕੱਤੀ ਜਾਨੋਂ !
 ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ਪੁੰਨਿਆਂ ਮਾਨੋਂ !
 ਜੇਤੀ ਜੇਤਿ ਮਿਲੇ ਹਰਿ ਨਾਲਿ,
 ਅਮਰਦਾਸ ਗੁਰੂ ਗੋਇੰਦਵਾਲਿ । ੨੦

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ
 ਸੋਡੀ ਜਾਤਿ ਪਿਤਾ ਹਰਿਦਾਸ ।
 ਮਾਤਾ ਦਯਾ ਕੌਰ ਸੁਖ-ਰਾਸ ।
 ਪੰਦਰਾਂ ਸੈ ਇਕਾਨਵੇਂ ਸੰਮਤ;
 ਕੱਤਿਕ ਵਦੀ ਦੂਜ ਦਿਨ ਬ੍ਰਹਮਪਤਿ ॥੨੧
 ਹੈ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਜਨਮ-ਸਥਾਨ ।
 ਜੇਠੇ ਪੁੜ੍ਹ ਜੇਠਾ ਨਾਮ ।
 ਅਮਰਦਾਸ ਗੁਰੂ ਕੇ ਘਰ ਵਿਆਹੇ ।
 ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਮਹਲ ਸਲਾਹੇ ॥੨੨
 ਪ੍ਰਿਥੀਆ, ਮਹਾਂ ਦੇਵ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ।
 ਤਿੰਨ ਪੁੜ੍ਹ ਪ੍ਰਗਟੇ ਹਰਿ ਜਨ ।
 ਤੀਰਥ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪ੍ਰਗਟਾਯਾ ।
 ਕੁਲ ਤਾਰੀ ਤਿਨ, ਜੋ ਵਿਚਿ ਨੁਾਯਾ ॥੨੩

ਇ: ਪ: ੮੧.

੧੨੯.

ਯਾਰਾਂ ਮਾਸ ਬਰਸ ਛੇ ਅਠ ਦਿਨ ।
 ਕੀਤੀ ਗੁਰਿਆਈ ਜਗ ਵਿਚ ਜਿਨ ।
 ਸੋਲਾਂ ਸੈ ਅਠੱਤੀਏ ਸਾਲ ।
 ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ਤੀਜ ਦਿਨ ਭਾਲ ॥੨੪
 ਰਾਮਦਾਸ ਗੁਰੂ ਗੋਇੰਦਵਾਲਿ ।
 ਜੇਤੀ ਜੋਤਿ ਮਿਲੇ ਹਰਿ ਨਾਲਿ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਮੱਲ ਜੀ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ੩੩* ।
 ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜਾ ਕੀ ਮਾਤ ॥੨੫
 ਗੁਰ ਅਰਜੁਨ ਧਾਰਿਆ ਅਵਤਾਰ,
 ਸੋਲਾਂ ਸੈ ਵੀਹਾਂ ਵਿਖੇ ਵਿਚਾਰ !
 ਤਿਬਿ ਸੱਤਮੀ ਵੱਦੀ ਵੈਸਾਖੁ ।
 ਰੰਗਾ ਨਾਮ ਮਹਲ ਦਾ ਆਖੁ ॥੨੬
 ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਤੀਰਥ ਪ੍ਰਗਟਾਯਾ ।
 ਫਿਰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸੁ ਵਸਾਯਾ ।
 ਸੋਲਾਂ ਸੈ ਇਕਸਠਾਂ ਵਿਚ ਜਾਨ ।
 ਏਕਮ ਸੁਦੀ ਭਾਦਰੋਂ ਮਾਨ ॥੨੭
 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਬੀੜ ।
 ਰਚੀ ਸੁ ਰਾਮ ਸਰੋਵਰ ਤੀਰ ।
 ਸੋਲਾਂ ਸਹਸ ਬਵੰਜਾਉ ਸਾਲ ।
 ਹਾੜ ਵਦੀ ਏਕਮ ਸੁਖ ਨਾਲ ॥੨੮

*ਪਿਤਾ ।

†ਹੋਰਨਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਗੁਰਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਸੰਮਤ ੧੬੧੦
 ਲਿਖਿਆ ਹੈ ।

ਅਨੇਕਾਂ ਪੱਕੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਪੁਰ, ਬੀੜ
 ਸੰਮਤ ੧੬੮੮ ਬਿ: ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈ ਸਹੀ ਹੋਈ ਹੈ ।

ਇਹ ਸੰਮਤ ਭੀ ੧੬੪੭ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਏ ।

ਇ: ਪ: ੮੨.

੧੨੯.

ਨਗਰ ਵਡਾਲੀ ਭਏ ਅਨੰਦ ।
 ਪ੍ਰਗਟੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ।
 ਚਵੀ ਬਰਸ ਮਾਸ ਨੌ ਇੱਕ ਦਿਨ ।
 ਕਰਿ ਗੁਰਿਆਈ ਤਜਿਆ ਤਨ ਜਿਨ ॥੨੯
 ਸੋਲਾਂ ਸੈ ਤਰੇਹਠ ਕਾ ਜੇਠ;
 ਰਾਵੀ ਤੀਰ ਕਿਲੇ ਦੇ ਹੇਠ;
 ਚੌਬ ਚਾਨਣੀ ਸ਼ਹਿਰ ਲਾਹੌਰ ।
 ਮੇਲਾ ਲਗੈ ਸਦਾ ਇਸ ਠੌਰ ॥੩੦

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ

ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ।
 ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇਗ ਤੇਰਿੰਦ* ।
 ਇਸੜੀ ਦਾਮੇਦਰੀ ਵਿਆਹੀ ।
 ਫੇਰ ਨਾਨਕੀ, ਫਿਰ ਮਰਵਾਹੀ ॥੩੧
 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਦਿੱਤਾ, ਸੂਰਜ ਮੱਲ ।
 ਅਣੀਰਾਇ, ਬਾਬਾ ਆਟੱਲ ।
 ਪੰਜਵੇਂ ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਜਾਨੁ ।
 ਪੰਜ ਪੁੜ੍ਹ ਸ਼ਕਤੀ ਕੀ ਖਾਨਿ ॥੩੨
 ਧੀਰ ਮੱਲ, ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਰਾਇ,
 ਪੇਤੇ ਪ੍ਰਗਟੇ ਹਰਖ ਵਧਾਇ ।
 ਬੀਬੀ ਵੀਰੇ ਕੰਨਜਾ ਆਈ ।
 ਮਾਣਕ ਚੌਕ ਝਬਾਲ ਵਿਆਹੀ ॥੩੩
 ਚਾਰ ਜੁਧ ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਜੀਤੇ ।
 ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਆਦਿਕ ਸਿਖ ਕੀਤੇ ।
 ਸਾਲ ਇਕੱਤੀ† ਦਸ ਜੁ ਮਹੀਨੇ ।
 ਛੇ ਦਿਨ ਗੁਰਆਈ ਦੇ ਕੀਨੇ ॥੩੪

*ਅਮੀਰੀ ਤੇ ਗੁਰਿਆਈ ਅਤੇ ਦੇਗ ਅਰੁ ਤੇਗ ਦੇ ਮਾਲਿਕ;
 ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ, ਗੁਰੂ ਤੇ ਦੇਗ, ਤੇਗ ਦੇ ਧਨੀ। †(ਅਗਲੇ ਪੰਨੇ ਥੱਲੇ)

੧੩੦.

ਸੋਲਾਂ ਸੈ ਪਰਾਨਵੇਂਠ ਮਾਹਿ ।
 ਚੜ੍ਹ ਸੁਕਲ ਪੰਚਮੀ ਅਹਿ ।
 ਕੀਰਤ ਪੁਰ ਪਤਾਲ ਪੁਰਿ ਬਾਨ ।
 ਸਤੱਦ੍ਰਵ ਕੰਢੇ ਕੀਤਾ ਪਿਯਾਨ ॥੩੫
 ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਪੇਤਾ ਬੈਠਾਏ ।
 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਜੀ

ਪਿਤਾ ਬਡੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ।
 ਦੀਨ ਦੁਨੀ ਕਾ ਟੀਕਾ ਲਿੱਤਾ ॥੩੬
 ਮਾਤ ਨਿਹਾਲੋਝੁ ਸੁਤ ਹਰਿਰਾਇ ।
 ਸੋਲਾਂ ਸਹਸ ਸਤਾਸੀਝੁ ਰਾਇ ।
 ਮਾਘ ਸੁਕਲ ਤ੍ਰਿਯੋਦਸੀ ਮਝਾਰ ।
 ਸਾਤ ਮਹਲ ਇਕ ਦਾਸੀ ਧਾਰ ॥੩੭
 ਬਜਾਹੀ ਮਹਿਲਾ ਇਹ ਸਤ ਰਾਨੀ ।
 ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ, ਚੰਦ ਕੌਰ ਬਖਾਨੀ ।
 ਤੇਖੀ ਅਤੇ ਅਨੇਖੀ ਨੀਕੀ,
 ਪ੍ਰੇਮ ਕੌਰ ਅਰੁ ਨਾਮ ਲਡੀਕੀ । ੩੮

†ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣ ਦਾ ਸਹੀ ਸੰਮਤਿ ੧੯੦੧
 ਬਿਂਹੈ; ੧੬੮੮ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਸਮਾਏ ਸਨ ।
 ੧੯੦੧ ਤੱਕ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਸਮਾ ੩੭ ਵਰ੍ਹੇ ਬਣਦਾ ਹੈ;
 ਇਕੱਤੀ ਨਹੀਂ ।

ਫੁਸ੍ਤੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤਾ 'ਗੌਰਾ' ਦੀ ਸਪੁਤ੍ਰੀ
 ਰਾਇਆ ਦੇਵੀ ਜੀ ਦੀ ਕੁਥੋਂ, ਪਿਤਾ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਂਦ, ਸੰਮਤ੧੬੮੮
 ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ।

ਫੁਸ੍ਤੀ ਮਤੇ ੧੬੮੭ ਬਿਂਹੈ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੇ ਦੂਜੀ
 ਸ਼ਾਦੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਾਈ । ਦੂਜੀ ਸ਼ਾਦੀ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੀ
 ਪਹਿਲਾਂ ੧੬੮੮ ਵਿਚ ਹੋਈ ਸੀ ।

ਇ: ੫: ੮੪.

੧੩੧.

ਰਾਮ ਕੌਰ ਇਹ ਸਾਤ ਸੁਹਾਈ ।
 ਕੋਟ ਕਲਯਾਨੀ ਦਾਸੀ ਗਾਈ ।
 ਰਾਮ ਰਾਇ ਜਨਮੇ ਤਿਸ ਧਾਮ ।
 ਕਰਾਮਾਤ ਸੇ ਬਢਯੋ ਨਾਮ ॥੩੯
 ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਰਾਣੀ ਕੇ ਤਾਤ* ।
 ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਏ ਵਖਜਾਤ ।
 ਤੇਈ ਬਰਸ ਮਾਸ ਛੇ ਜਾਨੋ ।
 ਚੌਦਾਂ ਦਿਨ ਗੁਰਿਆਈ ਠਾਨੋ ॥੪੦
 ਸੁਖਰੇ ਅਤੇ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂਫ਼ ।
 ਕੀਨਾ ਇਨਕਾ ਭੇਖ ਅਗਾਧ ।
 ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾਂ ਸੈ ਅਠਾਰਾਂ ।
 ਕੱਤਿਕ ਵਦੀ ਨੌਮੀ ਤਿਬਿ ਧਾਰਾਂ ॥੪੧
 ਕੀਰਤ ਪੁਰ ਮੈ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ।
 ਜੇਤੀ ਜੇਤਿ ਸਮਾਣੁ ਆਇ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ

ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਕਰਤਾ ਹਰਿਰਾਇ ।
 ॥੪੨
 ਸਤਰਾਂ ਸੈ ਅਰੁ ਤੇਰਾਂ ਸਾਲ ।
 ਸਾਵਣ ਨੌਮੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਭਾਲ ।
 ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲੀਆ ਅਵਤਾਰ ।
 ਸੱਤਿਨਾਮ ਦਾ ਕੀਆ ਪ੍ਰਚਾਰ ॥੪੩

*ਪੁੱਤ੍ਰ, ਬੇਟੇ !

†ਏਥੇ ਪਦ 'ਸਾਧੂ' ਛਾਪੇ ਵਾਲੀ ਸੈਂਚੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਅਸਾਂ
 ਆਪ ਵਧਾਇਆ ਹੈ।
 ‡ਏਥੋਂ ਇਕ ਤੁਕ ਛੁਟੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਭਾਵ ਦੀ ਅਨੁਮਾਨੀ
 ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

“ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਮਾਤਾ ਸੁਖਦਾਇ ।”

ਇ: ਪ: ੮੫.

੧੩੨.

ਦੇਇ ਬਰਸ ਅਰੂ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ।
ਉੱਨੀ ਦਿਨ ਇਨ ਸੰਗ ਗਿਨ ਲੀਨੇ ।
ਫਿਰ ਸਤਰਾਂ ਸੋਂ ਇੱਕੀਹ ਸਾਲ,
ਚੇਤਰ ਸੁਦੀ ਚੌਦਸ ਬੁਧ ਭਾਲ, ॥੪੪
ਜੇਤੀ ਜੇਤਿ ਮਿਲੇ ਹਰਿ ਨਾਲੇ ।
ਕਹਿਕੇ “ਬਾਬਾ ਅਹੇ ਬਕਾਲੇ !”

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਜੀ
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਤਾਤ* ।
ਮਾਤ ਨਾਨਕੀ ਜੱਗਿ ਬਖਜਾਤ ॥੪੫
ਵਦੀ ਪੰਚਮੀ ਮਾਸ ਵੈਸਾਖ ।
ਸੋਲਾਂ ਸੈ ਅਠਹੱਤਰੇ ਭਾਖ ।
ਪੁੜ੍ਹ ਭਏ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ।
ਸੱਤਿ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਕੇ ਬਾਦਰਾਂ ॥੪੬
ਦਾਨ ਧਰਮ ਤੀਰਥ ਪਰ ਕੀਨਾ ।
ਦੇਸ ਬੰਗਾਲ ਬਿਜੈ ਕਰ ਦੀਨਾਂ †
ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਸੁਤ ਜਾਏ ।
ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਹਿਤ ਸੀਸ ਲਗਾਏਝੂ॥੪੭

*ਪਿਤਾ। †ਬਾਦਲ, ਬੱਦਲ, ਘਟਾ, ਅਬਰ।

‡ਇਹ ਗੱਲ ਵਾਕਿਆਤ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੈ। ਬੰਗਾਲ ਦੇਸ ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੁਗਲ-ਰਾਜ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੀ। ਐਂਗੜੇਬ ਵੇਲੇ ਸੰਮਤ ੧੭੨੪ ਬਿ: ਦੀ ਅੰਤਮ ਤ੍ਰਿਮਾਹੀ ਵਿਚ, ਗਉਹਾਟੀ (ਕਾਮ ਰੂਪ ਦੇਸ) ਦਾ ਬਾਣਾ ਆਸਾਮੀਆਂ (ਅਹੋਮੀਆਂ) ਮੱਲ ਕੇ ਓਥੋਂ ਦੇਹ ਕਮ ਸ਼ਯਦ ਫੀਰੋਜ਼ ਖਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਤਾ। (ਮਆਸਰਿ ਅੱਲਿਮਰੀਰੀ-ਫਾਰਸੀ-ਪੰਨਾ ੬੪) ਇਸੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਹੱਦ-ਬੰਦੀ ਬਾਰੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਸੰਧੀ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਿੱਚ ਪੈਕੇ ਕਰਵਾਈ ਸੀ।

੯“ਤਿਲਕ ਜੰਝੂ ਰਾਖਾ ਪ੍ਰਭ ਤਾਕਾ ।..... ੧੩” (ਵਿਚਿੜ੍ਹ ਨਾਟਕ-ਅਪਨੀ ਕਥਾ-ਅਧਿਆ ਪ) ਦੇ ਅਧਾਰ ਪੁਰ, ਕੰਵੀ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਕੱਢਿਆ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਦਿਤੀਆਂ ਦੋ ਤਕਾਂ ਭੀ ਇਸੇ ਅਧਿਆ ਦੇ ੧੪ਵੇਂ ਛੰਦ ਦੀਆਂ ਹਵਾਲੇ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ।

ਇ: ਪ: ੮੬.

ਧਰਮ ਹੇਤ ਸਾਕਾ ਜਿਨ ਕੀਆ ।
 ਸੀਸੁ ਦੀਜਾ ਪਰੁ ਸਿਰਹੁ ਨ ਦੀਆ ।
 ਸੱਤ ਮਹੀਨੇ ਅਰੁ ਦਸ ਸਾਲ ।
 ਇੱਕੀ ਵਿਨ ਤਕ ਤਖਤ ਸੰਭਾਲਿ ॥੪੯
 ਸਾਲ ਸਤਾਰਾਂ ਸੌ ਅਰੁ ਬੱਤੀ ।
 ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ਪੰਚਮੀ ਬਿੱਤੀ ।
 ਦਿਹਲੀ ਵਿਚ ਕਚਹਿਰੀ ਥਾਨੇ ।
 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਨੇ ॥੫੦

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾ ਸੌ ਅਰੁ ਤੇਈ* ।
 ਪੋਹ ਸੁਦੀ ਸੱਤਮੀ ਬਿਤਿ ਗੋਈ ।
 ਨਿਖਤ ਪਨਿਸ਼ਟਾ ਆਇਤਵਾਰ ।
 ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਗੁਰੂ-ਅਗਾਰਾਂ ॥੫੦

*ਸੰਮਤ ੧੭੨੩ ਬਿ: ਵਿਚ ਨਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪੂਰਬ ਗਏ
 ਸਨ ਤੇ ਨਾਂ ਗਉਹਾਟੀ ਵਾਲਾ ਮਾਮਲਾ ਵਾਪਰਿਆ ਸੀ। ਸੰਮਤ ੧੭੨੪
 ਦੀ ਅੰਤਲੀ ਤਿਮਾਹੀ ਵਿਚ ਗਉਹਾਟੀ ਦਾ ਫਉਜਦਾਰ ਕਤਲ ਹੋਇਆ ਤੇ
 ਇਸ ਤੋਂ ਬੱਦ ੨੭ ਪੋਹ ੧੭੨੪ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅੰਬੇਰਪਤਿ
 ਉਸ ਮੁਹਿੰਮ ਪੁਰ ਨੀਤਿਆ ਗਿਆ। (ਦੇਖੋ ਮਾਸਾਰਿ ਅਲਮਰੀਰੀ-
 ਫਾਰਸੀ-ਪੰਨਾ ੬੫)

ਇਹੋ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ
 ਮੁੰਗੇਰ ਤੋਂ ਅਗਾਹਾਂ ਧੁਬੜੀ ਤੇ ਗਉਹਾਟੀ ਵੱਲ ਲੈ ਗਿਆ। (ਦੇਖੋ
 (ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਪਾ: ੯ ਨੰ: ੨, ੩, ਅਤੇ 'ਮਾਖਜ਼ਿ ਤੂਰੀਖਿ ਸਿੱਖਾਂ'-
 ਫਾਰਸੀ ਜ਼ਿਲਦ ੧, ਪੰਨਾ ੮੩)

ਓਥੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਬੱਦ ਹੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ, ਸੰਮਤ
 ੧੭੨੫ ਬਿ: (ਗਤਿ) ਯਾ ੧੭੨੬ ਬਿ: (ਵਰਤਮਾਨ) ਦੇ ਪੋਹ
 ਮਹੀਨੇ (ਮਾਘੀ ਦੀ ਰਾਤਿ) ਹੋਇਆ। (ਮਾਖਜ਼ਿ ਤੂਰੀਖਿ ਸਿੱਖਾਂ, ਪੰਨਾ
 ੬; ਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਪਾ: ੯, ਨੰ: ੬) ਤ੍ਵਾਰਿ, ਘਰ ਵਿਚ।

ਇ: ਪ: ੮੭.

੧੩੪.

ਪਟਨਾ ਨਗਰ ਗੁਜਰੀ ਮਾਤ |
 ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਗਟੇ ਤਾਤੁੰ |
 ਪਹਿਲੇ ਮਹਿਲ ਸੁਦਰੀ ਬਿਆਹੀ |
 ਦੂਜੀ ਜੀਤ ਕੌਰ ਮਨ ਭਾਈ ॥੫੧
 ਤੀਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇਈ ਆਈ |
 ਬਣੀ ਖਾਲਸੇ ਕੀ ਜੋ ਮਾਈ |
 ਪੁੱਤ੍ਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਏ |
 ਪੁਨਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ॥੫੨
 ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਤੀਜੇ ਤਾਤੁੰ |
 ਛਤਹ ਸਿੰਘ ਮਨ ਭਾਈ ਮਾਤ |
 ਪੰਜਵਾਂ ਪੁੱਤ੍ਰ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ |
 ਗੁਰੂ ਬਾਪਿਆ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ॥੫੩
 ਬੜੇ ਬੜੇ ਕੀਏ ਉਪਕਾਰ |
 ਮਾਰਿ ਖਪਾਏ ਦੁਸਟ ਅਪਾਰ |
 ਧਰਮ ਹੇਤ ਲਾਜਾ ਸਰਬੰਸ |
 ਬਿਪਤਾ ਬਹੁਤ ਸਹੀ ਨਿਹਸੰਸ ॥੫੪
 ਕਲਜੁਗ ਮੈ ਸਤਿਜੁਗ ਵਰਤਾਇ
 ਸਭ ਕੋ ਸਤ ਕੇ ਮਾਰਗ ਲਾਇ |
 ਪ੍ਰਭ ਆਗਿਆ ਕੋ ਮੁੱਖ ਰਖਾਇ |
 ਦੁਸਟ ਸਭਨ ਕੋ ਮੂਲ ਉਠਾਇ ॥੫੫
 ਸਤਾਰਾਂ ਸੈ ਪੈਂਸਠ ਕੇ ਸਾਲ |
 ਕੱਤਿਕ ਸੁਦੀ ਪੰਚਮੀ ਭਾਲ |
 ਨਗਰ ਨਦੇੜ ਅੰ ਦੱਖਣ ਦੇਸ |
 ਯਥਾ ਯੋਗ ਦੇਕਰ ਉਪਦੇਸ਼ ॥੫੬
 ਸਚ ਖੰਡ ਮੈ ਕੀਆ ਚਲਾਣਾ |
 ਮਾਨਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕਾ ਭਾਣਾ |

ਪੁੱਤ੍ਰ

ਇ: ੫: ੮੮.

ਸਿੰਘ-ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ

ਪੰਥ ਖਾਲਸਾ ਸੋਵੀ ਬੰਸ ।
 ਚਾਰ ਬਰਨ ਭਾਈ ਨਿਹਸੰਸ ॥੫੭
 ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਜਾਨੇ !
 ਰਹਿਤ ਗੁਰੂ ਕੀ ਆਗਿਆ ਮਾਨੇ !
 ਰੱਖੋ ਕੁਛ ਕਰਦ ਅਰੁ ਕੇਸ ।
 ਕੰਘੇ ਕੜੇ ਨਾਲ ਸੁਭ ਵੇਸ ॥੫੮
 ਮੀਣੇ ਅਤੇ ਮੰਸਦ ਜੁ ਜਾਨੇ;
 ਧੀਰ ਮਲੀ, ਰਾਮਰਾਈਜੇ ਮਾਨੇ;
 ਪੰਜਵੇਂ ਸਿਰ-ਗੁਰੂਮਨ ਕੋ ਤਜਾਰੋ !
 ਨੜੀ-ਕੁੜੀਮਾਰਨ ਸੇ ਭਾਗੋ !!੫੯
 ਮੋਣਾ ਜੋ ਮਨਮਤੀਆ ਹੋਈ ।
 ਇਨ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਬਣੈ ਨ ਕੋਈ !*
 ਪੀਏ ਤਮਾਕੂ ਕੇਸ ਮੁਨਾਵੇ ।
 ਮੁਸਲੀ ਭੋਗੇ ਕੁਠਾ ਖਾਵੇ ॥੬੦
 ਇਹੈ ਕੁਰਹਿਤਾਂ ਵਡੀਆਂ ਚਾਰ ।
 ਕਰ ਬੈਠੋ ਸੇ ਹੋਵੈ ਖੁਆਰ ।
 ਬਖਸ਼ਾਵੇ ਜੇਕਰ ਫਿਰ ਕੋਇ ।
 ਤਾਂ ਬੀ ਉਹ ਸਿਖ ਗੰਢਲਾਂ ਹੋਇ ॥੬੧
 ਸਬਦ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਿਉਂ ਮੇਲ ।
 ਸੂਆਂ, ਜੂਆ, ਜੂਠਹਿੰ ਪੇਲ੍ਹ੍ਹ ।
 ਕਰਦੇ ਰਹੋ ਸਦਾ ਉਪਕਾਰ ।
 ਕਰਤਾ ਜਾਨੇ ਇੱਕੁ ਕਰਤਾਰ ॥੬੨

*ਕਿਸੇ ਮੌਨੇ ਮਨਮਤੀਏ ਦਾ ਸੰਗਤੀ (ਸਹਿਲੰਗੁ) ਕੋਈ ਸਿੱਖ
 ਨਾਂ ਬਣੇ । ਕਿਉਂ ਜੋ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਮੰਦਾ ਅਸਰ ਜ਼ਰੂਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।
 †ਟੱਟਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੰਢ ਲਾ ਕੇ ਜੋਵਿਆ ਹੋਇਆ ।
 ਫੁੱਤੇਤਾ ਆਦਿ ਪੰਛੀ ਪੰਜਰੇ ਕੈਦ ਕਰਨਾ ।
 ਝੁਖਦੇੜ ਕੇ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ, ਤਿਆਗ ਕੇ ।

ਇ: ਪ: ੮੯.

੧੩੬.

ਕਰੋ ਸੱਤ ਸੇ ਸਭ ਬਿਵਹਾਰ !
ਹਾਜ਼ਰ ਨਾਜ਼ਰ ਗੁਰ ਰਿਦਿ ਧਾਰਿ ।
ਭੁਲ ਜੇ ਇਸਦੇ ਵਿਚ ਨਿਹਾਰੋ !
ਬਖਸ਼ੇ ਅਪਨਾ ਬਿਰਦ ਵਿਚਾਰੋ !!

—○—

ਇ: ਪ: ੯੦.

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪੁਸਤਕਾਵਲੀ

ਪਟਿਆਲਾ ਤੇ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਰਿਆਸਤੀ ਯੂਨੀਅਨ ਸਰਕਾਰ ਦੇ 'ਮਹਿਕਮਾ ਪੰਜਾਬੀ' ਵਲੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪੁਸਤਕਾਵਲੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਪੁਸਤਕਾਵਲੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਜੇ ਤਕ ਕੋਈ ਉਦਮ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਮੁੜ ਪਰਕਾਸ਼ਤ ਨ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਅਲੋਪ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਪਾਸੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣ ਕਵਿਤਾ, ਡਰਾਮਾ, ਨਾਵਲ, ਇਤਿਹਾਸ, ਭੂਗੋਲ, ਹਿਸਾਬ, ਡਾਕਟਰੀ, ਰਾਜਨੀਤੀ, ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਦਿ ਵੱਖੋਂ ਵੱਖ ਮਜ਼ਮਨਾਂ ਅਧੀਨ ਤਰਤੀਬ ਦੇ ਕੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਸ਼ੀਘਰ ਹੀ ਭੇਜ ਕੇ ਧੰਨਵਾਦੀ ਬਨਾਉਣ ਤਾਂ ਜੋ ਮਹਿਕਮਾ ਪੰਜਾਬੀ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਮੁਮਕਿਨ ਹੋ ਸਕੇ, ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰ ਸਕੇ। ਸੂਚੀਆਂ ਕਰਤਾਵਾਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਅਰਥਾਤ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਤਾ ਦਾ ਨਾਉਂ, ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਾਉਂ, ਪਰਕਾਸ਼ਕ ਦਾ ਨਾਉਂ ਅਤੇ ਫੇਰ ਪਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਣ ਦੀ ਮਿਤੀ ਤੇ ਥਾਂ ਅਤੇ ਜੋ ਹੋ ਸਕੇ, ਤਾਂ ਮੁੱਲ ਵੀ ਦਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

ਮੈਂ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪਰਕਾਸ਼ਕ ਤੇ ਲੇਖਕ ਜੋ ਇਸ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੀ ਪੁਸਤਕਾਵਲੀ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਰਜ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਹੋਣ, ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਪੂਰਾ ਮਿਲਵਰਤਣ ਦੇਣਗੇ। ਵੱਖੋਂ ਵੱਖ ਸਰਕਾਰੀ ਤੇ ਵੱਸਰੀਆਂ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ (ਸਣੇ ਸਕੂਲਾਂ ਤੇ ਕਾਲਜਾਂ) ਦੇ ਲਾਇਬਰੇਰੀਅਨ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਮਿਲਵਰਤਣ ਲਈ ਉਚੇਗੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਹ ਹੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਲੋੜ ਹੋਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਮਹਿਕਮੇ ਵਲੋਂ ਸੂਚੀਆਂ ਹਿਤ ਫਾਰਮ ਭੇਜੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ
ਡਾਇਰੈਕਟਰ
ਮਹਿਕਮਾ ਪੰਜਾਬੀ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੋਸਾਇਟੀ

ਵਲੋਂ

੧-ਮਾਖਜ਼ਿ ਤਾਰੀਖਿ ਸਿੱਖਾਂ (ਫਾਰਸੀ)	ਭੇਟਾ	੧੦੦)
੨-ਐਰਾਕਿ ਪ੍ਰੀਸ਼ਾਨ—ਤਾਰੀਖਿ ਪੰਜਾਬ (ਫਾਰਸੀ)	...	੧੦)
੩-ਮੁਖਤਿਸਰ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਜੰਤ੍ਰੀ (ਉਰਦੂ)	...	੧ =)
੪-ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕ ਯਾਦਗਾਰਾਂ (ਪੰਜਾਬੀ)	...	੧੦)
੫-ਗੁਰਪੁਣਾਲੀਆਂ (ਪੁਰਾਤਨ ਲਿਖਤੀ—ਗੁਰਮੁਖੀ)		
੬—‘ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ’ (ਸੰਮਤ ੧੭੯੬) ‘ਦਰਸ਼ਨ’ ਕ੍ਰਿਤ		
੭-ਸ਼ਾਹਨਾਮਾ ਇਂ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਫਾਰਸੀ) {		
ਕ੍ਰਿਤ—ਅਹਮਦ ਯਾਰ, ‘ਮੌਲਵੀ’ }	ਭੇਟਾ	੨)

ਕੌਰੀ ਹੈਪ ਰਹੀ ਹੈ

੧-ਤਾਰੀਖਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਉਰਦੂ)
 (ਸੰਮਤ ੧੯੩੬ ਤੋਂ ੧੯੨੬ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ) }

ਸਕੱਤਰ } ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੋਸਾਇਟੀ
 ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ }
 ਹਾਲ ਨੰ: ੪-
 ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਨਿਵਾਸ }

ਫਿਰੋਜ਼

B-1515

81241

14218 8

ਅ: ਸਰਮਾਖ ਸਿੰਘ 'ਅਮੇਲ' ਆਂਡੀਆਗ, ਪਿੰਟਹ ਤੇ ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਨੇ ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੋਸਾਇਟੀ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਲਈ ਗੁਰਦਾਵਾ ਪਿੰਟਿਂਗ ਪ੍ਰੈਸ (ਗਾਮਰ ਰੋਡ) ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ
ਛਪਣਾ ਕੇ ਦਫ਼ਤਰ ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੋਸਾਇਟੀ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰਾਮਦਾਸ
ਨਿਵਾਸ, ਹਾਲ ਨੰ: ੪) ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ॥